

JAZYKOVĚDNÝ

ČASOPIS

JOZEF RUŽIČKA
NEURČITOK V PRÍVLASTKU

Neurčitok sa používa pri podstatných menách istého významového okruhu ako nezhodný prívlastok. Napr.: *Páčila sa mu myšlienka vyšibať Červenáka prútom po bosých nohách* (Ondrejov). V tejto vete nezhodný prívlastok *vyšibať* je podradený podstatnému menu *myšlienka*. Podobne je to vo vete *A okrem toho pokladal za rozumné vziať synovi príležitosť slýkať sa so starým chrchliakom* (Hečko).

V doterajších slovenských gramatikách sa síce spomína, že sa v platnosti prívlastku používa aj neurčitok, ale sa nevymedzuje, najmä v starších prácach, významový okruh podstatných mien, ktoré sa môžu bližšie určiť takým prívlastkom. V podstate ide tu teda o otázku, ktoré podstatné mená sa môžu bližšie určiť dejom chápaným v procese.

Tak napr. Ján D a m b o r s k ý uvádza príklady s podstatnými menami *povinnosť, moc, žiadosť, umenie, snaha, možnosť, nemožnosť, právo, čas, obyčaj, radosť, spôsob, móda*.¹ Je zaujímavé, že Damborský popri uvedených podstatných menách uvádza aj takéto prípady: *Kúpi mi hrebeň žlté vlasy česať. — Chod mi pre oselník kosák naostríť! — Hotuj bača kotel variť baraninu! — Dala som ti ručník vyšívaný zaviazať rany.* — Všetky uvedené príklady sú z ľudových piesní. Damborský pokladá v týchto prípadoch neurčitok za nezhodný prívlastok. Treba tu osobitne zdôrazniť, že uvedené podstatné mená sú konkrétne, sú pomenovaniami vecí, predmetov (*hrebeň, oselník, kotel, ručník*). Damborský stojí teda na stanovisku, že neurčitok môže byť bližším určením, prívlastkom abstraktných i konkrétnych podstatných mien. No treba brať do úvahy najmä tú okolnosť, že príklady s konkrétnymi menami sú voskrz z ľudových piesní a že sa s podobnými

¹ *Slovenská mluvnica pre stredné školy a učiteľské ústavy*, 5. vydanie, Nitra 1930. II. diel. *Skladba*, str. 191 a 193. Damborský pri väčšine z uvedených podstatných mien ani nehovorí o prívlastku; je tej mienky, že neurčitkom sa doplnia význam výrazov zložených zo slovesa a z podstatného mena. Tak vykladá na 193. strane prípady *mám právo hlasovať, mám povinnosť učiť sa, je čas vstávať, spôsob vyvábil je móda neveriť*.

konštrukciami ináč nestretávame. Nie sú to bežné typy, a preto iní gramatikári ich ani neuvádzajú.²

Belo Letz uvádza tak isto iba istý počet príkladov, v ktorých sa neurčitok používa ako nezhodný prívlastok podstatných mien, ale nehovorí nič o význame podstatných mien, ktoré môžu mať infinitívny atribút.³

Po prvý raz sa stretávame v slovenských jazykových príručkách s bližším vymedzením významového okruhu podstatných mien, pri ktorých býva prívlastok v neurčitku, v *Učebnici slovenského jazyka pre prvú triedu gymnázií a odborných škôl*. Tu sa na str. 140 píše, že sú to podstatné mená, „ktoré vyjadrujú nutnosť, vôľu, chuť a schopnosť konať dej“. Uvádzajú sa pritom podstatné mená *rozkaz, zákaz, nariadenie, právo, povinnosť, vôľa, ochota, lúžba, mienka, pokus, nulnosť, možnosť, moc, chuť, snaha, nechť, zvyk; čas, príležitosť, schopnosť, sila*.⁴

Pre bližšie osvetlenie našej otázky treba sa obzrieť, ako sa táto otázka spracúva v iných gramatikách. Do úvahy prichádzajú v prvom rade sústavné gramatiky ruštiny a češtiny.

Veľmi prehľadný a pritom sústavný výklad ruskej syntaxe nachádzame v druhej časti učebnice pre pedagogické učilišťa.⁵ Na uvedenom mieste sa výslovne hovorí, že neurčitok v úlohe nezhodného prívlastku môže byť iba pri **a b s t r a k t n ý c h** podstatných menách, ktoré majú spoločný kmeň alebo niekedy iba spoločný význam so slovesami alebo s prídavnými menami. V tomto výklade sú teda dve závažné okolnosti. Po prvé je to zdôraznenie, že iba abstraktné podstatné mená môžu mať pri sebe infinitívny atribút. Po druhé zasa bližšie vymedzenie týchto abstraktných podstatných mien z hľadiska derivácie a sémantiky. Zatiaľ čo prvé kritérium

² Podobnú konštrukciu uvádza Fr. Trávníček: *Což je ta cesta tvrdá orat* (Mluvnicka spisovné češtiny II, str. 1411, § 835,5). Aj tento český príklad je z ľudovej piesne. Trávníček pri výklade uvedenej vety hovorí, že neurčitok tu nie je prívlastkom podstatného mena cesta, ale že je prisl. vkovým určením **z r e t e l a**. K tomu ešte pripojuje poznámku, že táto konštrukcia v dnešnej spisovnej češtine je archaizmom.

³ V *Gramatike slovenského jazyka*, Bratislava 1950, str. 417, sa uvádzajú podstatné mená *povinnosť, schopnosť, umenie, príležitosť, snaha* a na str. 514 sa uvádzajú iba dva príklady na to isté podstatné meno: *príležitosť objal, príležitosť vyvršil sa*. U Letza prekvapuje, že uvádza len takýto malý počet príkladov, hoci pri výklade iných vetných členov, resp. iných syntaktických konštrukcií podáva vždy celý rad dobrých príkladov z populárnych spisovateľov.

⁴ Prvé vydanie uvedenej učebnice vyšlo v Bratislave r. 1951. Autorom uvedenej partie je Eugen P a u l i n y. Na str. 154 v rámci výkladu o prívlastku sa spomínajú iba podstatné mená *úloha, ochota, zvyk*. V druhom vydaní z roku 1953 sa spomínané formulácie v ničom nezmenili. Porov. str. 165 a 211 druhého vydania.

⁵ A. M. Zemskij — S. F. Kriučkov — M. V. Svetlajev, *Russkij jazyk II*, 3. vydanie, Moskva 1950. O našej otázke sa hovorí na str. 46.

je nesporne správne aj pre slovenčinu, druhé sa pre slovenčinu nedá použiť, a to z toho dôvodu, že nie každé abstraktné substantívum, majúce rovnaký kmeň alebo aspoň spoločný význam s nejakým slovesom alebo prídavným menom, môže mať infinitívny atribút. Napr. v slovenčine nemôžu mať infinitívny atribút podstatné mená *zamyslenosť, veľkosť* a pod., i keď majú spoločný kmeň s adjektívami *zamyslený, veľký* a majú s nimi spoločný význam. Na druhej strane zasa v slovenčine je bežný infinitívny atribút napr. pri podstatných menách *priležitosť, spôsob* a pod., teda aj pri takých podstatných menách, ktoré nemajú spoločný kmeň ani spoločný význam s nijakými slovesami alebo prídavnými menami. Pravda, aj tieto podstatné mená sú abstraktné. Z uvedeného vyplýva, že pre slovenčinu treba hľadať iné sémantické kritérium, iné vymedzenie tých podstatných mien, ktoré sa môžu bližšie určiť infinitívnym prívlastkom.

Z českých gramatík nevšima si sémantické kritérium *Mluvnice spisovné češtiny* od Fr. Trávnička.⁶

V Trávničkovej gramatike, § 835, 5, nachádzame výklad, že neurčitok má prívlastkovú platnosť dosť často pri menách, substantívach i adjektívach. Sémantický okruh podstatných mien sa však nevymedzuje, iba sa uvádzajú príklady na podstatné mená *čas* (je čas ísť), *priležitosť, právo, moc, chuť, nádej, hrôza, radosť*. Trávniček pri výklade o prívlastku ani nespomína, že sa pri istých podstatných menách neurčitok chápe ako nezhodný prívlastok. Podobne ani pri výklade príslovkového určenia zreteľa nespomína, že sa tento druh príslovkového určenia vyjadruje v istých prípadoch neurčitkom. Z toho vyplýva, že sa nemožno oprieť o Trávničkove výklady pri rozbere našej otázky. V tejto gramatike teda nenachádzame bližšie poučenie ani o používaní neurčitku pri podstatných menách, ani o sémantickom vymedzení podstatných mien, pri ktorých býva neurčitok nezhodným prívlastkom.

Na obidve nadhodené otázky dáva pomerne vyčerpávajúcu odpoveď Vl. Šmilauer vo svojej syntaxi.⁷

Šmilauer uvádza, že infinitívny prívlastok stojí pri *s p ô s o b o v ý c h* (modálnych) podstatných menách. Tieto spôsobové čiže modálne podstatné mená roztrieďuje pritom do niekoľkých skupín, ktoré vyjadrujú: 1. vôľu, nutnosť, povinnosť, potrebu; 2. právo, schopnosť, možnosť; 3. zvyk, sklon. V rámci uvedených významových skupín Šmilauer uvádza spolu sedemdesiatdva podstatných mien, zväčša doložených peknými príkladmi z popredných autorov starších i novších.

⁶ František Trávniček, *Mluvnice spisovné češtiny II, Skladba*, Praha 1951. Trávniček iba uvádza niekoľko príkladov na syntaktické používanie neurčitku, vysvetľuje jednotlivé typy, ale pri výklade prívlastku nepodáva nijaký bližší výklad.

⁷ Vladimír Šmilauer, *Novočeská skladba*, Praha 1947, str. 185 a 186.

Z uvedeného prehľadu názorov o infinitívnom nezhodnom prívlastku možno uzatvárať, že tento typ nezhodného prívlastku sa vyskytuje len pri istých podstatných menách. Sú to abstraktné podstatné mená vyjadrujúce modalitu. Pri týchto podstatných menách neurčitok je prívlastkom. Ale neurčitok, ktorý sa používa pri iných, konkrétnych podstatných menách, nie je prívlastkom, lež príslovkovým určením. Takáto konštrukcia je aj v slovenčine zastaralá. Používa sa iba v ľudovej piesni, napr.: *Kúpi mi hrebeň žlté vlasy česať.*⁸

Spomenuli sme, že Šmilauer používa pre podstatné mená, ktoré môžu mať infinitívny prívlastok, názov spôsobové čiže modálne podstatné mená. Ale pretože pojem modálnych podstatných mien nie je v gramatickej spisbe bežný a okrem toho sa sémanticky nekryje s pojmom modálnych pomocných slovíes, jediným praktickým východiskom je určiť sémantické skupiny podstatných mien, ktoré môžu mať infinitívny prívlastok.

Šmilauer už naznačil bližšie rozčlenenie tzv. modálnych podstatných mien. Po malej úprave Šmilauerovho členenia možno rozlišovať o s e m významových skupín podstatných mien s infinitívnym prívlastkom. Sú to podstatné mená, ktoré vyjadrujú: 1. vôľu, 2. povinnosť, 3. možnosť, 4. schopnosť, 5. potrebu, 6. právo, 7. príčinu a 8. zvyk.

1. V ô ľ a konať dej, vyjadrený infinitívnym prívlastkom, sa vyslovuje, podstatnými menami: *ambícia, cieľ, chuť, nechuť, horúčka, ideál, mienka, myšlienka, nádej, nálada, odhodlanie, odhodlanosť, ochoť, orientácia, plameň, plán, pokus, predsavzatie, predstava, program, rozhodnutie, snaha, tendencia, túha, túžba, umiernenosť, úmysel, úsilie, uzatosť, vášeň, vôľa, zámer, záľúbenie, záujem, žiadosť, želanie* a pod.⁹

⁸ V prehľade materiálu zisťujeme, že aj niektoré konkrétne podstatné mená sa môžu bližšie určiť infinitívnym prívlastkom. V týchto prípadoch sa však konkrétne podstatné mená používajú v prenesenom význame. Tak napr. podstatné meno *plán* vo vete *Pribudol ešte Urda, po ktorého Reptiš poslal, keď sa počal zaoberať plánom organizovať odriad* (Tatarka) má prenesený význam „úmysel, zámer“. Podobne podstatné meno *vec* vo vete *A keď príde k veci zastal si vieru svoju, tu sa odťahuje od svojich...* (Kalinčiak) má prenesený význam „povinnosť, nutnosť“. Tak isto podstatné meno *pole* vo vete *V Bratislave Ľudovít našiel ešte širšie pole zbierať vedomosti pre ducha svojho, než v Rábe* (Hurban) má prenesený význam „možnosť, príležitosť“. Takéto prípady teda nenarúšajú základné vymedzenie podstatných mien, ktoré môžu mať infinitívny prívlastok, pretože majú v uvedených spojeniach vždy prenesený, abstraktný význam.

⁹ Spojenia niektorých modálnych podstatných mien, vyjadrujúcich vôľu konať dej, so slovesom *mať* treba hodnotiť za sémantické jednotky. Napr.: *mať chuť, mať nádej, mať odvahu, mať ochoť, mať v pláne, mať predsavzatie, mať snahu, mať v úmysle, mať vôľu, mať zámer, mať záujem, mať želanie*. Takéto spojenia potom hodnotíme ako ekvivalenty modálnych slovíes. Preto neurčitok plnovýznamových slovíes pri takýchto spojeniach nemožno pokladať za prívlastok podstatného mena, ale za súčasť

Niekoľko príkladov: *Breznyikova ambícia, Štúra vidieť osamelého, na chvíľu zvíťazila* (Hurban). — *Poliaka nič neodradí od cieľa urobiť týchto ľudí šťastlivými* (Lazarová). — *Potom by mu bezmála bola prešla chuť zbožňovať svoju Lauru, keby mu vždy bola vrčala za chrbtom* (Záborský). — *Opúšťalo sa mnoho občanov, všetkých marila nechť hýbať sa, jeť, dýchať povetrie, ktoré vedno dýchali modrozelené uniformy* (Tatarka). — *I chytla ich akási divá horúčka sľhťat zo všetkého závoje* (Urban). — *Azda má aj mienku niekto vkročiť do jeho obchodu* (nov.). — *S jedinou myšlienkou: zazrieť v mútnej vode zelenú zásterku. Chvatnúť ju mocne, na breh vyliahnúť* (Ondrejov). — *Sprialelil sa s myšlienkou nečakať uznania, ale išť rovno k vysokým mčľam* (Kukučín). — *Nádeje spojencov otriasť morálku lalianskeho národa sú márne* (nov.). — *Plačlivým hlasom a s hnevom riekla pani Milanka a zortla sa do kuchyne, lebo zas ju nadišla nálada robiť krik a ukazovať sa ustarostenou* (Tajovský). — *Na jeho tvári bolo vidieť divé odhodlanie nepopusťť, čo by ho malí i mukami zavraždíť* (Jégé). — *I pocíť v sebe odhodlanosť i silu išť touto cestou* (Čajak). — *To znamená, že niektoré svetelné korpuskuly javia ocholu odrasíť sa, iné radšej unikajú do druhého prostredia* (Hajko). — *Nuž vedzte, ja cíľim v sebe mnohú jarú silu, vo mne horí zožierajúci plameň urobiť niečo veľkého, dobrého, najmä činom pomôcť rodákom, ktorí hynú najviac kliatbou nečinnosti...* (Vajanský). — *Vyznám, že plán vydať Annu do Demkov sa mi pácíť* (Vansová). — *Urobíť som ešte niekoľko odvážnych pokusov objavíť ju v zátočinách medzi koreňmi a šľiamom, ale márne* (Švantner). — *Ale teraz s rozhodnutím a s pevným predsavzatím zvedieť naisto, či je to ona, alebo nie* (Chrobák). — *Sen o konečnej zastávke stotožňoval sa mu s predstavou byť svojim pánom* (Karvaš). — *V Timravínom kraji viac než inde išlo najviac ak o „lichých Slovákov“, ktorí sa nevyslovovali — a Timrava s nimi — ani za orientáciu čakať spásu zvonka, ani za koncepciu drobnej práce* (A. Matuška). — *Ohromilo ho rozhodnutie robotníkov neustúpiť ani na piad* (Karvaš). — *Ja v tom vidím zrejmu tendenciu pohuckať proti nám verejnú mienku* (Urban). — *Pochvala verejná, verejné vdaky, snaha prevýšíť niekoho v summe — to sú obyčajné pohnútky* (Kukučín). — *Ale ten hlas bol slabý a túha priblížil sa k nej taká veľká!* (Čajak). — *Túžba dostať sa*

zloženého prísudku. Niekoľko príkladov: *Mal som sto chuti zdrapíť ju za šticu a vykvačať, mal som sto chuti stisnúť jej hrdielko, z ktorého vychádzali také šľipľavé poznámky* (Jilemnický). — *Cez drevené steny presakujú myšlienky, nie to hlasné slová, nuž mal vôľu skončiť toto nepríjemné strelnutie, lež vtedy do noci kvapli prvé úderý zvona* (Švantner). — *Nijako nemám v úmysle ovplyvňovať vaše rozhodnutie* (Karvaš). — *Nemá však odvahy vojsť do stajne a presvedčiť sa* (Chrobák). — *Pán notár Steinlich už dávno majú v pláne krčmu stavať...* (Timrava). — *Mala srdce dobré ako meď, mala snahu udržať v dome čistotu a poriadok...* (Krno). — *Ostatné už skončila Zuna, ktorá stála po celý ten čas neochvejne pri mne, a keď vybadala, že kôň má zámer vyhodíť hlavou, ... vrhla sa ako blesk predo mňa...* (Švantner).

preč z tábora ovládala všetkých rovnako mocne (M'ináč). — Skotúlal sa zasa spiatky po bezvýslednom úsilí vytiahnuť sa hore škarpou (Tatarka). No neriekol nič; veď sám mal úmysel prísť tu zavčasu, aby sa dnes ešte i vrátiť mohol (Timrava). — Ale čitateľ beletrie nemusí mať takú veľkú odhodlanosť alebo umiernenosť prečítať túto alebo onú knihu (nov.). — A ak tu jednako bola nejaká uzatnosť, leda len uzatnosť napísať to tak, ako to je, a nie ako si to niekto mohol priať (A. Matuška). Výkon subjektívnych práv predpokladá vždy vôľu vykonávať právo (Luby). — Nemám ani práva ani zámeru zasahovať do tejto veci, zaiste dôležitej, povedal by som eminentne dôležitej (Karvaš). — Odkedy sme pod čmudiacou lampou osameli... stačil mi svoje kráľovstvo, tamhore na Pálenici pod samučičkými oblakmi, kde božie oko najprv pozrie, keď ho nadide zaľúbenie navštíviť svoje dielky, tak vymaľovať, že videl som ho iba v sýtych farbách (Švantner). — Nevieť, prečo ste dosiaľ neráčili prejavíť záujem ustúpiť do Rotariklubu (Krno). — No prítom videl aj chlapcov túžobný pohľad a čítal mu na tvári odhodlanie a chuť pracovať (Zúbek). — Vše zazíva, vše sa vyliadne a na tvári vidno jej žiadosť ísť spať (Timrava). — Odrazu tiché nepriznané želanie vkradlo sa starému olcovi do duše: vyjsť ešte raz na lúky... (Chrobák).

2. P o v i n n o s ť konať dej, vyslovený infinitívnym prívlastkom, sa vyjadruje podstatnými menami: *inštrukcia, nariadenie, naučenie, návrh, nulnosť, pokyn, poslanie, povel, poverenie, povinnosť, práca, príkaz, rada, rozkaz, starosť, úloha, vec, vyzvanie, zákaz, záväzok, znamenie* a pod.¹⁰

Príklady: *Cestou sa zastavil u okresného tajomníka strany a dostal od neho pre miestnu organizáciu strany v Pohorelej jedinu, ale veľmi závažnú inštrukciu: čím skorej uskutočniť prechod organizácie do ilegality* (Krno). — *Ale som mal naučenie vypočúť chladnokrvne i protivnú mienku a nestáť tvrdohlavo na svojej* (Bodický). — *A uvažujeme o tom tvojom návrhu sypať rudu do pecí zhora* (Skalka). — *Je to nutnosť nasadiť všetky sily proti ponorkovej vojne* (nov.). — *Cez neho dostáva Dušan pokyny, čo a ako podnikáť medzi študentstvom* (Krno). — *Všetky tieto práce mali poslanie pomáhať umelcovi* (Traub). — *Spojením takým zväzkom a večnou láskou venujú sa práci budíť ľud pod Tatrami k národnému životu...* (Kukučín). — *Veliteľ chaldejských vojsk sa naraz vyšvihne na koňa a dáva povel svojim čálám pripraviť sa na cestu* (Figuli). — *Poverením popisovať dobytok cítil sa byť náramne významenaný* (Urban). — *Prijme príkaz ísť na stavbu a do tých*

¹⁰ Spojením niektorých z uvedených podstatných mien so slovesom *mať* vznikajú sémanticky nerozložiteľné jednotky, ekvivalenty modálnych sloviess, napr.: *mať poslanie, mať povinnosť, mať úlohu, mať záväzok*. Preto neurčitok plnovýznamových sloviess pri takých spojeniach nepokladáme za prívlastok, ale za súčasť zloženého prísudku. Napr.: *Zamestnávateľ má povinnosť plniť mzdu so všetkým príslušenstvom* (Luby).

čias nepúšťať k Finkovi ani samého Hodžu (Karvaš). — A dal mu radu vyvoliť si iný stav (Záborský). — Mám totiž rozkaz veľmi dbať, čo sa po dedinách hovorí (Urban). — Dal rozkaz zdvihnúť kopije... (Figuli). — Práve v tom čase sa im doma minulo drevo, a tak starosť zaopatril ho ostala na malkinej a Tomášovej hlave (Zúbek). — Ťažkou, skoro neriešiteľnou sa zdá teraz Grečovi úloha odstrániť z okresu Baránika (Lazarová). — A keď pride k veci zastal si vieru svoju, tu sa utahuje od svojich... (Kalinčiak). — Ja som dostal úradné vyzvanie uviesť ho do fary (Záborský). — Tak je tomu v prípade patentu o zákaze vyvážať tabak do Rakúska (Rapant). — Náš kraj si dal záväzok v rekordnom čase splniť žalevné práce a odovzdať kontingenty (Lazarová). — Tu vyľahol meč, aby dal trubačom znamenie trúbiť na pochod (Figuli).

3. Možnosť konať dej, vyjadrený infinitívny prívlastkom, sa vyslovuje podstatnými menami: *cesta, čas, dovolenie, chvíľa, chvíľka, možnosť, nemožnosť, nebezpečenstvo, pole, predpoklad, príležitosť, radosť, sloboda, spôsob, šťastie, voľnosť, výhľady, zámienka* a pod.¹¹

Niekoľko príkladov: *Ako som tak sedela sklonená nad Malejkom, a neprestajne som hľadela do nepohnutej tváričky, žiaľ, ktorý ma premáhal, odrazu zovrel vo mne v zlosť, ktorá si hľadala cestu, kadiaľ vybušiť* (Mináčová). — *Musím sa ukázať, lebo by nevedeli, že je čas ješť* (Jvsenský). — *Teraz ide o iné: nadišiel čas poznať ho* (A. Matuška). — *Ak vyhrám, dáš mi dovolenie pochovať ju, a keď prehrám, zaplatím dva zlaté* (Jégé). — *No raz si myslel, že prišla chvíľa odbaviť študenta Chrapu* (Karvaš). — *Padá mrak na mesto, najkrajšia, najpríhodnejšia chvíľka prejsť sa, pohovárať sa v chlade...* (Kukučín). — *Ale vy mi tu nedávate možnosť ukázať, čo viem* (Lazarová). — *A ak niečo charakterizuje Lermontova samého ako človeka i básnika, je to rozpor z vedomia veľkých síl a nemožnosti primerane ich uplatniť* (A. Matuška). — *Pri tom všetkom prišla skoro do nebezpečenstva prezradiť sa* (Záborský). — *V Bratislave Ludovít našiel ešte širšie pole zbierať vedomosti pre ducha svojho, než v Rábe* (Hurban). — *Už dnes sú v Gottwaldovskom kraji predpoklady roz-*

¹¹ Spojenia *mať čas, mať možnosť, mať predpoklad, mať príležitosť, mať slobodu, mať spôsob, mať šťastie, mať voľnosť* sú nerozložiteľné spojenia a sú ekvivalentmi modálnych sloviess. Preto sa neurčitok plnovýznamových sloviess pri takýchto spojeniach hodnotí ako súčasť zloženého prísudku, a nie ako prívlastok. Príklady: *Nemal som času rozlúštiť otázku, či páni holdovali len kráse, a či v ich námahe nebolo pomiešané aj trochu hmotárstva...* (Čajak). — *Umriel mal, Kudláčka moja, tisíc možností a len jednu možnosť žiť* (Mináč). — *Samko mal príležitosť pocvičiť sa znamenite nielen v mnohých remeslách, ale sa naučil i znamenite strieľať a šermovať, a znal dosť i o práve a medicíne* (Jégé). — *Mal úplnú slobodu pohybovať sa v zámku podľa ľúbosti* (Jégé). — *Mal som šťastie čítať vaše listy zo Záblatia* (Kukučín). — *Mal úplnú voľnosť operovať ako samostatná jednotka alebo s komisárom, keď sa vyľieči, pripojil sa k brigáde* (Tartarka). — *Nemal on spôsobu viesť dielňu bez majstra* (Kukučín).

šírili ornú pôdu o viac ako 7000 ha (nov.). — Nevie si nijakovsky rady, zadusi sa, ak mu nedám príležitosť vyhovoriť sa (Chrobák). Mala by som ju blízko, ona by bola v istom stupni šťastná, ja by som sa bola dožila radosti opatrovať ešte aj jej deli, kým by ona s mužom pracovala a hospodárila pre ne (Vansová). — Nebolo iného spôsobu zbaviť sa jej... (Urban). — Zobrať sa s ňou nemohol, najmä teraz nie, keď mal toľké dukáty a keď jeho výhľady dostal sa k Belke stávali sa pravdepodobnými (Jégè). — Vždy sa nájde zámienka odložiť pokonanie na dva, tri roky (Záborský).

4. **Schopnosť konať** dej, vyjadrený infinitívnyim prívlastkom, sa vyslovuje podstatnými menami: dar, dokonalosť, guráž, nadanie, nebojnosť, nemohúcnosť, odvaha, predpoklad, rozhodnosť, schopnosť, neschopnosť, sila, smelosť, spôsobilosť, spôsobnosť, srdce, talent, trpezlivosť, stávka, svedomie, umenie, vlastnosť, zmysel a pod.¹²

Niekoľko príkladov: Nie sme bylnosti zriadené, sme hlboko pod dokonalosťou vyšvihnúť sa až k súhlasu všetkých myslí (Kukučín). — Prevaha používania vlastných zážitkov a nebojnosť uvádzal vlastnú účasť na udalostiach svedčí o tom, že Tajovský bol spisovateľ, ktorý neulekal od skutočnosti, ba práve naopak, skutočnosti a života sa príčinlivo pridŕžal (Rosenbaum). — ... priznáva si s trpkým nádykom irónie nemohúcnosť udržať... (nov.). — Nemohla mať, pravda, ani potuchy, že tenlo banálny epizodista, trápny každou nitkou, by mohol pozbierať odvahu zaľúbiť sa do nej (Karvaš). — Dreľ sa alebo stál pri okne a snival obmeny sna o poslednej zástavke, bez rozhodnosti ich uskutočniť (Karvaš). — Vlado zbieral celú silu hovoriť, ale každú myšlienku, ktorá ho pokúšala, pokladal za nemiestnu, nezručnú... (Vajanský). — I pocítil v sebe odhodlanosť i silu ísť touto cestou (Čajak). —

¹² Celý rad podstatných mien tejto skupiny v spojení so slovesom *mať* utvára ekvivalenty medálnych slovíec; napr.: *mať dar, mať guráž, mať nadanie, mať odvahu, mať predpoklad, mať schopnosť, mať silu, mať smelosť, mať srdce, mať trpezlivosť, mať svedomie* a pod. V takých prípadoch infinitív nie je prívlastkom podstatného mena, ale súčasťou zloženého prísudku. Príklady: *Štúr mať schopnosť vllačiť do duše mladej obraz úcty a láskyplnej cnosti, ale podobne mať vzácny dar vyvolal z hlbín duše a myslí náruživosť nenávisťi proti hriechu, ktorý hatil blaho národa* (Hurban). — *Ale vdove po takom radcovi Sonnenbergovi nebudú mať guráž ublížiť* (Karvaš). — *To cítili všetci tí, ktorí by boli mali nadanie stať si medzi životopiscov...* (Hurban). — *Skutočne nikto nemá odvahy doľknúť sa chorého* (Kukučín). — *I ja som vari z toho pobadal úzkosť na samom spodku srdca ako drobnú kvapôčku olova, ktorá nemá toľko odvahy, aby odpadla, preto sa iba prevaľuje vo svojom lôžku, previsuje a má predpoklad stuhnúť* (Švantner). — *A nemala som toľko sily odbíjať ich od seba a brániť sa pred ich jazykom* (Vansová). — *Okradnú človeka, zbojníci, a ešte majú smelosť pýtať výplatu* (Chrobák). — *Jaj, veď či by sme my mali srdca takto ju vohnať do smrti* (Lazarová). — *Ďalej nemá spôsobilosť dedič, kto nemá pasíunu dedičskú spôsobilosť v užšom zmysle...* (Luby). — *A vy ste mali, pani poštmajsterka, svedomie držať v sebe toto tajomstvo?* (Lazarová).

Stratili sme jednoducho schopnosť žiť... (Mináč). — Neschopnosť vidieť pravdu a doznať si ju? (A. Matuška.) — Spôsobilosť dediť a podržať dedičstvo je ďalším predpokladom dedenia... (Luby). — Kunovič bol trafený priamo do srdca, o ktorom myslel, že dávno utralilo spôsobilosť cítiť (Vajanský). — Pán Aduš by bol práve stratil trpezlivosť vydržať ešte ďalej pri tejto veci, ale slovo peniažky ho pútalo (Kukučín). — Možno sklamala sa, lebo sa on viac spoliehal na svoju postavu, na svoj talent uplatniť sa v kasíne a v kaviarni... (Čajak). — Lebo nie Jano Stacho je zodpovedný za svoj čin, ale tí, ktorí ho nahnali do nezmyselnej stávky prijať nezmyselný záväzok (Lazarová). — Túžim mať hoci len kvapku talentu tohto veľkého ruského spisovateľa, jeho umenia zobrazovať hlupákov medzi pokrytcami, aby som ich vedela postaviť na pranie (Z. Jesenská). — „Počzia je krvavo vážna.“ zaznelo Ervínovi v ušiach, „básnici, to sú ľudia, aby som tak povedal, obdarení nadľudskou vlastnosťou básniť.“ (Křno).

5. **P o t r e b a** konať dej, vyslovený infinitívom prívlastkom, sa vyjadruje podstatnými menami: *nulkanie, pokušenie, potreba*.¹³

Príklady: *Hneď pocítil nulkanie pracovať (nov.). — Georga, vidiac náduchanú figúru Šipoša, neodolala pokušeniu zaplietť sa ta (Timrava). — Moja lúžba po Prielážinách neskrsla iba z potreby zavoňať med, čo po prielážinských bánach veľky celý lelo roznášajú, alebo počúvať šepkanie studničiek, keď sa hviezdy nad hólami čistia Švantner). — Zmocňuje sa ho pocit clivoty a hlboká potreba vyplniť nejakým činom prázdny priestor okolo seba (Chrobák).*

6. **P r á v o** konať dej, vyjadrený infinitívom prívlastkom, sa vyslovuje podstatnými menami: *česť, moc, oprávnenie, právo, právomoc, privilégium, služobnosť, výsada* a pod.¹⁴

Niekoľko príkladov: *Tristo účastníkov bojovalo v daždivom počasí o česť byť prvý (Šmatláková). — Spoluovlastníctvo zakladá vzájomný obligačný pomer medzi spoluovlastníkmi, ktorého obsahom je najmä oprávnenie vec užívať a používať a porinnosť udržiavať (Luby). — Zoslala teda Slovenskej národnej rade len právomoc vykládať nariadenia vo veciach, ktoré nemajú*

¹³ Spojenia *byť v pokušení, mať pokušenie* treba pokladať za nerozložiteľné jednotky, ekvivalenty modálnych sloviac. Preto infinitív plnovýznamového slovesa tu nie je prívlastkom, ale súčasťou zloženého prísudku. Napr.: *Bol v pokušení rozprávať zúrivcovi o nej a o doktorovi Ehrenfeldovi (Karvaš). — Niekoľko rás mal pokušenie vyskočiť, vziať kajak a rozohnať prasačiu čriedu po holiach, ale teraz aj on skúsil taký kúpeľ a našiel v ňom potešenie (Švantner).*

¹⁴ Niektoré z uvedených modálnych podstatných mien tvoria so slovesom *mať* nerozložiteľné sémantické jednotky, ktoré sú ekvivalentom modálnych sloviac, napr.: *mať moc, mať právo*. Príklady: *S nevyšlovným žiaľom vyznávam, že sme nevládni, nemáme moci odvrátiť strašnú hodinku smrti od milovaného stvorenia... (Vansová). — Ja nepovedám, že hriechu niet: hriech je, ale keď sa ho jedni stránia, majú právo žiadať, aby sa ho stránili aj iní, a nie aby ho využívali na — zločiny (Urban).*

celoštatnu povahu (Luby). — *Kto ti dal právo vážil moje činy, prorok? (Figuli.) V priebehu päťdesiatich hodín mal som to mimoriadne privilégium vidieť Emila Zátopka, ako v celej proslove prekonal dva zázračné rekordy (nov.). — Najvýznamnejšie druhy pozemkových služobností sú: služobnosť čerpať vodu, napájať dobytok, služobnosť vodovodu, odtoku (Luby). — Melod dostal výsadu slúžiť omšu v gréckej alebo v latinskej reči... (Zagiba).*

7. Príčina konať dej, vyjadrený infinitívom prívlastkom, sa vyslovuje podstatnými menami: *dôvod, príčina, zámienka*.¹⁵

Napríklad: *Preto nebolo pre nikoho hanbou, keď Kramár ju použil a zbil niekoho; bola to skorej príčina vystať sa, že sa Kramára nezľakol a nezulekal pred nim (Urban). — Pri takomto pochope bol by aj dôvod nehladiť na blízke príbuzenstvo medzi synom bohatého Juraja Mikulu a dcérou nového stodolišského richtára (Hečko). — Zámienka vojsť do krčmy bola, pravdaže, vždy naporúdzi (Chrobák).*

8. Z v y k alebo s k l o n konať dej, vyslovený infinitívom prívlastkom, sa vyjadruje podstatnými menami: *choroba, móda, nemoc, obyčaj, pocit, pud, rozkoš, sklon, úzus, zábavka, záľuba, zvyk* a pod.¹⁶

Niekoľko príkladov: *Prívetivosť Zuzina a potom i pocit dosiahol cieľ, že nebude musieť už inde prosiť, ju uspokojila (Čajak). — O stave Evy Hlavajovej hovorilo sa už verejne, s oným posmešným rozľahnutím úst, ako je to už obyčajou hovoriť o takých ženách (Urban). — Tu nebolo rozumu ani uvažovania; bol tu len odveký pud brániť a nechať svoje; brániť do poslednej kvapky krvi a nechať nikomu na sulte (Urban). — A tu by chcela pustiť k sebe každého a hostil ho všetkými pôžitkami a zachránil si tak rozkoš v poslednej chvíli ho odmietnuť (Karvaš). — Podá o nej obraz len na okraji, v žánre príhody v príhode, čo súvisí s jeho sklonom rušiť zakorenené predstavy, rúcať fikcie, odpoetizovať to, čo dobová literatúra vysúva na predné miesto (A. Matuška). — Od toho času prestali tieto zábavky člnkovať sa na Ranci (Hurban). — Veliteľ Repliš rozhodol sa tak zo zvyku poisť sa na všetky strany...*

¹⁵ Spojenia *mať príčinu, nemať príčiny* sú ekvivalentmi modálnych slovíec. Preto neurčitok plnovýznamového slovesa pri nich nie je prívlastkom, ale časťou zloženého prísudku. Príklady: *Hádam počul od iných, že som sa vrátil, ba hádam vie aj to, že som starú známosť obnovil, mal teda príčinu pozvať ma k sebe (Švantner). — Nemať príčiny neveriť, že objavil konečne školu, kde sú všetci zázračne šikovní práve na ručné práce... (Jančová).*

¹⁶ Spojenia uvedených podstatných mien so slovesom *mať* sú ekvivalentmi modálnych slovíec, napr.: *mať obyčaj, mať sklon, mať záľubu, mať vo zvyku*. Príklady: *Či majú toľkú záľubu odkrývať hnusné rany ľudskej slabosti a skazenosti? (Kukučín.) — Díval sa dlho na leták, poškrabal sa za uchom, pleskol bičom a zatrubil na roh, hoci nemal vo zvyku trúbiť pred Zacharovie domom (Krnó). — Mal som dobrý obyčaj kupovať knihy v niekoľkých exemplároch, a i pre toho i pre druhého v odvislej službe postaveného národovca (Tajovský).*

(Tatarka). — *Zvyk chodiť za obchodom po svede, hlavne do Ruska, udržal sa v Blatnici až do prvej svetovej vojny* (Šikura).

Súhrnne možno povedať, že podstatné mená, ktoré môžu mať infinitívny prívlastok, tvoria uzavretú skupinu z hľadiska gramatického i významového.

Z gramatického hľadiska sa tieto podstatné mená vyznačujú práve tou vlastnosťou, že môžu mať pri sebe infinitívny prívlastok.

Z významového hľadiska sa tieto podstatné mená vydeľujú tým, že sa nimi vyjadruje vôľa, povinnosť, možnosť, schopnosť, potreba, právo, príčina alebo zvyk. Sú to teda abstraktné podstatné mená, ktoré svojim významom stoja blízko k modálnym (spôsobovým) pomocným slovesám.

Blízkosť uvedených podstatných mien k modálnym pomocným slovesám sa týka nielen ich významu, ale aj syntaktickej úlohy. Podobne ako pri modálnych pomocných slovesách nachádzame vzájomné doplnenie významu a osobitnej syntaktickej konštrukcie (zložený prísudok), tak aj pri týchto podstatných menách istý významový okruh sa kryje s istou syntaktickou konštrukciou (infinitívny prívlastok). Preto možno používať pre tieto mená termín *m o d á l n e* čiže *s p ô s o b o v é* podstatné mená, ako to uvádza Vl. Šmilauer.

Modálne čiže spôsobové podstatné mená sú teda abstraktné podstatné mená, ktoré vyjadrujú vôľu, povinnosť, možnosť, schopnosť, potrebu, právo, príčinu a zvyk a ktoré môžu mať pri sebe infinitívny prívlastok.

POUŽÍVANIE SLOVA „ČO“ V SPISOVNEJ SLOVENČINE

Funkcie slovka *čo* v spisovnej slovenčine sú mnohoraké. Používa sa:

1. ako opytovacie, vzťažné a neurčité zámeno,
2. ako náhrada za rodové opytovacie zámená *ktorý, -á, -é, aký, -á, -é* (vo všetkých týchto prípadoch sa skloňuje),
3. v nesklonnej podobe ako príslovka príčiny, miery, spôsobu a času.
4. ako spojka, bohato využitá na spájanie rozmanitých vedľajších viet,
5. ako samostatná i nesamostatná časť.

Okrem toho sa hojne využíva ako súčasť rozličných slovných spojení a zvrátov, z ktorých niektoré už zrástli v jedno slovo (napr. *čoskoro, čochvíľa* a pod.).

Túto rozmanitosť v používaní slovca *čo* umožnili najmä štyri okolnosti:

1. Slovce *čo* je od pôvodu zámeno. Slová s konkrétnym vecným významom (napr. substantíva) nemožno v usporiadanej reči často opakovať, pociťuje sa to ako štylistická neobratnosť. Naproti tomu frekvencia zámen ako vzťahových slov, slúžiacich ekonomike reči, je veľká i v najstarostlivejšom jazykovom prejave.

2. Lexikálny význam zámen je veľmi široký, všeobecný, takže ho jazyk mohol využiť i na vyjadrovanie významov iných slovných druhov.

3. *Čo* je od pôvodu opytovacie zámeno. Opytovacie zámená majú zo všetkých zámen najširšie použitie. Používajú sa i ako vzťažné a neurčité zámená aj bez predklonných a priklonných častí.

4. Zámeno *čo* je bezrodové zámeno. Táto okolnosť umožnila používať *čo* aj miesto rodových zámen (*ktorý, -á, -é; aký, -á, -é*) a miesto slovných druhov, ktoré nemajú gramatickú kategóriu rodu (príslovky, spojky, častice).

Bohaté využitie slova *čo* svedčí, že ono patrí do základného slovného fondu slovenčiny, a to do jeho najstaršej časti, ktorú náš jazyk zdedil z praslovančiny, a tá zase z indoeurópskeho prajazyka.¹

¹ Problematiku slovca *čo* čiastočne načrtol dr. J. Mihál v časopise Slovenský jazyk (č. 7—8, str. 264—266) v článku „O jazykovej svojskosti“ (podnadpis „Zámeno čo“). Zapodieval sa najviac jeho základnou zámennou funkciou, neopísal ju však úplne. Dotkol sa i jeho príslovkovej funkcie a spojkovej funkcie.

I keď pozorovania a vývody Mihálove sú poväčšine správne, predsa neosvetľujú celú vec, pokiaľ ide o rozsah používania tohto slova. Autor si všimá bežnejšie spôsoby použitia, ale neuvádza mnohé prípady používania *čo* v úlohe spojky, vôbec

Pri zámenných a príslovkových významoch slovka *čo* črtá sa istá spoločná základná schéma: Prvé použitie je opytovacie, druhé vzťažné a okrem toho býva *čo* vetným členom v rozličnej funkcii (podmetom, predmetom, menným prísudkom, príslovkovým určením príčiny, miery, spôsobu — spravidla po slovesách *byť* a *mať*).

Záměno „čo“

Slovko *čo* v svojom pôvodnom a i dnes základnom zámennom použití má dva hlavné významy:

A. funguje ako bezrodové zámeno: I. opytovacie, II. vzťažné, III. ukazovacie (vo zvolaciach vetách);

B. zastupuje rodové opytovacie a vzťažné zámeno *ktorý*, *-á*, *-é* (vo všetkých rodoch a v oboch číslach, hoci samo nevyjadruje kategóriu čísla), zriedkavejšie zastupuje aj rodové zámeno *aký* (ponajviac v spojeniach „čo za + akuzatív mena“).

A. Bezrodové zámeno *čo*.

I. Ako o p y t o v a c i e zámeno sa *čo* používa 1. v spojení so slovesom, 2. bez slovesa v platnosti prísudku, 3. v platnosti mennej opytovacej vety, 4. v rečnickej otázke.

1. Opytovacím zámenom *čo* pýtame sa a) na vec, b) na zamestnanie, povolanie, postavenie alebo stav osoby (1. a 7. pádom). Zámeno *čo* môže byť pritom podmetom, menným prísudkom, predmetom (v prostom a predložkovom páde), nezhodným prívlastkom. Vetná funkcia určuje sa pri ňom ako pri plnovýznamových slovách (podľa vzťahu k nadradenému slovesu alebo menu).

Priklady:

Čo vám je, mamo! (Kuk.) Čo si ty? Zeman si ty? (Kuk.) Čím zaslúžila tieto muky? (Kuk.) Čože ste kúpili od nášho? Čo takého vám predal? (Kuk.) Čo z toho povedať starému? (Kuk.) Čo bol jeho cieľ? (Kuk.) Čo mi zo súdu? (Kuk.)

neuvádza používanie slova *čo* v platnosti častice. Autor sám si bol tejto neúplnosti vedomý, lebo píše: „No zaiste týmto pokusom nevyčerpal som asi všetky jeho funkcie.“

Touto problematikou sa zapodieva aj J. Vavro v článku *Zo syntaxe zámena „čo“*, SR X, str. 173—179 a 223—224. Vavro zniesol značný dokladový materiál, ale teoreticky zaostáva za Miháľom. Príslovkové, spojkové významy slovka *čo* spracúva tiež len neúplne.

V tomto príspevku budeme sa usilovať pokiaľ možno úplne opísať, roztriediť a vysvetliť významy slova *čo* na základe vlastných excerpt z klasikov (Tajovský, Dokonca a iné; Kukučín, Život; Timrava, VIII. zv. Zobr. spisov; Jesenský, Pani Rafiková a iní; Jilemnický, Kronika), zo Slovenských ľudových povestí (= S. I. p.) A. H. Škultétyho — P. Dobšinského (I. vydanie z r. 1858), z iných spisovateľov (F. Kráľ, D. Tatarka, A. Plávka, E. Zúbek, D. Chrobák, Fr. Švantner, E. Ondrejov) a s použitím slovníkových excerpt ÚSJ z iných spisovateľov.

Veď čoho sa ešte môže báť? (Kuk.) V čom som ja užitočný? (Kuk.) Ale moja dobrá pani, čože vám je, že ste taká smutná? (S. I. p.) No, povedzže, ty švárnny Jáchimko, pri čom ty kone riadiš? (S. I. p.) Čože si mal už teraz náš Janko počať? (S. I. p.) Sváko, čo odkážete domov? (Jégé)

2. Opytovacie čo bez slovesa v platnosti prísudku.

Príklady:

A čo ja bez Jura? (Kuk.) A čo s nimi? (Kuk.) A čo teraz? pýta sa sám seba (Kuk.). Čo nad to krajšieho? (Kuk.) Čo zasa, ty starý blázon? (Jégé) Čo koho do toho? (Kuk.) Čo ho doň? (Kuk.)

Patria sem rozličné zvraty z hovorového štýlu, v ktorých sa vynecháva sloveso, pretože ho možno ľahko doplniť zo zmyslu vety. Napr.:

Čo nového? Čo z toho? Čo tvoj brat (t. j. čo robí, ako sa má a pod.).

3. V platnosti mennej opytovacej vety býva po plnej otázke (so slovesom) alebo pred ňou.

Príklady:

Ale čo bude s Evkou, ak je toto pravda? Čo — čo? (Kuk.) Čo počneš — čo? (Kuk.) Ale ťa už nezobudim, len mi ešte odpovedz na to, čo sa mi prísnilo. No, povedz, čo? (S. I. p.) Čo, nechceš mi pomáhať? (Jégé) Čo povedá môj pán, čo? (S. I. p.) Zahľadí sa jej i do očí — čo, ak niekde na dne učepená je cholera! (Kuk.)

Opytovacie čo možno použiť ako samostatnú vetu aj vtedy, keď predchádzajúca veta alebo celý kontext dostatočne presne určuje situáciu.

Príklady:

„Desiatky nežiadam, ale čosi by vám odkúpil.“ „A čo?“ (Kuk.). — „Od troch dní už naisto“ (t. j. vás čakáme). „Čo — od troch dní!“ (Kuk.)

4. Rôžnícka otázka.

Príklady:

A čože by bolo z našich dietok, keby sme ho nemali? (Kalinčiak) A na čo mi je sloboda? (Taj.) Čo nevymyslia! (Kuk.) Čo je taká bolesť proti tomu, čo ho teraz morí? (Kuk.) Čo mne z toho, že nás tam bude viac, keď tam nebudeme všetci! (Kuk.) No čo je to proti bolesti materinej! (Kuk.) Čo vy môžete hovoriť o rokoč? (Kuk.) Čože takým! Len peniažky na dľaň — ako sa vrátia, o to oni nestoja (Kuk.).

V ostatných dvoch vetách má čo charakter citovej častice. O tom bude reč pri časticiach.

II. V z ť a ž n é zámeno čo vyskytuje sa vo všetkých pádoch (prostých i predložkových), a to buď samo, buď v súvzťažných dvojiciach čo — to, to — čo. Vzťažné zámená sú v tom páde, ktorý vyžaduje väzba slovesa vo vete nimi uvádzanej. Vzťažné zámeno čo uvádza vzťažné vety a) podmetové, b) predmetové, c) prísudkové, d) prívlastkové. V nich často býva takým členom, akú vetu uvádza (napr. podmetom v podmetovej). Pravda, vzťažná veta nemusí byť takou, akú vetnú funkciu má v nej zámeno čo. Napr. čo môže byť podmetom v predmetovej alebo prívlastkovej vete.

a) Vzťažné zámeno *čo* v podmetových vetách.

Príklady:

Čo sa vlečie, neutečie (príslovie). Len teraz mi svitlo, čo to môže byť (S. I. p.). Prišlo mu na um, čo všetko sa medzi nimi stalo (Kuk.). Margita vyčítala z tvári malkinej, že sa už stalo, čo sa stať malo (Kuk.).

b) V predmetových vetách je vždy zámeno *čo* v tom páde, ktorý žiada sloveso vo vete ním uvádzanej. V súvťažných dvojiciach *čo — to, to — čo* oba členy nemusia byť v tom istom páde, pretože každý z nich závisí od slovesa svojej vety.

Príklady:

Na svadbu sa vytrovali zo všetkého, čo mali (Taj.). Nemôžeš tu robiť, čo chceš, ale čo druhý chce (Tim.). Keď človek ani nevie, na čo má ruky hodiť (F. Král). Aby napravil, čo zameškal toho rána (Chrobák). Obchádzali všelijako okolo Jáchimka, aby sa doznali, pri čom on kone čistí (S. I. p.). Král sa veľmi zaradoval a prosil ho, aby mu pri drakovi vykonal, od čoho by jeho chorá dcéra ozdraviť mohla (S. I. p.). Však ver' vie, na čom sa dobre sedí (Kuk.). Mne nechce uveriť, v čom som (Kuk.).

K dvom alebo k niekoľkým predmetom pripája zámeno *čo* vedľajšiu vetu obyčajne v spojení s určovacím zámenom *všetko* (čo *všetko*).

Príklady:

Janko jej hodil kus chleba, hodil mäsa... nalial jej aj vína, čo líška všetko používala aj sa z jamôčky napila (S. I. p.).

c) Menným prísudkom je zámeno *čo* v takých vzťažných vetách, ktoré sa vzťahujú na povolanie, zamestnanie, postavenie, stav osôb.

Príklady:

A ako hovorieval, čo som mu ja (Kuk.). Tu vedel a poznal, čo je on a čo na ňom vo svete záleží (Kalinčiak).

d) Zámeno *čo* uvádza aj prívlastkové vety, a to obyčajne pri takých vetných členoch, ktoré sú vyjadrené neurčitými zovšeobecňujúcimi výrazmi, nemajúcimi vlastnú kategóriu rodu, ako: *niečo, čosi, všeličo, všetko, iné* a pod. V prívlastkových vetách rozvíjajúcich vetné členy, ktoré sú vyjadrené plnovýznamovým slovom, nadobúda *čo* význam rodového zámena „ktorý“.

Príklady:

Bolo v nej čosi dreva, čo nestačí ani do Vianoc, a rozobratý gazdovský voz (Kuk.). Jediné, čo vie ešte robiť, je, že podskúba husi (Kuk.). Tratiač dobytok, trátili vlastne všetko, na čo sa ešte mohli spoliehať (Urban). Odlož si na písanky a na iné, čo budeš v škole potrebovať (Bešeňovský). Teraz pôjdeme už pýtať nocľah, a ty musíš vedieť všetko, v čom je vec (S. I. p.). Táto chvíľa bola najšťastnejšia zo všetkého, čo zažila (Kuk.). A všeličo vidí teraz, čo pred chvíľou nevidela (Kuk.). On za to jej nakvapká čohosi na handričku, čo vraj cholera zaháňa (Kuk.). Stiesnený v duši všetkým, čo ma okružovalo, choroba, chudoba, bieda (Taj.). Nepripravil si nijakú výhovorku, nič, čím by okrášlil alebo ospravedlnil svoju porážku (Chrob.). Predstavil ho ako neogabaného tvora, ktorý čosi chcel, čosi dočahoval, na čo nestačil (Tat.).

V uvedených príkladoch nenadobúda *čo* význam zámena „ktorý, -á, -é“. Použitie rodového zámena v takýchto prípadoch by bolo nevhodné.

Ako sme už spomenuli, nemusí byť zámeno *čo* vo vzťažnej vete takým vetným členom, o akú vzťažnú vetu ide, lebo vetnú funkciu vzťažného zámena *čo* určuje sloveso podradenej vzťažnej vety.

Príklady:

Zámeno *čo* podmetom v predmetových vetách: Spytuje sa ľudí, čo je tu nového (S. I. p.). Masliačka chápe, čo sa tu odohralo (Kuk.). Nemôže sa dívať na to, čo sa v izbe robí (Kuk.). — *Čo* menným prísudkom v predmetových vetách: Dnes zas videla, čo je Sýkora (Kuk.). Ja viem, čo je cholera (Kuk.). „A ste vy, Katra, vdova, či vydatá?“ „Keď ma znáte, budete azda vedieť, čo som“ (Kuk.). — *Čo* nezhodným prívlastkom v predmetovej vete: Boli spokojní s tým, čoho boli svedkami (Jégé).

Súvetia spojené súvzťažnou dvojicou *čo — to* alebo *to — čo* sú pevnejšie zviazané. Slovesá hlavnej i podradenej vety majú tu plný význam, pretože tieto zámená vyjadrujú ich väzbu.

Príklady:

A čo sa zviezlo, toho nebude tak moc (Kuk.). K tomu, čo si predstavujeme pod slovom „kaštieľ“, nechýbalo nič, iba kaštieľ (Kuk.). Čo vycigániš, na tom nemáš požehnanie (Kuk.). Tu prvý raz sa sklamal v tom, čo pevne veril — v priazni sveta (Kuk.). Prišiel razom o to, o čom tak oduševnene hovoril (Kuk.). Sníva Mojžík o tom, po čom túži a čo si žiada (Tim.). Ako sme došli domov... nepatrí ani k tomu, ako ani mnoho toho, čo som pospôminal... (Taj.). Tak či sa mu páčilo, či nepáčilo, musel sa podvoliť na to, čo mu pani mačička kázala (S. I. p.). Čím „Slávy dcéra“ bola na Slovensku, o tom počujeme svedka tých čias (Vlček). Sviec nespálil ani polovicu z toho, čo iní sluhovia, a zvýšené naveky naspäť dával (S. I. p.). Veď sa ja už len z toho živim, čo mi pred samé ústa vytejú (S. I. p.).

Ako člen súvzťažnej dvojice *čo — to* uvádza *čo* aj prísudkovú vetu.

Príklady:

Čo baník — to úderník (úzus). Čo iný dom, to iná obyčaj v ňom (príslovie).
Čo figeľ, to groš (príslovie). Čo na nôž, to za groš (príslovie).

Niektoré z týchto súvetí zmeraveli a používajú sa ako zvraty. Napr.:

Čo je pravda, to je pravda (Jes.). Ináč, pán Rhédey, čo je pravda, to je pravda, ale protestantizmus je naskrze nie k dobrému pre panstvo (Jégé). Nuž, čo sa stalo, to sa stalo (Alexy). Nemáte za čo, lebo čo patrí, to patrí (Kuk.). Mňa do toho síce nič, ale čo je mnoho, to je mnoho (Jes.).

Siedmy pád týchto súvzťažných zámen (*čím — tým*) ustrnul v spojkovú dvojicu, ktorá spája spôsobové vety porovnávacie. Napr.: Čím surovšie boli tie žarty, tým väčší účinok mali (Urban). O tom bude reč pri spojkovom význame slova *čo*.

Vzťažné zámeno *čo* v súvetí z niekoľkých viet má rozčleňovaciu úlohu. Pri tomto použití sa opakuje na začiatku každej vety (v páde, ktorý žiada sloveso tejto vety). Napr.:

Dokázat, čo vie, čoho je schopný (S. I. p.). I sníva sa mi niekedy taktó — a ja vše neviem, čo je pravda a čo je sen (Kuk.). Ešte len teraz zvedel, čo je to dobré a čo zlé (S. I. p.). Kto vie, čo sa v ňom skrýva, čo cíti (Kuk.).

Rozčleňovaciu úlohu máva *čo* aj v spojení s príslovkami *kde, kedy, ako* a so zámenami *aký, ktorý, či* a pod.

Príklady:

Žiaľ ma prešiel a počal som mu rozprávať, kde čo a za čo sa dá vidieť (Taj.). Prepýta sa sklepníka, kto sme, čo sme, a ani nevieš, len keď ťa stihne nešťastie (Jes.). Povedal, odkiaľ je, čo je, kde bol a čo chce, a že mu veru Zuzka áo oka padla (Taj.). Pozerá, čo k čomu patrí, čo kde leží, čo ako robíť (úzus). Prvé dni nášmu Jankovi bolo dost len pozerat' a prezerat': čo je to, ako je to tam (S. I. p.). Musí zvedieť, kto je, čo je, skade je ten hodný mládenec (S. I. p.).

Zámeno *čo* pripája aj také vzťažné vety, ktoré sa vzťahujú nie na jednotlivé slovo hlavnej vety, ale na obsah celej hlavnej vety.

Príklady:

A žmurkol na ňu, čo bolo podivno, keď len prvej žaloval sa na čeliadku „v dnešných časoch“ (Kuk.). Gazdinej iste dobre padla táto návšteva, čo už z toho vidno, že i lavicu utrela zásterou, kam si mal Ondrej sadnúť. A naozaj tvár jeho bola nielen výrazná, čo u sedliaka nie je nič zriedkavého, ale i dôveru vzbudzujúca (Kuk.). Kázala som zatarasiť dvere, čo naši už boli urobili (Jégé). Tri roky vyučovať sto detí, čo je dost aj na troch učiteľov, sa mu nevidí (Hečko). I vyriadila pekne, čomu sa divili susedské ženy, lebo sviatku nemalo byť na ten čas (Tim.). Keď páni vrčali naň, svet ho rád videl, čo tamtým zas bolo iba trňom v oku (Taj.). U Veľkov delili ovce, potom pili oldomáš, čo tiež trvalo vyše hodiny (Tim.). Ba temer by si i zaspievala, ako na kršteniach robieva, za čo ju v reč vzali ženy po dedine (Tim.).

Predložkový 6. pád *pri čom* v tomto použití zmeravel na spojku *pričom*.
Např.:

„Ozaj, počuli ste o Malinovej?“ — spýtala sa, pričom si poslinila prsty a odstránila páper zo sukne (Jes.). Po chvíli vytiahol ruku z neho, pričom dva razy mrdol plecami narovnajúc sa (Jes.).

Zámeno *čo* pri slovesách *mať, nemať, vedieť, nevedieť, byť, nebyť* býva predmetom, podmetom, menným prísudkom.

Príklady:

Daj ti mi bože krása, mal si on čo vybrať, mal za čím toľký svet chodiť! (S. I. p.). Nebolo už na čom oči pást' (Švant.). Nebolo jej v aceja nebolo sa na čo divať (Chrob.). Teraz sa už nemá čoho báť, lebo ropucha s kľúčmi bola tá striga (S. I. p.). Tá by i do rána mala čo hovoriť (Jes.). Potom vydala sa za gondáša — chudobára, pijana a surovea, kde málokedy bolo i čo jest' (Tim.). Niet čo do úst položiť, a on prezerie, čo zarobí (Taj.). Nemáš sa čím chváliť (Kuk.). Statok nám zobrali a prasce niet čím pokrímiť (Ond.). „Nemala čím platiť na lodi“, podotkla slečna... (Kuk.). Na nej sušili sa triesky, aby bolo zajtra pri čom svietiť (Kuk.). Ešte máme sa čoho chytiť (Kuk.). Nebolo by čím kapustu zatrepať a posoliť, nie to omastiť (Kuk.). Blahoslavený dom, kde sa i myš má na čom príživíť (Kuk.).

Zámeno *čo* v predmetovej funkcii pri iných slovesách máva význam neurčitých zámen *niečo*, *čokoľvek* a pod. Napr.:

Pime, chlapi, pime, *čo* hneď *čo* strovíme (J. Kráľ). *Čo* robia, *čo* vravia, to vždy tým cieľom, aby jedna druhú urazili (Tim.). *Čo* budete *čo* robiť, pôjdem! (Jégé). Zuzke, sedemročnej, naloži opatriť ostatné, ak bude ináč *čo* načím (Taj.). Lebo teraz už, keď *čo* stisla, nevzal jej to syn, ale dala vnúčatám (Taj.). Ak i *čo* má, stačí všetko minúť... (Rázus). A povedz tvojmu vicišpánovi, že keď *čo* chce so mnou mať, aby sám sem prišiel... (Kalinčiak). Keď sa *čo* stavia a pevne postaviť má, musí sa od základu začínať (SNN).

Neurčitý význam má zámeno *čo* aj v ustálených spojeniach typu *stoj čo stoj*, *buď čo buď* a pod. Napr.:

Nechyťaj vtáčky na udicu a ryby na lep, ale *stoj čo stoj*, i čoby sekery z neba padali, rob, kým je čas (Kalinčiak).

Niekedy sa takýmto zámenným predmetom naznačuje citové zafarbenie, istá dôvernosť, najmä po záporných slovesách a vo zvolaciach vetách.

Príklady:

„Čo vám ja poviem“, vraví skoro šepky, držiac jej ruku, „ale sa nikomu nezjavte!“ (Kuk.). Ale *čo* vám nepoviem: ja som ho videla na vlastné oči... (Kuk.). „Počujes“, pokračovala notárka, „*čo* ti nerobi ešte! Na noc si mastieva ruky lojom a bráva rukavičky“ (Kuk.).

III. Zámeno *čo* používa sa aj ako u k a z o v a c i e zámeno vtedy, keď sa ukazuje na práve prežívanú (pozorovanú a pod.) mimojazykovú skutočnosť. Nemožno ho úplne nahradiť iným ukazovacím zámenom. Takto sa používa vo zvolaciach vetách a často v spojení s citoslovcom *hľa*.

Príklady:

Tak, *hľa*, *čo* som mu vykázala! Tim.). *Hľa*, na *čo* stihne myslieť! (Kuk.). *Hľa*, na *čo* som ja od pondelka vo svojich bezsenných nociach prišiel (Jes.). A *hľad* len, *čo* robia s drevom chlapi na vode (F. Kráľ). *Hľa*, na *čo* sa mu zišli piesne, *čo* ho v škole naučili, *čo* si s materou prespevovali... (Taj.).

B. Zámeno *čo* miesto rodových zámen *ktorý*, *aký*.

Bezrodové zámeno *čo* stojí často miesto rodových zámen *ktorý*, *-á*, *-é* a *aký*, *-á*, *-é*. Takéto použitie zámena *čo* neplatí pre všetky jazykové štýly v rovnakej miere. Najčastejšie sa zámeno *čo* s takýmto významom vyskytuje v hovorovom a umeleckom štýle.

Príklady, keď *čo* stojí miesto zámena *ktorý*.

Dajte mi podpisať od takého, *čo* má zem, dom (Taj.). Ej, *čo* si tam zarobím, tie by som si chcela odložiť na pohreb (Taj.). Ženy, *čo* ich doniesli, samy vraveli, že viac hribov niet, zozbierali ich do jedného (Jes.). Gazdiná vyšla k bránke, *čo* viedla na uličku (Jes.). Peniaz je ten rajskej had, *čo* zvedie s malou výminkou každého terajšieho Adama a Evu (Jes.). Dojedá okruštek ražného chleba, *čo* napiekla Ifa, nefúbená nikým z nich (Tim.). Ty si horší ako ten somár, *čo* ste

doviedli s tými ovcami (Tim.). Martin začal vyhríňať kúsky mäsa, čo ostali na dne misy (Tim.). Zložila z police medové rezance, čo ostali po svatoch, a ponúkla ju nimi (Tim.). Či som ja nie tak zo dvora, ako si ty, a nie z toho rodu, čo ty? (Tim.). To je brat toho tátošov, čo drak na ňom chodí (S. I. p.). Jáchimko šiel za čas horami-dolami, krivými i rovnými cestami, čo zošívajú široký svet od konca do konca. Ako prišli domov, tu už plný dvor ľudí, čo čakali na tú krásu; ako videli tú, čo z koča zosadla, nuž vraveli: „Daj ti mi bože, mal si on čo vybrať, mal za čím toľký svet chodiť“ (S. I. p.). A môj — ten ti odšacuje každú lyžku, čo do úst vložíš (Kuk.). Najal i dvoch opatrovníkov, čo budú chorých liečiť, mŕtvych obliekať (Kuk.). Ako gazda, keď pomelie zrno, čo bolo na siatie (Kuk.). Tys, kmotre, tiež šošovičný prokurátor, čo sa do všetkého mieša, bodaj bys' čerta zjedol (Kalinčiak). Túž čriedu, čo predal [dnes vám, môže zajtra predať dakomu druhému (Chrob.).

Mienky o používaní zámena *čo* miesto rodových zámen (*ktorý, aký*) sa u nás rozchádzajú. Jedni vravia, že ho takto možno používať len v hovorovom štýle, iní dôvodja, že takto možno zámeno *čo* použiť vždy.

Náš materiál ukazuje, že v istých prípadoch použitie zámena *čo* miesto rodových zámen má hovorové zafarbenie, v istých pozíciách zasa je takéto použitie bezpríznakové pre všetky štýly.

Hovorovosť takéhoto použitia sa cíti najviac, keď nezhodné *čo* 1. nasleduje tesne po životnom osobnom podstatnom mene a 2. keď je v nepriamom alebo v predložkovom páde.

Príklady:

1. Smelo vystúpi pred chorého kráľa, čo už bol len koža a kosť (S. I. p.). Aby každého chlapa, čo sem príde, zabila (S. I. p.). Starec, čo tebe toto zrkadielce dal, bol i mne dobrým (S. I. p.). Kamenári, čo tade šli, nemohli sa napačovať prenikavého spevu (S. I. p.).

2. Otvorenými dvermi zaveje na kráľoviča tichý vetrik, čo od neho každý zaspať musel (S. I. p.). A z márnivosti kúpil si Mišo za päť korún hodinky a zlatú retiazku, čo na nej nožík býval, vytiahol, previazal v nedeľu „po bankársky“ z vrecka do vrecka (Taj.). Kde stúpila, tam iba tŕnie rástlo a voda, čo sa ňou umývala, ostala smradľavou (S. I. p.). Predala jediné prasa, čo sa už od Vianoc s nim trápila (Taj.).

Hovorovosť zámena *čo* sa necíti, ak nasleduje tesne po slovách nerozlišujúcich rod. V takýchto prípadoch sa zámeno *čo* používa vo všetkých štýloch jazyka. Ide najmä o prípady:

1. Keď nasleduje po osobných zámenách 1. a 2. osoby sg. i pl. (*ja, ty, my, vy*).

Príklady:

A čo som ja ty, čo sa i kométy ľakáš? (Rázus). Keby to ja, čo každú nedeľu idem do fary (Tim.). Hej, ty, čo sa žaby bojiš, pod' sa pasovať! (Ondrejov).

2. Ak bezprostredne nasleduje po ukazovacích zámenách, po ktorých netreba vyjadrovať rod, lebo ho samy dostatočne ukazujú, teda v dvojiciach: *ten — čo, onen — čo, taký — čo, taký — ako čo*.

Príklady:

Do úst nevzal ani také, ako čo by sa spratalo za necht (Taj.). Večer šiel na tanec, a keď ho ktorá ohrdila, vzal takú, čo vďačne šla (Taj.). Boli sa pekne vyholili aj tí, čo si zapustili dlhé brady (Taj.). Ani tí, čo boli dnu, a ani tí, čo prišli, veľmi si ho nevšímali; poznali ho dobre (Pláv.). Čujme toho, čo je hoden stovku! (Hečko) Už aj tí, čo sedeli doma . . ., schopili dajakú zbraň a púšťali sa do boja (Jil.). Obrátil sa a zahrešil toho, čo na oblohe svieti (Ond.). Ale sú i takí, čo si predstavujú, že tá kríza je nejaká zlá ježibaba . . . (F. Kráľ). Dajte si podpísať od takého, čo má zem, dom! (Taj.) Ona to bude, čo ju pán horár zastrelili (Ond.). Záhradník šiel ku kráľovnej, či by nekúpila takú ružu, čo on vo svojej záhrade dochoval (S. F. p.). V dvorane zostali len tí, čo veľmi chceli, alebo veľmi, veľmi museli (Kuk.). Veď som ja Tráva z Kamenian, ten, čo kupčí (Kuk.). Ale koľko bolo takých, čo život oželeli radšej, akoby sa boli do uniformy dali obliecť (Kuk.). Ale nie som z tých, čo sa dajú tri razy núkať (Bešeňovský). Len tak môžete prestať, keď toho, čo prvý pomedzi vás prejde, zabijete (S. F. p.). Hej, a tí, čo nás strašia, sú najväčší nastrašení (Jes.). Tá, čo prišla, je Janova žena (Tim.). Ale zato by sa našla taká, čo by šla za mňa (Tim.).

Aj porovnávacie a stotožňovacie zámenné výrazy *taký istý, ten istý* lepšie znášajú súvzťažné *čo* než *ktorý*, pretože ich adekvátny protiklad nie je len zámeno *ktorý*, ale aj *aký* a príslovka *ako* (*ten istý — ako, taký istý — aký/ako*).

V mnohých vetách spojených súvzťažnou dvojicou *taký istý — čo* skutočne sa *čo* svojím významom blíži príslovke *ako* alebo ju úplne zastupuje. Napr.:

Aká radosť: brať jeho deti na kolená, zažívať s nimi tie isté rozkoše, čo s ich rodičmi (Kuk.).

Príklady, kde *čo* je bezpečne miesto *ktorý*.

Bol to ten istý, čo mu podal chvojku (Kuk.). Tie stromy dýchali, akoby si šeptali tajomstvo to isté, čo ju dlávi, kruší (Kuk.). Tú istú, čo som včera postrelil (Ond.). Raz pána Bielika veľký hnev pochytil, keď sa dozvedel, že si z toho istého vína objednal, čo má farár (Jes.).

3. Keď sa vzťahuje na určovacie zámená (*každý, všetok, všakový, sám*).
Napr.:

Zhovára sa s každým, čo prejde popri nej, alebo ide do krčmičky (Tim.).

4. Aj po základných a radových číslovkách možno vhodne použiť *čo*.
Napr.:

Áno, už som aj kupoval na ostatný jarmok, ale ani jedny, čo tam boli, sa mi nepáčili (Kuk.). Pravda, tí traja, čo sa raz, keď bol Drak na jarmoku, pokúsili vyskúmať toto tajomstvo, neradi na to spomínajú (Chrob.). A všetci, čo kone držali i nedržali, vyšli pred dom (Tim.). Po pohrebe nariadil lekár zdravotnú prehliadku všetkých, čo sme s ňou bývali (F. Kráľ). Ja som prvý, čo ju v Stodolišti nestrpím (Hečko). Keby ti štyria a ostatní, čo k nim patria, mali trochu svedomia, napravili by, čo pokazili (Hečko). Jediný, čo mu šaty dožičí, je Štefan Duval (Hečko). Po prázdných nádvořiach, asfaltovaných cestičkách

od haly k hale sa poplatali iba tí, čo nič nemali, ako oni dvaja, čo si nedržali v zálohe pre každý prípad kúsok pôdy (Taj.). Upadne do nemilosti u nej, u jedinej, čo mu rozumela (Kuk.). Pre nás všetkých, čo sme tu (Tat.).

5. Nezhodné *čo* sa necíti ako nevhodné ani vtedy, keď v hlavnej vete nie je vyjadrené ani meno, ani ukazovacie zámeno, na ktoré by sa *čo* vzťahovalo. Napr. :

V takom zmätku, akého narobila cholera, ľahko sa nájdu, čo koristia z rozstrojenia spoločnosti (Kuk.). A čo stoja bližšie, snažia sa protivníkov roztrhnúť (Hečko).

V daktorých týchto vetách ani nemožno zámeno *čo* nahradiť zámenom *ktorý*. Napr. :

Napríklad, čo stál odo mňa jeden Zvolenčan, mal tiež volky, ako sa náleží, hodné (Tim.).

Zámeno *čo* možno použiť aj miesto zámena *kto*, keď ho nechceme zo štylistických dôvodov opakovať. Napr. :

A kto by povedal mne, čo ma nezná, že mám šesť stovák v kešení? (Kuk.) Musí prísť niekto, čo povie posledné slovo (Slov. pohľady VI).

Namiesto zámena *aký* používa sa zámeno *čo*:

a) V spojení „čo za + akuzatív príslušného podst. mena“. Napr. :

Čo sú to za kopanice? (Rázus) Len čo si my za kňaza z neho vychováme (J. Chalupka). Čo je to za kameň na mojich prsiach (Rázus). „Čože si za pačrev!“ udrela ho po ruke a zasmiala sa (Kuk.).

b) V spojeniach *ten — čo, tá — čo, to — čo*, v ktorých zámeno *ten, tá, to* má význam zámena *taký, taká, také*. Napr. :

Nie je ten, čo býval (S. F. p.). Počul všetko, čo Iľa vravela, ale tvár mu je tá, čo bola: pokojná, čierna, zarastená (Tim.). Už nie je tá, čo odchodila z domu... (Kuk.).

Príslovka „čo“

Slovko *čo* je schopné zastupovať aj príslovky a vyjadrovať vo vete príslovkové určenie: 1. príčiny, 2. miery, 3. spôsobu, 4. času. V tomto význame je nesklonné. Používa sa podobne ako pri zámennom význame najskôr v opytovacích vetách, potom vo vzťažných vetách a napokon ako vetný člen v rozličných iných vetách. Vo význame príslovky času a spôsobu používa sa len vo vzťažných vetách.

1. Použitie *čo* namiesto príslovky príčiny má hovorové alebo esteticke zafarbenie vo všetkých troch uvedených prípadoch.

a) V opytovacích vetách:

„A čo sa ty smeješ?“ oboril sa naň Aduš (Kuk.). A čo budiš toho pocestného? (Kuk.). No, čo nejdeš? (Kuk.) Čo sa čudujete? (Kuk.) Čo by ja ta chodil? (Kuk.) Čo si ma tak náhle opustil? (Kuk.) Len čo sa okúňa, čo nepride a neskončí všetko jedným razom? (Kuk.) Čo nejdeš k nemu, keď túži za srdcom rodičovským? (Kuk.) Ale čo mi je taká zima? (Taj.) A čože by som sa mal hnevať, čože by

som sa hneval? (S. I. p.) Ej, čo ma máš unúvať s takými pletkami? (S. I. p.) Keď ty lepšie vieš, čo si ho sama nešila? (Tim.) Čože plačeš a nariekaš? (J. Kráľ) Nuž a ty čože nejdeš, pán veľkomožný? (Slov. pohľady) Čo nedáš tomu dievčaťu pokoj? (Jégé) Čoby ja ta chodil? (Kalinčiak) Ty starý chomút... , čo sa staráš do mojich kšeftov? (Jes.) Čo tak skoro? (Kuk.) Nechod' sa kúpať. A čo? (úzus).

b) Vo vzťažných vetách:

A neraz som i zhršila, čo ma už raz čert nevezme, že by mala už raz pokoj... (Kuk.). On sa hneď strhol a na ňu osopil, čo mu nežiči spania (S. I. p.).

c) Ako vetný člen:

A niet sa čo diviť, že sa tak upriamila na Kremeňa (Kuk.). Ktorýsi priateľ sa mi vysmieval, že sa nemám čo ponosovať na dražobu (Jes.). Tak ty sa tiež nemáš čo na ujca spoliehať, lebo ten len vtedy vraví pravdu, keď sa potkne (Kalinčiak).

2. Slovo *čo* ako príslovka m i e r y v platnosti prísloviak „koľko, ako mnoho“.

a) V opytovacích vetách a v rečníckych otázkach:

Čo sa chudobný človek natrápi, kým o všetko príde! (Taj.) A čo nás už stála, len povážte! (Tim.) Čos' dal za ne? (Kuk.) Po čom ho dáte? (Kuk.) Čo som sa nautiskal, naskývrazil? (Kuk.)

Na príslovkový význam ukazuje aj meno pomenovaného predmetu, ktoré je v genitive. Napr.:

Do 200 gazdov nás je, a tej čamrvy, želiarov čo! (Tim.) Čo sa za tých päť až šesť mesiacov v toľkých hlavách a srdciach myšlienok a citov prevalilo... (Taj.). Pozri, Janko, čo nás je, a ešte sme ani nie všetei v chyži (Tim.). Čo je tých železníc (Rázus).

b) Vo vzťažných vetách:

Keď mi neuznáte, čo sa nazjedám (Kuk.). Odtiska ju od seba, čo slabá ruka stačí (Kuk.) Hľadá na ňu: pamätá, čo preň trpela, ako sa prehrešil (Kuk.). Zimu starý otec nemal rád, a keď ženy achkali, čo sa ony narobia, odsekol im hneď (Taj.). Obrezkov na pile dajú, čo na seba naberie (Taj.). Každý deň... zhovára sa s nimi, za čo ich dá alebo nedá (Tim.). Na podnikoch, ktoré chytli do rúk mladí gazdovskí chlapeci, vychodivší hospodárske školy, vidíme, o čo viac sa dá i z chudobnej trenčianskej zeme vyťažiť, ako sa ťaží dnes (Budovateľ II). Hej, nevedia, čo vystojí biedny človek! (Jégé)

c) Príslovkové určenie miery býva buď samo, buď v spojeniach „dost čo“, „toľko čo“. Napr.:

A mala v prvé dni dost čo počúvať pre tento smiešny i mrzutý prípad (Šoltésová). Ak chcete ďalej prísť, ako my prideme, musíte viac vedieť, ako čo my vieme (K. Kuzmány). Ľudia narobia viac, ako čo je pravda (Kuk.). Mala by vám ešte toľko čo rozprávať (Kuk.).

Platnosť príslovky miery „až“ má *čo* vo vetách typu:

Bolo tu vraj doktorov čo strach (S. I. p.).

Platnosť príslovky „aspoň“, zdôrazňujúcej malú mieru, má *čo* v spojeniach „čo len“, „čo i len“. Napr.:

I moje veno si premárnil, nie že by si mi čo len jeden diamant kúpil (Tim.). Alebo, ak nebol čo len ministeriálny tajomník, zasa nestál nič (Jes.).

Malé množstvo („trochu, niečo“) vyjadruje aj spojenie *čo — to*.

I umrela lačná, len aby čo-to zhonobila (Tim.). Tam nás biť nebudú, aspoň si čo — to vyslúžime (S. I. p.).

3. Úlohu príslovky s p o s o b u máva slovo *čo len* v prirovnaniach a vo vzťažných vetách porovnávacích, a to ponajviac ako člen súvzťažných dvojíc *len istý — čo, laký istý — čo, ten — čo*, pričom prvá časť týchto dvojíc sa skloňuje, ale *čo* ostáva nesklonné.

Ešte povie, — kričal, — že mne to isté chuti, čo jemu (Jes.). **Nijako** nemohol pochopiť, že upadol do tej istej choroby, čo rektor (Jes.). I ja som bola v tom, čo vy (Kuk.).

V takejto porovnávacej platnosti je slovko *čo* v slovenčine správne.²

4. Úlohu príslovky č a s u zastáva *čo len* vo vzťažných vetách, a to niekoľkokorakým spôsobom:

a) Samo úvádza vedľajšie časové vety, keď nasleduje po takom slove alebo výraze hlavnej vety, ktorý vecne alebo obrazne pomenúva nejaký časový úsek. Obsah tohto výrazu podrobnejšie rozvádza časová veta uvedená slovom *čo*.

b) V súvzťažných príslovkových dvojiciach časových, napr. *odvtedy — čo, dovtedy — čo, dotiaľ — čo* a pod.

c) V spojení s inými príslovkami času, napr. *medzitým čo, zatiaľ čo* atď. Tieto spojenia strácajú často svoj pôvodný časový význam a stávajú sa spojkovými výrazmi s iným významom (napr. *zatiaľ čo* býva odporovacím spojkovým výrazom).

Priklady:

a) Osem rokov od tých čias, čo to takto stojí (Kuk.). Druhý deň, čo chodim po obciach (Kuk.). Taký žil iba v jeho túžbach od tých čias, čo začal chodiť do richtárov (Kuk.). Už vyše troch rokov, čo ho pustili (Kuk.). Prihovoril sa jej, ako sa mala za štyri týždne, čo boli preč (Tim.).

Čo je žatva, ona okolo poľa, ja zas v meste a po obciach (Kuk.). Ale čo sa otec oddelili, vše mi jedného zrazili a s Ančou zožrali (Taj.). Čo som Vám tú vlnu predal, už sme sa viac nesňali (Kuk.). Čo jej syna odobrali, neminie minúty, aby zabudla na svoj bôľ (Kuk.). Čo je svet svetom, využívajú sa v boji s protivníkom jeho chyby a slabosti (Slov. pohľady).

² Pravidlá z r. 1940 na str. 159 uvádzajú poznámku: „Čo neznačí aj *ako*“. Ako vidíme z našich viet, táto poznámka vždy neplatí. Vztahuje sa iba na príklady, kde sa *čo* nepoužíva v porovnávacej platnosti, napr.: *Účinkoval u nás čo učiteľ. Čo Slováč nemôžem sa k vám pripojiť*. Tieto vety úvádza časopis Slovenský jazyk v drobnostiach na str. 76 a odvoláva sa na Czamblovu Rukoväť spisovnej reči slovenskej, str. 270. V týchto vetách sa slovom *čo* nič neporovnáva, ale sa ním pripája doplnkový výraz. Ide tu o zastarané použitie slovka *čo*, ktoré sa dnes nevyskytuje, a teda netreba proti nemu bojovať. Tento význam slova *čo* je zastaraný i v češtine a ruštine.

b) Tri roky minuli odvtedy, čo som vás mal šťastie okolo seba k voľbe stoličných úradov zhromaždiť (Kalinčiak). Brveník medzitým, čo sa takto o neho starali, kúpil fľašu atramentu (Jes.). Po prvý raz odvtedy, čo som podpísala prihlášku (Hečko).

c) Mojžik oprel sa o jasle a dá sa už teraz horlivo a bez krotenia seba do uvažovania, medzitým čo chrúmanie statku ozýva sa celou konicou (Tim.).

Platnosť neurčitej príslovky času (*kedykoľvek*) má čo v takýchto vetách:

Nitra milá, Nitra, ty slovenská mati, čo pozriem na teba, musím zaplakati (národná pieseň). Čo som pozrel na ňu, silne mi bilo srdce, cítil som, že len ona je v stave osladiť mi životie (Sokol VI).

Krátky čas vyjadruje spojenie *čo nevidieť*, napr.: vlak príde čo nevidieť (úzus).

Z takýchto a podobných spojení vznikli aj časové príslovky ako *čoskoro*, *čochvíľa* a pod. Napr.:

Deď, deď! (sed!) — a čochvíľa vyvinula sa riadna nemecká lekcia medzi nimi (Šoltésová). A preto chodí dnes po dvore Pódi od rána. Vyťahuje hodinky čochvíľa z vaku a zrak jastrabích očí upiera na cestu odhora, skade má pošta prísť (Tim.).

Spojka „čo“

Slovko *čo* sa výdatne používa aj v platnosti spojky: 1. podmienkovej, 2. prípustkovej, 3. obmedzovacej, 4. časovej, 5. spôsobovej, 6. spôsobovej porovnávacej, 7. spôsobovej účinkovej, 8. uvádzajúcej príslovkové vety miery, 9. zreteľovej, 10. príčinnej, 11. cieľovej, 12. želacej, 13. odporovacej, 14. vysvetľovacej, 15. uvádzajúcej podmetové vety. Takmer vo všetkých prípadoch má viac-menej hovorový ráz. Pravda, často túto úlohu spĺňa nie samo *čo*, ale v spojení s inými slovami (časticami a príslovkami), napr. *iba čo*, *len čo*, *čo by*, *zaťiaľ čo* atď.

1. P o d m i e n k o v o u spojkou (v platnosti spojky „keby“) je *čo* v spojení s časticou *by*, teda *čo by*.

Príklady:

Ba čo by mu hneď aj starého čerta predložil, i toho by zjedol, taký bol hladný (S. I. p.). Jaj, povedá druhá, čo by len to! (S. I. p.). Ale vám sa divím; veď by sa ten môjho dieťaťa dotkol bez príčiny, ale čo by mal hneď i najväčšiu príčinu, no deti by som si ožobráčiť nedala! (Taj.). A čo by sa aj nestavalo, takže by čo bolo? (Tim.).

Ako podmienková spojka používa sa aj spojenie *čo len*. Napr.:

„Čo len ženu, o to je malý strach,“ rečie Cievora, „tú dostanete na každej dedine“ (Tim.).

2. P r í p u s t k o v á spojka v platnosti spojok „hoci, hoc, keby aj“.

Príklady:

V telinci počalo Maca drgľovať, čo si vše i slamy prihodil a vrie i handár na seba nanosil (Taj.). Tešilo ho, že si môže takto zahrávať, čo je to hneď

utrápená mať (Kuk.). Otec mu ešte nadržal, čo len i naoko, lebo sa ho bál, a opitý syn donášal mu dohánu i skleničku (Taj.). Rozohnal ženy i deti, čo ho otec vše ako prosil (Taj.). Vozík pretiahnu cez Váh ani pierko, a čo by im bol Váh vyše hlavy (Kuk.). Čo hneď po hrebíčky za dva groše, alebo po pol holby octu — ale na jarmok musí ísť... (Kuk.). Pozrie často naň, akoby hľadal uňho súhlas, čo hneď iba nemý (Kuk.). Čo všetci pomrú, ona nie (Kuk.). Od hajtmána odkázal, že nepríde, čo cestu dukátni vyložím (Kuk.). Druhí ľudia, i čo ich je menej, hľadajú sa jeden druhému vystúpiť... (Tim.). A čo ti hneď kráľ povedal, my vovedne ostaneme, ako bolo dosiaľ (Tim.).

Čo budete čo robiť, pôjdem! (Jégé). A čo sa vy všetci na hlavu postavíte, nuž z vašich ľantikárskych, neuvarených, neosolených, neomastených frčkárov nič nebude, čo len papuľovať znajú... (Kalinčiak). Pime, chlapeci, pime, čo hneď čo stov me (J. Kráľ). A čo aj dušu dáš v tom boji divokom, voľ ty radšej nebyť, ako byť otrokom (S. Chalupka). Čo dám tisíčku — ale ich nevy pustím (Taj.). Mišo nepočúva, a čo i počuje, nedbá (Tim.). Mňa počúvnite, báčik Paľo, čo som i mladší — ja vám dobre chcem (Tim.). Nedbám, čo ma i poláme, musím ti pomôcť (S. P. p.).

3. V spojeniach *len čo*, *iba čo* pripája o b m e d z o v a c i e vety. Obmedzovacie vety vyslovujú okolnosti, ktoré obmedzujú obsah (predchádzajúcej) nadradenej vety. Takto sa používa spojka *čo* vo všetkých štýloch.

Príklady:

Aj tak nemám nijakej roboty, len čo sa povaľujem (Jes.). Hora bola tichá, len čo švihanie a cveng kosí preskakoval po stromoch (Ond.). Sám musel Jura prenášať, iba Mišo čo mu pomohol na nohy (Kuk.). Mojžiš mlčí, iba čo pochytil ruku richtárovu a stíska mu ju vrele (Kuk.). Vás iba druhí čo trhajú, ale vy sa nedáte (Kuk.). Vám z toho celkom nič nepríde, iba čo seba i jeho trápíte (Kuk.). V dome sa rozhostuje tichosť, nerušená ničím, iba čo počuť dýchanie detí zo susednej izby (Kuk.). Len si ho vezmem do náručia, on si pritisne hlávku k mojej tvári a za chvíľu drží sa celkom tichučko, len čo zmurkanie jeho mihalničiek cítim na tvári (Šoltésová). Myši nechytá, iba čo mi holuby vydrhol (Ond.). Nechodí, len na dlaniach a kolenách čo sa vláči po izbe (Tim.). Mojžik je i ku statku láskavý, neublížil by ani muške, len hlúpu ženu čo bijaval, keď syna vychovávali (Tim.).

Spojenia *iba čo*, *len čo* a pod. môžu obmedzovať aj čas. Napr.:

Hcdil horiacu fajku do vrečka kabáta, len čo vrchnák pritisol na ňu, a onemel (Tim.).

4. Od takýchto spojení je len krok k časovým spojkám *len čo*, *práve čo*, označujúcim začiatok. Napr.:

Len čo si naň pomyslim, slzy sa mi tsnú do očí (F. Kráľ). Len čo som vstúpil do škadróny, spravil ma oficerom (Kuk.). Mída, len čo stačila odbehnúť k Zuzanke, pochválila sa jej, ako sa pán farár vypytuje na zdravie pána učiteľovo (Jes.). A len čo povedal: „Darúvam ti prvý život“, už ich chmatol a Aničku zavliekol naspäť do diery (S. P. p.). Len čo sa tento chýr rozletel, už sa hrnuli kráľovskí synkovia, kniežatá a páni... (S. P. p.). Vysadneme, len čo Jurko napiše list (Kuk.).

Okrem toho sa *čo* používa aj v úlohe časovej spojky miesto spojok „kým, keď“. Napr.:

Len nie ako minule, čo nám nestačili všetky slovníky na pomenovanie strojových súčiastok... (Taj.). Na slávu tohto tragického zmúdenia, ktoré nepochopíte, čo živí budete (Karvaš). I teraz, čo toto pišem, je okolo mňa, nepokoji ma, berie mi pero z ruky, aby som už nepísala, aby som sa radšej s ním bavila (Šoltésová). Bez peňazí nič nemôžeš robiť, ani pohnúť. Čo krok — už peniaze (Kuk.).

V úlohe časovej spojky sa archaicky používa aj zmeravený 7. pád *čím*, *počím* (u štúrovcov). Napr.:

Čím je Boh nad nami a čím šabla v pästi, nebude si Turčín pánom našej vlasti (S. Chalupka). Hoj, počím sa ony za mnou pohojdajú, už im zlaté zvonce stokrát zazvonkajú (J. Botto). A ja sa ti, národe môj, svätým Bohom božím: Čím nezlomím jarmo tvoje, zbroj tento nezložím (S. Chalupka).

5. Miesto s p ô s o b o v e j spojky *že* alebo miesto spojkovej dvojice *tak*, *že* býva *čo* a dvojica *tak*, *čo* v takýchto vetách:

Ale tá pani bola ježibaba a posadila k sebe i svoju dcéru, čo kráľ o tom nevedel (S. I. p.). Maru od Pekáčov vzal si Jano špatnú, vyschnutú, a ona (Anča) prežila život, čo ju nik nechcel (Tim.). Sýkora prišiel a hrešil, čo chráňpanebože (Kuk.). A preto nie div, že predošlý farár slávil 25-ročné jubileum, čo vody nepil (Taj.).

6. Dvojica *čím* — *tým* spája súvetie s vedľajšou vetou s p ô s o b o v o u p o r o v n á v a c o u. Tvarové zmeravenie priraduje túto dvojicu k spoj-kám.

Príklady:

Ondrej, ktorého city stávali sa tým živšími, čím väčšmi ubúdalo z fľaše... (Kuk.). Aspoň keby to na osoh — ale čím ďalej, tým horšie (Kuk.). A čím viac robotníkov chodilo počúvať na námestie, tým ohotnejšie im zvyšovali platy (Ond.). „Lenže čím skôr jarinu zaseješ, tým je lepšie,“ povie Jano (Tim.).

I v spojeniach *ani čo by*, *ako čo by* uvádza *čo* spôsobové porovnávacie vety a má význam spojok „ako keby, akoby“.

Príklady:

Každému uteká čas, ale mojej žene tak, ani čo by ho z misy vyšustla (Jes.). Tuliak, pred ktorým jedlo mizlo, ani čo by horelo, a stále mal prázdny pohárik, bol znamenitej vôle (Jes.). To vyzeralo, ako čo by sme nejaké tajnosti pretríasali (Jes.). Každé jedlo len tak lyžicou zamiešali, ako čo by boli z neho jedli (S. I. p.).

7. V s p ô s o b o v ý c h ú č i n k o v ý c h vetách pripája *čo* vedľajšiu vetu, vyjadrujúcu účinok alebo následok toho, čo vyslovuje hlavná veta.

Príklady:

Slimákov tak vyhánal, čo sa celý spotil (Harmanová). Rozum sa mu pomútil tak, čo ani svojich nepoznal (úzus).

8. Spojka *čo* pripája aj vedľajšie vety vyjadrujúce príslovkové určenie miery. Napr.:

Zoškrabať mrazivý kožuštek sklička, len natoľko, čo jedno oko vykukne (Ond.).

9. V zreteľových vetách, vyjadrujúcich, že hlavná veta platí so zreteľom na nejakú okolnosť. Napr.:

Ak tu v okolí by ste mienili, čo ja znám domy, všade môžete... (Kuk.).
Dva razy, čo sa pamätáme, vyšiel na zboj (Hečko). Čo ja pamätám, takej zimy nebolo (úzus).

10. V úlohe príčinných spojok „pretože, že, keďže“ a pod. používa sa *čo* v takýchto vetách:

Dlane ich rozboleli, čo si plieskali na ne (Tim.). „Telefón pod poduškou,“ — ledva vedel povedať Malvík, čo mu dych zastavovalo (Jes.). Na toto už i najmocnejší Jakuba, i obor Špalier, za ktorého desať žien chcelo ísť, čo bol krásny, ostali odzbrojení (Tim.). A všetky škvarky pred neho zhrnula, čo ho toľme chcela uctiť (Kuk.). Sám sa nenajem, čo sa ho bojím (Kuk.). Čo ju ta položím, preto sa pec nezrúti (Kuk.). A husté (mlieko) — ledva sa vydojí, čo nechce ceckami ísť (Kuk.).

11. Pripája vedľajšie vety cieľové (finálne) a má význam spojky „aby“.

Príklady:

Kúpil by jej čizmy, čo by ich nosila (Medv.)... ešte v ten večer písala druhému synovi, aby im tam pohľadal nejaké miestiečko, čo by aspoň využili (Tim.). Tetka, dajte nám retiazky, čo ich odvedieme! (Tim.). Vsoďte voz niekde do ciene, čo vtiahnem do humna (Kuk.). A cez zimu u nás deti nemajú i tak čo robiť, môžu do školy, ale treba učiť rozumné veci, čo z toho budú niečo mať (Taj.).

12. Miesto želačích spojok „aby, keby“ býva *čo* v spojení *čo by* a vyjadruje niečo želateľné, nevyhnutné, potrebné.

Príklady:

„Ale čo by ste sa obliekali, mne je náhlo,“ súril Ondrej, vidiac, že pán Aduš sedí na posteli tak, ako bol z nej vstal (Kuk.). „Paľko, hádam, čo by sme sa domov brali,“ obrátil sa k synovi (Tim.).

13. V spojení *zatiaľ čo* uvádza vety o dporovacie (adverzatívne), môže však túto úlohu vykonávať i samo *čo*. Napr.:

Predstavujú nám dedinu ako rajskú záhradu pred pádom prvých ľudí, zatiaľ čo mesto alebo obchádzajú na hony, alebo keď ho už aj ukážu, tak je vždy len peleš Iotrovská... (Horov.).

V ruských gramatikách sa takéto vety podávajú ako vedľajšie vety odvrhnutého cieľa (Zemskij — Kriučkov — Svetlajev, str. 126).

14. *Čo* uvádza vložené vety v ysvetľovacie.

... i tľapkal ma i objímal ma, a čo viac, vybozkával i moju starú... (Kalinčiak). Prekvapila ho pravota — naoko nepatrná, a čo je hlavné, bez najmenšieho právneho a vecného základu (Vajanský). A čo divné, Eva sa im nevyhýba (Kuk.). Maľ odznak na prsiach, mäkký lodénový klobúk, a čo bolo najnápadnejšie, krátke špinavé r menné nohavičky s kvastličkami, chudé chlpaté nohy v zafúľaných pančuchách (Jes.). Zdá sa mu, že svet sa ide premeniť od základu. A — čo je najhoršie — premeniť na zlo (Kuk.).

15. Zriedkavo uvádza aj vedľajšiu vetu podmetovú.

Príklady:

Bolo by azda najmúdrejšie, čo by sme sa nepotrhali (Kuk.). Dost', čo za tri roky je bez salaša. (Tim.).

Častica „čo“

Slovo *čo* vyskytuje sa aj v úlohe rozličných samostatných a nesamostatných častíc.

1. V úlohe opytovacej častice „či“. Napr.:

„A čo som ho ja čakala?“ odpovie pánovi so smiechom... (Tim.). *A čo som ja ty, čo sa i kométy Takáš? (Rázus) Čo ona vedela, že päť rokov spravi toľký prevrat? (Kuk.) A čo sme my hádam podlejší ako iní — keď príde na to? (Tat.)*

2. S t u p ň o v a c i a častica *čo* (pri superlatíve), *čím* (pri komparatíve), ktorá zmocňuje, zosilňuje význam komparatívu a superlatívu adjektív a prísloviek.

Príklady:

Neodpovie, rozmyšľa a príberá sa povedať slovo *čo* najmúdrejšie (Tim.). Richtár ich odpravil čím skôr, aby z batohov nenatrúsili cholery (Kuk.). Princezka prečítala listok; vstala od stola, nakládla čo najlepšie kúsky do košíka, položila aj plný pohár s vínom (S. F. p.). ... obrys Drakovej postavy, ktorý je v hustnúcej tme čím ďalej tmavší a neurčitejší (Chrobák). Učiteľstvo sa má vynasnažiť, aby účasť na kurzoch bola čo najhोjnejšia (F. Král).

3. V y s v e t ľ o v a c i a častica.

Príklady:

Niekoľkí, čo lepší kamaráti, bežali za nim na ulicu (Kuk.). *Čo* smelší hľadia špárami, čo sa bude robiť (Kuk.). Čo horšie zeme prielohom pod pašu, čo lepšie berú gazdovia spolovice (Kuk.). Nuž, tak podme si poukladať čo lepšie veci, aby nám ich tá čvarga nepobrala (Jégé). Pripravila hlavný stôl pod ústrešie. Bol zhlobený čo z väčšieho (Kuk.). S východom slnka Paľo podal chlapcom — čo starším — ruky, pohnal ovce na pašu (Ond.).

Ako vysvetľovacia častica býva *čo* aj v spojení *čo do*. Má význam „pokiaľ sa týka, pokiaľ ide o“. Napr.:

Do žalára odsúdení sú čo do samoväzby, i čo do odevu, stravy, domáceho poriadku a disciplíny podrobení predpisu pre žaláre (Takáč—Záturecký).

Vysvetľovacou časticou býva *čo* i v spojení *čo sa týka*. Napr.:

A on očarený i tým, rozhlasoval na všetky strany, že takej ženy, čo sa krásy týka i súcosti i vzdelanosti i pracovitosti, nieto na okolí (Tim.). Páru mi nebolo, čo sa smelosti týka (Tim.).

4. C i t o v á častica.

Príklady:

Čo ty to nevieš? (= ty to vari nevieš?) Čo ja viem! (= neviem). Čo nemá rozumu? (= hádam nemá rozumu?) Čo už je neskoro? (čudujem sa, že je neskoro; myslel som, že ešte nie je neskoro). Čo je to zakázané? (čudujem sa, že je to zakázané).

Ako citová častica vystupuje čo aj vtedy, keď vyjadruje približne to, čo záporné repliky: „nie“, „ale ba“, „ale kde“, „kdeže by“, „ani myseľ“. Tento význam vyjadruje samo čo (alebo zosilnené časticou že, teda čože alebo v spojení s časticou by, teda čo by, čože by.

Príklady:

„Čo chvalabohu — čerta chvalabohu!“ — zvolal divo (Kuk.). Ale čo — ona nie nič lepšia, ešte horšia (Kuk.). „Eh, čo — chlapec to vcicia do seba s mliekom materinským“, tak hája svoju nedbalosť (Kuk.). Jej snahy sú vyššie... Čože s advokátom sa trápiť (Kuk.). Ale čo ty vieš! (Rázus). Čoby ten — odvraví chlapec (Hečko). Keď sa ten nahlce, čože ten dbá, prečo udrie a kade, či po tvári, či po chrbte (Taj.).

Citovou časticou čo vyjadruje sa aj opovrhovanie, pohŕdanie.

Príklady:

Ver jej Ondro alebo Ďuro, keby im bola takú ženu doviedla do domu, boli by ju vyhodili i s ňou pred dvere. Ale čo len sestrin ľofo... (Tim.). Čože tvoje zajace! (Rázus) Čo choroba! Ona nedala by sa zlomiť (Kuk.). Kremeň nepočúval. Čo jemu kadrilla? (Kuk.) Že ťa Anča nechce, čože je to. To je nič (Tim.). Keby ona i bola odišla, čo po nej, ale potomok, budúci minister! (Tim.).

Citovou časticou čo možno vyjadriť aj pritakávanie, [živú spoluúčasť, citový súhlas.

Príklady:

Oblial si ho, čo? (Rázus) (= Hodne si ho obľal, pravda, všakže, hejže?) „I varieva len v rukavičkách,“ a zasmiala sa, ovaliac sa na sudcovú a udrúc ju vejárom. „Veď sú i také tie obedy u nich ako v rukavičkách — čo?“ (Kuk.) Komuže tam? Frajerovi, čo? Jedného ti málo, čo? (K. k.) Súrne vám je, čo? (Tim.) Pozri, braček, to je palác, čo? (F. Kráľ) Podívaj sa, kraviarča, to mi sluší, čo? (F. Kráľ).

5. Čo býva vo funkcii nesamostatnej častice „-koľvek“, v spojení s opytovacími zámenami a príslovkami.

Príklady:

My sa tu neobstojíme, už je darmo, i teraz ma urazila. Už čo kde, ale musíme odísť stadeto... (Tim.). Ani z nej voda nikdy nechybí, čo je aká suchota... (Tim.). Pisala na všetkých známych, na všetky strany, či by sa kde nenašiel čo aký maličký „kšeftík“, miestečko, kde by sa utiahli, ale nič (Tim.). Musí mať istotu, čo akú (Kuk.). Nech to trvá čo dokiaľ (Taj.). Že veď čo ako tvrdo, aby sme sa len nebáli, že kým ona žije, nebude za ňu nikto platiť, ani banka škodovať (Taj.).

SKRACOVANIE DĹŽOK PRED DLHÝMI SUFIXAMI A RYTMICKÝ ZÁKON V SLOVENČINE

Ako je známe, v niektorých slovách na *-ár/-iar* v slovenčine nastáva pri odvodzovaní skracovanie korenej morfémy (napr. *bieda* — *bedár*, *hviezda* — *hvezdár*...); v iných slovách tvorených touto morférou skracovanie ne-nastáva (napr. *rozprávka* — *rozprávkár*, *bájka* — *bájkár*, *fréza* — *frézár*...). Skracuje sa aj sufix *-ik*, napr. *úvodník* — *úvodníkár*, *perník* — *perníkár*..., alebo *-ičko*: *slovičko* — *slovičkár* a pod. Podobné skracovanie nastáva napr. aj pri slovách na *-ák*, ako ukazujú príklady ako *múdry* — *mudrák*, *hlúpy* — *hlupák*... Vyskytuje sa názor, že skrátenie v týchto prípadoch je spôsobené dĺžkou sufixu *-ár/-iar* alebo sufixu *-ák/-iak*, že sufixy *-ár/-iar*, *-ák/-iak* spôsobujú skrátenie predchádzajúcej slabiky preto, aby tu neboli vedľa seba dve dĺžky. Úlohou tejto štúdie je ukázať, že takýto názor nie je správny.

Otázky krátenia korenej morfémy pri slovách na *-ár/-iar* dotýka sa vo svojej štúdii *Slovenská kvantita a rytmický zákon* Štefan Peciar.¹ Hovorí o tom: „Odvodzovacie prípony *-ár (-iar)*, *-áreň (-iareň)* bývajú spravidla dlhé, takže sa podľa rytmického zákona skracuje predchádzajúca slabika v slove, napr. *čítať* — *čítáreň*... Keď k slovám odvodeným príponou *-ik* pristupuje ďalšia odvodzovacia prípona *-ár (-áreň)*, prípona *-ik* sa kráti podľa prvého pravidla. Napr. *košík* — *košíkár*... V niektorých slovách novšieho pôvodu podlieha však aj prípona *-ár* a všetky odvodené prípony kráteniu podľa rytmického zákona. Napr. *krúžok* — *krúžkar*...“ (str. 218—219).²

V oboch prípadoch Peciar predpokladá krátenie podľa rytmického zákona, pričom raz sa skracuje dlhá slabika pred ďalšou dlhou slabikou (*čítáreň*, teda koreň *čit-* pred *-ár*), v druhom prípade dlhá slabika po predchádzajúcej dlhej slabike (napr. *lúkar*, teda sufix *-ár* sa kráti po predchádzajúcej dlhej korenej morféme). Smer krátenia v oboch prípadoch je rozdielny. S využitím termínov progresívny a regresívny tak, ako sa použi-

¹ Štefan Peciar, *Slovenská kvantita a rytmický zákon*, SR XII, 1946, 137—152, 217—224.

² *Pravidlá slovenského pravopisu*, Bratislava 1953, str. 34, § 36 hovoria, že prípona *-ár/-iar* je vždy dlhá, teda aj vtedy, keď predchádza dĺžka.

vajú pri tzv. palatalizáciách alebo pri prebláskach, mohli by sme prípady ako *lúkar* nazvať „progresívnym rytmickým krátením“, opačný smer krátenia „regresívnym rytmickým krátením“. Pri progresívnom rytmickom krátení bol by postup od začiatku slova, teda: 1. neutralizujúca dlhá slabika, 2. neutralizovaná dlhá slabika (tzv. neutralizačná poloha, v ktorej sú zrušené kvantitatívne protiklady). Pri regresívnom rytmickom krátení je obdobný postup, ale od konca k začiatku slova. Bol by to teda podobný prípad ako v latinčine, kde sa v hiáte pred iným dlhým vokálom „protiklad dlhý — krátky vokál neutralizuje podľa pravidla, ktoré by sa dalo formulovať podobne ako pravidlo o rytmickom krátení v slovenčine (pravda, s obmedzením na slabiky hiátové a s opačným smerom než je v slovenčine) asi takto: Súhrn kvantity dvoch otvorených slabík nesmie presahovať tri móry. Ak by malo nastať takéto presiahnutie, zaniká jedna móra prvej slabiky.“³ Vidíme, že tu ide skutočne o „regresívny rytmický zákon“, hoci Horecký ho takto výslovne nepomenováva. V latinčine máme ešte jeden príklad takéhoto „regresívneho rytmického zákona“. Ide o inkompatibilitu dlhého vokálu a gemináty; preto nastáva krátenie vokálu v postavení pred geminátou pri rovnakom zachovaní úhrnnej kvantity nositeľa slabičnosti.⁴

Aj na inom mieste Peciar výslovne hodnotí krátenie korenej morfémy pri slovách na *-ár* ako krátenie podľa rytmického zákona. Citujem: „Vzhľadom na to, že prípony *-ár*, *-áreň* spravidla strhávajú na seba dĺžku, neutralizačnou polohou je tu slabika pred týmito príponami.“⁵

Jozef Ružička sa dotýka slov na *-ár* vo svojej štúdii „Ako pisat tvary činného prítomného“ (SR XVIII, 1952/1953, 92). O príponách *-ár*, *-áreň* hovorí toto: „Sú to prípony, ktoré si zachovávajú jednotnú formu, neskracujú sa po dlhej slabike, ale skôr zapríčiňujú skrátenie predchádzajúcej dĺžky: *múr* — *murár*, *stól* — *stolár*, *čiláreň*, *kaviareň*... V niektorých novších slovách nenastáva však ani krátenie prvej dlhej slabiky a tak sú za sebou dve dlhé slabiky: *mliekár* — *mliekáreň*, *obrážkár*, *sviečkár*, *zlieváreň*... Ba ani po spoluhláske *j* sa dĺžka neskracuje: *lejár*, *vejár*, *strojár*...“ Prípone *-ár* sa tu prisudzuje neobyčajná stabilita, pokiaľ ide o jej kvantitu; sama sa podľa Ružičku nekráti, ale skôr spôsobuje,

³ Ján Horecký, *Fonológia latinčiny*, Bratislava 1949, 56.

⁴ Ján Horecký, *K otázke geminát v latinčine*, Recueil linguistique de Bratislava I, 1948, 122; *Fonológia latinčiny*, 71.

⁵ Slovenská kvantita a rytmický zákon, 219. Termin neutralizácia kvantity, podobne neutralizačná poloha atď. používa sa pre zjavy krátenia súvisiace s rytmickým zákonom. Porov. napr. Orlovský—Arany, *Gramatika jazyka slovenského*, Bratislava 1946, 59, Vincent Blánár, *Samohláskové skupiny v cudzích slovách*, Slovo a tvar I, 1947, 115 atď.

že sa skrakuje predchádzajúca slabika. Skrátenie však nastáva iba v slovách staršej vrstvy, nie v novších slovách.

Podobne hovorí o sufixe *-ák/-iak* Ján Horecký:⁶ „Odvodzovacia prípona *-ak* (!) sa obyčajne neskrakuje, ba naopak spôsobuje skrátenie korenej hlásky (porov. *spievať* — *spevák*).“ Podobná je táto formulácia: „Pretože prípona *-ák* je vždy dlhá, dochádza pri podstatných menách utvorených od sloviess dlhou kmeňoslovnou samohláskou k skráteniu tejto samohlásky. Napr. *zdvihať* — *zdvihák*...“⁷

Z týchto formulácií by vyplývali tieto závery pre rytmický zákon:

Podľa smeru pôsobenia rozoznávame v spisovnej slovenčine dva typy rytmického krátenia:

1. *progresívne krátenie*, t. j. dlhá slabika spôsobuje skrátenie nasledujúcej slabiky, napr. *kuchárik*, *spáľňam*, *spáľňach*, *búrok*, *zámen*, *krásny* atď.;

2. *regresívne krátenie*, t. j. dlhá slabika spôsobuje skrátenie predchádzajúcej slabiky, napr. *hviezda* — *hvezdár*, *múr* — *murár*, *perník* — *perníkár*, *slovičko* — *slovičkár* a pod.

Kladíme si otázku, či je možné striktnie synchronicky vykladať prípady ako *múr* — *murár*, *múdry* — *mudrák* atď. ako krátenie podľa rytmického zákona. Pre naše rozborý nie je potrebné skúmať ani odôvodňovať, prečo v niektorých slovách nastáva skracovanie (*múr* — *murár*, *víno* — *vinár*), kým v iných slovách skracovanie nenastáva (*rozprávka* — *rozprávkar*, *fréza* — *frézár*). Oba typy predstavujú tvary normované Pravidlami slovenského pravopisu.

Že v týchto prípadoch nejde o skracovanie podľa rytmického zákona (skracovanie regresívneho typu), ukazuje presvedčivo ten fakt, že krátenie neobmedzuje sa len na slová odvodené sufixami *-ár/-iar*, *-ák/-iak*, resp. neobmedzuje sa len na slová odvodené dlhými sufixami, ale sa vyskytuje aj pri slovách, ktoré sú odvodené pomocou sufixov krátkych. Okrem toho existuje nielen skracovanie korenej morfémy, ale aj predlžovanie.

Pri sufixe *-č* máme napr. takéto tvary so skracovaním korenej morfémy: *sádzať* — *sadzač*, *vyznávať* — *vyznavač*, *predávať* — *predavač*, *postávať* — *postavač*, *udávať* — *udavač*, *vlámať sa* — *vlamač* a pod. Naproti tomu sú mnohé slová, v ktorých nenastáva krátenie korenej slabiky. Napr. *pomáhať* — *pomáhač*, *najímať* — *najímač*, *prijímať* — *prijímač*, *stierať* — *stierač*, *pripínať* — *pripínač*, *donášať* — *donášač*, *zlievať* — *zlievač*, *prílikať* — *prílikač*, *roznášať* — *roznášač*, *vysielat* — *vysielač*, *zapínať* — *zapínač*, *preklínať* — *preklínač*, *posmievať sa* — *posmievač* atď.

Pri slovách na *-ič* sa kráti dĺžka v slovách ako napr. *búriť* — *burič*, *kú-*

⁶ Slovo a tvar IV, 1950, 154.

⁷ Technická práca V, 1953, 396.

riť — *kurič*, *lúpiť* — *lupič*. Bez krátenia korenej slabiky sú slová *sliediť* — *sliedič*, *triediť* — *triedič*, *vábiť* — *vábič* a pod.

Pri sufixe *-áč* je napr. skracovanie v slove *fúz* — *fuzáč*. Podobne je to aj pri sufixe *-áň*: *fúz* — *fuzáň*, *skúpy* — *skupáň*, pri sufixe *-aňa*: *hlúpy* — *hlupaňa*.

Pri sufixe *-el* nastáva krátenie v týchto slovách: *kázať* — *kazateľ*, *zberať* — *zberateľ*, *písať* — *pisateľ*, *vykúpiť* — *vykupiteľ*, *dobývať* — *dobyvateľ*, *vydávať* — *vydavateľ*, *kúpiť* — *kupiteľ*... Bez krátenia sú napr. slová *dokonávať* — *dokonávateľ*, *vykonávať* — *vykonávateľ*, *zamestnávať* — *zamestnávateľ*, *páchať* — *páchatel*, *vychovávať* — *vychovávateľ*, *usporiadať* — *usporiadateľ*, *účlovať* — *účlovaťel*, *porovnávať* — *porovnávaťel*, *trýzniť* — *trýzniťel*, *prijímať* — *prijímateľ*, *zachovávať* — *zachovávaťel*, *zasieľať* — *zasieľaťel*, *trápiť* — *trápiťel* a pod.

Pri sufixe *-ec* sa korenná hláska obyčajne kráti: *kúpiť* — *kupec*, *mlátiť* — *mlatec*, *plávať* — *plavec*, *škrípať* — *škripec* (ale tu sa už dnes necíti vzájomný vzťah).

Pri sufixe *-ík* nastáva skrátenie po predchádzajúcej dlhej slabike. Kmeňová slabika sama sa však kvantitatívne nemení, keď sa slovo stane zdrobeneným, napr. *rám* — *rámik*, *fúz* — *fúzik*, *žiak* — *žiačik* a pod. V niektorých slovách nastáva skracovanie: *kôš* — *košík*, *nôž* — *nožík*, *kôň* — *koník*, *slól* — *stolík*. Konečne pri niektorých týchto slovách stretávame sa aj s predĺžovaním: *most* — *móstiľ*, *krók* — *króčiľ*, *život* — *živótiľ* a pod. Predĺžovanie vzniklo analógou podľa deminutív na *-ek* (L e t z, *Kmeňoslovné úvahy*, Turčiansky Svätý Martin 1943, 37 n.).

Pri sufixe *-ok* sa kmeňová samohláska obyčajne dlži: *kvet* — *kvietok*, *kameň* — *kamienok*, *plameň* — *plamienok*, *vlas* — *vlások* (L e t z, *Kmeňoslovné úvahy*, 39—40; *Gramatika slovenského jazyka*, Bratislava 1950, 142). Pri odvodzovaní sufixom *-dlo* sa kvantita v koreni obyčajne nemení, napr. *líčiť* — *líčidlo*, *tieniť* — *tienidlo*, *dýchať* — *dýchadlo*, *chápať* — *čápadlo*, *ohrievať* — *ohrievadlo*... Skrátenie však nastalo v slovách ako *kývať* — *kyvadlo*, *čierniť* — *černidlo*, *krúžiť* — *krúžidlo*. Samohláska sa predlžuje napríklad pri slovách *žrať* — *žrádlo*, *prať* — *prádlo*. (L e t z, *Kmeňoslovné úvahy*, 132; *Gramatika slovenského jazyka* 188—189; H o r e c k ý, *Kvantita slov na -dlo*, SR XVIII. 1952/1953, 62.)

Predĺžovanie nachádzame pri deminutívach ako *had* — *háda*, *vrana* — *vrána*, *mladý* — *mláda*, *hus* — *húsa*, *holub* — *holúbä*, *chlap* — *chlápä* a pod. (L e t z, *Gramatika slovenského jazyka*, 146).

Podobné kvantitatívne zmeny sú aj pri iných sufixoch.

Hovorí o regresívnom rytmickom zákone bolo by tu možné iba vtedy, keby existovalo len krátenie pred dlhými sufixami (napr. pred *-ár*, *-ák*, *-áč* a pod.), ale už nie pred krátkymi sufixami. Avšak v systéme, kde sa uplat-

ňuje krátenie nielen pred dlhými slabikami, ale aj pred krátkymi (*pylač*, *kazateľ*), nemožno vysvetľovať uvedené krátenie ako rytmický zákon.

Toto svoje stanovisko si môžeme overiť zvlášť na takých markantných príkladoch, ako sú dvojice *dlaždiar* — *dlaždič*, *rubač* — *rubár*, *brusiar* — *brusič*.⁸ V prvom prípade ide o odvodzovanie od slovesa *dláždiť*, v druhom od slovesa *rúbať* a v treťom od slovesa *brúsiť*. Všade nastáva skrátenie korenej morfémy po pripojení sufixovej morfémy, hoci sa raz pripája krátka sufixová morféma, druhý raz dlhá. Keby šlo o regresívne rytmické krátenie, boli by možné len tvary *dlaždiar*, *rubár*, ale už nie *dlaždič*, *rubač*... To jasne ukazuje, že kvantita korenej morfémy nie je závislá od dĺžky sufixovej morfémy a že nie preto je korenná morféma krátka, lebo tu nasleduje dlhý sufix. Tvary *brusič*, *dlaždič* berieme tu podľa Pravidiel z roku 1953, podľa ktorých pri slovách na *-č* od neurčitkov s kmeňotvornou príponou *-i-* je obvyklé skracovanie korenej morfémy.⁹

Druhé vydanie Pravidiel malo tvary *brúsič*, *dláždič*.¹⁰ Porovnanie slov *dlaždiar* — *dláždič*, *brusiar* — *brúsič* by mohlo vzbudzovať dojem o skracovaní korenej morfémy len pred dlhou sufixovou morféмой. Ale skracovanie nastáva aj pred krátkou sufixovou morféмой, čo ukazujú dnešné tvary *brusič*, *dlaždič*. Konečne je potrebné upozorniť, že môže dôjsť k stavu, keď pred dlhými sufixami bude práve dĺžka, kým pred krátkymi krátkosť: *brúsiar*, *dláždiar* ale *brusič*, *dlaždič*.¹¹

Ak by sme prijali Ružičkovo a Peciarovo stanovisko, že pred sufixom *-ár/-iar* nastáva neutralizácia kvantity a že toto neutralizovanie je prejavom rytmického krátenia, zmení sa nám celý pojem rytmického zákona.

⁸ Porov. doklady: Podľa príkladu *dlaždiara* (Pravda XXXIII, 1952, 129, 7b), V sedliackych izbách, v chatrčiach *rubárov* (SP 69, 1953, 259). Tieto slová sa v Pravidlách neuvádzajú.

⁹ Pozri aj moju štúdiu *Kvantita substantív na -el a -č*, SR XVIII, 1952/1953 203 n.

¹⁰ *Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom*. Matica slovenská, Turčiansky Svätý Martin 1940, str. 149 a 167.

¹¹ Ukazujú to napr. tieto doklady: *dláždiari* upravujú breh (Pravda XXXV, 1954, 73, 4e). — *brúsiar* (Viestov železničný slovník, 406 — slovníkový materiál Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied). — Tvar *brúsiareň* čítali sme v Zemepise pre IV. triedu gymnázií, Bratislava 1952, 146 a tento tvar používa sa skoro dôsledne na vývesných tabuliach Komunálnych podnikov mesta Bratislavy. Ďalšie doklady: Práca zamestnancov... *brúsiarne* je veľmi zodpovedná (Technická práca V, 1953, 155). — Úlohou... je zostavovať také tabuľky a náčrtky pre... *brúsiareň*, ktoré naznačujú, na čo možno ešte použiť opotrebené nástroje (tamže) atď. Prenikanie dĺžky v slovách typu *brúsiar*, *brúsiareň*, *dláždiar*... nie je osamelý zjav, obmedzený len na tieto slová, ale ide o všeobecné vyrovnávanie kvantity korenej morfémy derivátov na *-ár* s kvantitou slova, od ktorého sa substantívum na *-ár* odvodzuje.

Do pojmu rytmického zákona patrili by všetky typy krátenia pred dlhými sufixami alebo dlhými príponami. Potom by sem patrili nielen prípady ako *múr* — *murár*, ale aj prípady ako *poslúchať* — *poslucháč*, *hlúpy* — *hlupák*, *biely* — *belák*, *križ* — *križiak*, *rímsky* — *rimštiak* atď. Treba znovu zdôrazniť ponímanie rytmického zákona ako neutralizácie kvantity dlhých samohlások alebo dvojhlások v pozícii po predchádzajúcej dĺžke. Iná je, pravda, otázka, v akom rozsahu sa tento druh skracovania vyskytuje. Ku kladným výsledkom môžeme dôjsť jedine vtedy, ak si presne vymedzíme pojem rytmického zákona a nebudeme ho rozširovať na prípady skracovania, ktoré sa vyskytujú len pri derivácii.

Chápaním prípadov *murár*, *hvezdár*... ako krátenia podľa rytmického zákona vlastne nič nezískavame, pretože pojem rytmického krátenia sa nám v konečnej analýze stotožňuje s pojmom kvantitatívnych zmien pri odvodzovaní.

Stanovisko, že tieto prípady nesúvisia s rytmickým zákonom a že tu ide o otázku tvorenia slov a s ním súvisiacich kvantitatívnych presunov, nie je v slovenskej jazykovednej literatúre nové. Pozrime sa do starších gramatických príručiek.

D a m b o r s k ý¹² vo svojej *Slovenskej mluvnici* preberá otázky kvantity v kapitole s názvom „Dĺžka a krátkosť čili kvantita samohlások“ (str. 155—162, § 48—53). Na str. 55, § 49 hovorí o klasifikácii jednotlivých kvantitatívnych zmien. Kritériom je tá okolnosť, či dĺžením alebo krátením samohlások vznikajú nové hlásky, nové kmene alebo nové tvary. Na základe tohto triediaceho princípu dostáva tri skupiny kvantitatívnych zmien: a) hláskoslovné, b) kmeňoslovné, c) tvaroslovné.

Nás tu zaujímajú zmeny kmeňoslovné. V tejto kapitole preberá pod čís. I otázku dĺženia samohlások. Uvádza napr. dĺženie v opätovacích a opakovacích slovesách (napr. *nosil* — *znášal*, *vozil* — *zvážal*, *dal* — *dával*), v slovesách utvorených z podstatných mien (denominatívne slovesá *prach* — *prášil*, *spev* — *spieval*) a iné. Najmä poučný a nie bez ceny je aj dnes 6. odsek, kde sa preberajú zdobnené podstatné mená, utvorené zdobňovacími príponami, napr. *-ok*, *-ek*, *-ko*, *-ka*, pri ktorých nastáva zdĺženie kmeňovej slabiky.¹³

¹² Ján D a m b o r s k ý, *Slovenská mluvnica pre stredné školy a učiteľské ústavy, I. Hláskoslovie — Náuka o slove*. V. vydanie, opravené a značne doplnené, Nitra 1930.

¹³ D a m b o r s k ý vychádza z tézy, že deminutiva na *-ok*, *-ek*, *-ko*, *-ka* sa tvoria predĺžením kmeňovej slabiky. Nápadne veľký počet slov, ktoré uvádza vo výnimkách z tohto pravidla, ukazuje, že skutočnosť je tu komplikovanejšia a že ponímanie, akoby tu šlo o dĺženie, nie je uspokojivé. Tieto otázky nie sú ešte v spisovnej slovenčine náležite preskúmané a robia ťažkosť najmä pri cielavedomej práci na normovaní spisovnej slovenčiny. V budúcnosti bude im treba venovať náležitú pozornosť, aby sme mohli určiť synchronické poučky o kvantite deminutív.

Ďalej preberá podstatné mená s predponami, utvorenými zo sloviess, pri ktorých predpona sa obyčajne dlži a koreňová samohláska sa kráti. Sú to slová ako *napraviť — náprava, zaviazať — záväzok, vychodiť — východ, vynosiť — výnos* atď. Potom sú to slovesá utvorené z prídavných mien príponou *-núť*, pri ktorých nenastáva zmena (*chudý — chudnúť*), slovesá utvorené z podstatných mien, v ktorých sa dlži koreňová samohláska (*paša — pásl*) atď.

Nie je tu potrebné vymenovať všetky prípady. Pre nás je dôležitejšia II. kapitola, kde Damborský hovorí o krátení samohlások. Citujem: „Koreňová samohláska spravidla sa kráti v podstatných menách, utvorených príponami *-ár, -árňa, (-áreň), -dlo, -teľ, -č, -ba, -ik, -ák, -och, -vo, -ec, -ca.*“ (*Slovenská mluvnica*, str. 59, § 52.) Pri slovách na *-ár*, ktoré nás tu najviac zaujímajú, uvádza tieto príklady: *kôň — koniar — koniárňa, dról — drolár, nôž — nožiar, liek — lekár — lekárňa, mlieko — mliekárňa, víno — vinárňa, stól — stolár — stolárňa, košík — košíkár, perník — perníkár, vláda — vládar*. Kvantitatívne zmeny pri slovách na *-ár (-áreň)* v koreni slova nechápe ako skracovanie, spôsobené príponou *-ár*, ale chápe ich ako kvantitatívne zmeny kmeňoslovné, teda ako zmeny, ktoré súvisia s tvorením slov. Ináč by musel o nich hovoriť nie v tejto kapitole, ale v kapitole, kde preberá rytmický zákon.

S takýmto výkladom stretávame sa aj u Bela Letza (*Gramatika slovenského jazyka*, 43—45). V kapitole *Hláskové zmeny* preberá kvantitatívne zmeny samohlások. Po výklade o dĺžení samohlások hovorí na str. 45 o krátení samohlások, a to najprv pri skloňovaní a potom pri odvozovaní. Tu Letz preberá aj slová s príponou *-ár*; hovorí o skrátených a o neskrátených tvaroch. Po výklade o dĺžení a krátení samohlások preberá v novej kapitole rytmický zákon.¹⁴

¹⁴ Dĺžením samohlások rozumie sa striedanie „krátkosť — dĺžka“ (napr. *ej-ie: kvet — kvietok*), krátením samohlások striedanie „dĺžka—krátkosť“ (*múr — murár*). Východiskom pre zisťovanie, či ide o krátenie alebo dĺženie, je pri odvozovaní to slovo, od ktorého sa odvodzuje (napr. *kvet—kvietok, kvetina atď.*), pri skloňovaní i nem. sg. (napr. *chlieb — chleba, stól — stola*). Ale ani v tomto ohľade niet v našich gramatikách úplnej jednoty. Napr. pri slovesách býva východiskom neurčitok (Jozef Ružička, *O tvorení trpného prídavia, SR XVIII, 1952/1953, 177*). Damborský chápe vec opačne: hovorí, že v neurčitku sloviess patriacich do triedy I. ku vzoru „niesť“ koreňová hláska sa spravidla dlži, napr. *nesiem — niesť, veziem — viezť viedem — viesť* (str. 61, § 53). Tu sa za východisko berie tvar prítomného času. Ani u Paulinyho (*Slovenské časovanie, Bratislava 1949*) niet jednoty. Napr. na str. 13 sa uvádza alternácia *a/á: pásl — pasiem* (teda alternácia sa označuje podľa poradia prítomný čas — neurčitok, ale príklady naopak, tak v celom bode 1 aj 2), ale v bode, 3, 4, 5 atď., je východiskom neurčitok, a to ako v schéme, tak aj pri konkrétnych príkladoch. Podobne aj ďalej na str. 14 sa hovorí

Belo Letz už v Kmeňoslovných úvahách správne poukazoval na to, že krátenie kmeňa nie je obmedzené na slová na *-ár*. Písal: „Hoci toto krátenie nesúvisí špeciálne iba s príponou *-ár*, dobre si ho je uvedomiť, lebo svojou pravidelnosťou dovoľuje preniknúť do jemností našej reči...“ (str. 32).

S názorom, že krátenie korenej morfémy pri slovách na *-ár* spôsobuje dĺžka sufixu *-ár*, stretávame sa už u Ludovíta Štúra.

Ludovít Štúr preberá tvorenie slov pomocou rozličných sufixov a pritom o derivátoch substantíva *liek* hovorí toto: „Od *liek* (koreň i peň aj slovo), *lječ-iti*. *-im* (peň *liek*, v slovese „k“ pred „i“ prechádza do „č“) *lek-ár* (ten istý peň; *prvá silaba traťi svoju dlhosť, bo druhá dlhá ostáva*)“.¹⁵

Nemožno tu súhlasiť s tvrdením, že korenná slabika sa skrakuje preto, lebo nasledujúca slabika je dlhá. Naopak. Druhá slabika, resp. sufixová morféma *-ár* ostáva dlhá, neskrakuje sa, pretože sa pripája na korennú morfému, ktorá je krátka. Prečo je krátka, to nám zas vysvetľuje vznik týchto slov v príslušnej historickej epoche.

Čo spôsobilo, že sa krátenie v korenej morféme vysvetľovalo ako krátenie podľa rytmického zákona?

Vysvetlenie treba hľadať v tom, že o slovách na *-ár* sa vždy hovorí pri preberaní rytmického zákona, pretože prípona *-ár* podľa normy Pravidiel slovenského pravopisu ostáva neskrátená aj po predchádzajúcej dĺžke. Lahko tu vznikla predstava, že krátenie korenej morfémy pred sufixom *-ár* súvisí s rytmickým zákonom. Prehliadla sa pritom skutočnosť, že krátenie je aj pred krátkymi sufixami.

Krátenie pri slovách na *-ár* dáva Ružička do súvislosti s rytmickým zákonom. Podobné sú podľa jeho názoru pomery pri činnom prídavku minulom: prípona *-vši*, *-ia*, *-ie* spôsobuje skrakovanie dlhej slabiky na konci neurčitkového kmeňa: *napadnúť* — *napadnu-vši*, *-ia*, *-ie*; *vytrpieť* — *vytrpe-vši*, *-ia*, *-ie*... Naproti tomu v štúdiu o činnom prídavku, ktorá vyšla v krátkom čase po štúdiu o činnom prídavku na *-úci*, niet nijakej zmienky o tom, že by jednotlivé alternácie, ktoré sa pri tvorení trpného prídavku vyskytujú (pri porovnaní so slovesným neurčitkom a minulým časom), súviseli nejako s rytmickým zákonom. Ružička tu pracuje len s odvodzovaním, takže nemohol dôjsť k takým záverom, ako pri *-ár* atd.

o alternácii *e: ie*, ale príklady sú *viesť* — *vediem* (hoci už konsonantická alternácia sa uvádza v poradí: neurčitkový kmeň — prítomníkový kmeň 1. — 3. os. sg., 1.—2. os. pl. — prítomníkový kmeň 3. os. pl.). Podobne v *Učebnici slovenského jazyka pre I. triedu gymnázií* (Eugen Pauliny—Štefan Pečiar—Ladislav Dvonč—Jozef Štolc, Bratislava 1951): „Sú tu teda sriedzenia *iaje*, *iaja*, *ieje*. Napr. *sejem* — *siať*, *lejem* — *liať*, *smejem sa* — *smiať sa*, *okrejem* — *okriať* (str. 74).“

¹⁵ Ludovít Štúr, *Nauka reči slovenskej*. V Prešporku 1846, 25. Podčiarkol L. D.

¹⁶ Jozef Ružička, *O tvorení trpného prídavku*, SR XVIII, 1952/1953, 175—178.

Peciar nenáležite interpretoval slová typu *murár, pisár, drotár, čítareň, slovičkár, košíkár, košíkárstvo* atď. ako slová, v ktorých sa podľa rytmického zákona skrakuje predchádzajúca slabika v slove. Toto svoje poňatie preniesol aj do návrhu Pravidiel a do Pravidiel z roku 1953. Je tu dvojaké chápanie rytmického zákona, totiž ako krátenia progresívneho aj regresívneho.

Peciarovo ponímanie uplatnilo sa aj v iných učebniciach, ktoré sám napísal alebo ktoré redigoval. Napr. poučku o skracovalí kmeňovej samohlásky pred príponou *-ár* v rámci výnimiek z rytmického zákona nachádzame aj v učebnici pre I. triedu gymnázií.¹⁷ Peciar ovplyvnil aj iných autorov: autorov učebnice pre II. triedu škôl III. stupňa¹⁸ a autorov učebnice pre dvojročné odborné školy,¹⁹ ako aj Slovenskej gramatiky.²⁰ Nie je teda celkom odôvodnené tvrdenie Horeckého,²¹ že v návrhu Pravidiel „v paragrafe 57 (o prípone *-ár/-iar*) sa spresňujú poučky o kvantite (o rytmickom zákone)“.

Ďalej treba poukázať na nedôslednosť týchto príručiek, ktoré pri slovách na *-ár/-iar*, patriacich na základe tvarov ako *bájkár, rozprávkar*... do výnimiek z rytmického krátenia, hovoria o tvaroch so skrátenu korennou morfému, ale nerobia to už pri iných typoch výnimiek, pri ktorých sa tiež vyskytujú slová so skrátenu korennou morfému. Napr. od substantíva *vták* máme derivát *vtáči*. Tu sa kvantita korenej morfémy zachováva (a zachováva sa aj dlhá prípona po predchádzajúcej dĺžke, tak ako pri *-ár*), čiže je to podobný prípad ako *rozprávka — rozprávkar*. Naproti tomu pri slove *slímák — slimači* sa kvantita korenej morfémy podľa Pravidiel nezachováva, ale sa skrakuje. Ak patrí výklad o skracovalí korenej slabiky pri slovách *múr — murár, čitať — čítareň* do výkladu o rytmickom zákone, rovnako by tam patril aj výklad o skracovalí kvantity korenej morfémy pri slove ako *slímák — slimači*. Ďalej by sa malo hovoriť v rámci skracovalia podľa rytmického zákona aj o skracovalí korenej slabiky v prípadoch ako *biely — belieť, čierny — černieť* (oproti *krásny — krásniieť, múdry — zmúdriieť, malátny — zmalátnieť* atď). Slová *belieť, černieť* oproti tvarom *krásniieť, zmúdriieť, vážniieť* pripomína Letz (*Gramatika slovenského jazyka*, 47).

¹⁷ Eugen Pauliny—Jozef Štolc—Štefan Peciar—Viktor Šándor, *Učebnica slovenského jazyka pre I. triedu gymnázií*, Bratislava 1953, 2. prepracované vyd., 22.

¹⁸ Eugen Jóna—Ján Horecký—Jozef Ružička, *Jazyková výchova*. Učebné texty pre II. triedu škôl III. stupňa, Bratislava 1952, 33.

¹⁹ Eugen Pauliny—Jozef Ružička—Jozef Štolc, *Učebnica a cvičebnica slovenského jazyka pre dvojročné odborné školy*, Bratislava 1953, 51.

²⁰ Eugen Pauliny—Jozef Ružička—Jozef Štolc, *Slovenská gramatika*, Martin 1953, str. 51, § 62.

²¹ Ján Horecký, *Prehľad úprav v kmeňoslovi v návrhu na nové Pravidlá*, SR XVIII, 1952/1953, 153.

V iných príručkách sa o týchto zmenách nehovorí v rámci výkladov o rytmickej zákon; hovorí sa práve len o krátení pri slovách na *-ár*. Kvantitatívne zmeny sú aj pri podstatných menách na *-ie*, napr. *Váh — Považie*. Tu sú aj opačné prípady, že totiž pri odvodzovaní nastáva predĺženie korenej morfémy, a tým práve tieto slová sa dostávajú do poučiek o rytmickej zákon, napr. *list — listie, skala — skálie* (ale napr. *Podskalie*).

Je zjavné, že v rámci výkladu o výnimkách z rytmickej zákona nemá skracovanie typu *múr — murár* miesta a že tieto výklady patria do výkladov o alternáciách samohlások pri odvodzovaní slov. Podľa dnešného stavu, že totiž slová na *-ár* platia ako výnimka z rytmickej zákona, možno tu hovoriť nanajvýš o tom, že počet slov, v ktorých sa porušuje rytmickej zákon, sa znižuje práve kvantitatívnymi zmenami v koreni slov, totiž skrácovaním koreňa. To sa potom vzťahuje aj na privlastňovacie prídavné mená druhové (*slimák — slimáci*) a na slovesá vzoru *rozumiem — rozumieť* (*čierny — čiernieť, biely — belieť*). Predlžovanie korenej morfémy pri *list — listie* zas, pravda, naopak spôsobuje, že sa mnohé slová dostávajú do poučiek o rytmickej zákon ako výnimky len vďaka tomuto predlžovaniu.

Z Peciarovho a Ružičkovho chápania prípadov typu *múr — murár* ako krátenia podľa rytmickej zákona by vyplýval aj ten záver pre slová typu *rozprávka — rozprávár* (bez krátenia korenej morfémy) alebo *zemiak — zemiakársky* (bez krátenia sufixovej morfémy pred *-ár*), že sa v nich rytmickej zákon porušuje preto, že tu nenastáva skracovanie príslušnej korenej alebo sufixovej morfémy. V skutočnosti rytmickej zákon sa podľa dnešných Pravidiel slovenského pravopisu porušuje pri sufixe *-ár* nie preto, že sa pred *-ár* v nových slovách nekráti predchádzajúca slabika, ale preto, že sa neskracuje prípona *-ár* po predchádzajúcej dĺžke.

Podrobný rozbor slov na *-ár* dovoľuje urobiť rovnaké závery aj pre iné slová utvorené dlhými sufixami, pred ktorými nastáva pri odvodzovaní krátenie dĺžky. Tieto prípady nemožno zaradiť do rytmickej zákona. Napr. *múdry — mudrák, biely — belák, hlúpy — hlupák, okrúhly — okruhlík, rímsky — rimštiak, koň — koník, milá — milier, póza — pozér, maród — marodér* a pod. Vo všetkých týchto prípadoch ide teda o kvantitatívne zmeny, ktoré súvisia s odvodzovaním slov.

K ETYMOLOGII NÁZVOV ČIERŤAŽ, ČRCHĽA, ČREMOŠ

Názvy *Čierťaž*, *Črchľa*, *Čremoš* sú slovenské pomiestne názvy. Ako apelatíva sú skoro neznáme. To by mohlo viesť k názoru, že ide o slová cudzieho pôvodu, prípadne oslová donesené príchodom cudzieho obyvateľstva, najmä v období valaskej kolonizácie, ktorá zasiahla predovšetkým hornatú časť Slovenska. Tak napr. A. Kavulják medzi technickými výrazmi, ktoré pripomínajú valaskú kolonizáciu a súčasne aj rumunský pôvod, uvádza niekoľko priezvisk a pomiestnych názvov. Do skupiny slov rumunského pôvodu zaraďuje aj názov *Črchľa*, *Čerchľa*.¹ Aj názov *Čertež* pokladá za slovo rozšírené valaskou kolonizáciou, ale o jeho pôvode sa nevyjadruje.

Pomiestny názov *Čierťaž* je na Slovensku rozšírený v rozmanitých hláskoslovných variáciách na viacerých miestach. Ako uvádza prof. Vážný, západné a východné Slovensko ho nepozná, ale známe je hojne na strednom Slovensku, a to miestami v Turci, vo Zvolene, v Novohrade, v Gemeri, v Liptove a na Orave.² Názov *Čierťaž* vyskytuje sa v týchto variáciách: *Čierťaž* (v obciach Beňuš, Dubová, Nemecká, Brusno, Lubietová na hornom Pohroní, Tomášovce v Novohrade, Nižná Boca v Liptove), *Čertaž* (v obciach Balog na Pohroní, Luboreč, Ozdín, České Brezovo, H. Tisovník, Turie Pole, H. Plachtince v Novohrade), *Čertäž* (v obciach Kubín, Zásكالie, Veličná na Orave), *Čartaž*, gen. *Čartazi* (Rimavica v Gemeri), *Šertaz*³ (v obciach Kociha, Čereňany v Gemeri), *Čertiazki*,⁴ *Čertazi* (Turie Pole v Novohrade), *Čertažová* (Sv. Ondrej nad Hronom).

Ale aj z východného Slovenska máme doklady na *Čierťaž*. Tak napr. v obci Litmanová je *Čertež* a vo V. Lipniku je *Čierťaž*.

Názov *Črchľa* sa na strednom Slovensku používa so slabičným *r*, kým na východnom Slovensku je známy zväčša len názov *Čerchľa*. Doklady na *Črchľu* máme z obcí Oravice, Mutné, Čimhová, V. Zubrica, Trstená, Hruštín (Orava), Stará Huta, okres Modrý Kameň (*Črhla*), *Črhla laz* v obci Stožok, okres Zvolen, *Črchelka* v Zemianskej Dedine, okres Trstená. Názov *Čerchľa* je roztrúsený v chotárnych názvoch mnohých obcí najmä v severnej časti východného Slovenska.

¹ Porov. A. Kavulják, *Valasi na Slovensku*, Škultétyho sborník 1933, 339.

² Porov. V. Vážný, *Slovo „Čertaž“ alebo „Čierťaž“ v slovenštině*, Bratislava VI, 463.

³ Porov. V. Vážný, l. c. 463—464.

⁴ Porov. *Nový miestopis Slovenska*. Zostavil Jaroslav Pelikán, 1925, 266.

Čremoš sa vyskytuje v chotárnom názve obce Malatiná (okres Dol. Kubín) a dvakrát v skupine Malej Fatry (Čremoš 886 m a Čremoš 1106 m na východ od Rozsutca). Čremoš ako názov vrchu nachádza sa aj v obci Klenovec (Gemery). V okrese Martin je obec Čremošné.

Uvedené názvy nachádzame už aj v historických listinách. Tak na Čierťaž máme doklad už z r. 1624 z obce Kňazia (okres D. Kubín). V zápise z tohto roku spomína sa „laz reczeny Czertež“.⁵ Ešte predtým z roku 1615 spomína sa v oblasti Oravíc „Czert salass“.⁶ Aj tento názov sa pravdepodobne vzťahuje na dnešný názov Čierťaž, ktorý sa vyskytuje v oblasti Oravíc.

Pri etymológii slova Čierťaž, opierajúc sa o Berneкера, vychádza prof. Vážný z indoeurópskeho koreňa *kert-. Od tohto základu je utvorené psl. *črtę*, *čersli*, stsl. *črbati*, *črbła*, ruské *o-čeresti* (určiť hranicu). Maloruské *čertež* označuje pole, ktoré vzniklo vyrúbaním lesa. So slovom *črbati* súvisí aj bulharské *črtalo* (stč. *črtadlo* = krájadlo na pluhu).⁷ Na označenie krájadla na pluhu používa sa v slovenských nárečiach *črieslo*, *čerieslo*, *čereslo* ap. Názov Čierťaž označuje takú časť poľa alebo vrchu, ktorej hranice vznikli tým, že sa vyrúbal dookola pás lesa.

Etymologický výklad slova Čierťaž, ktorý podal V. Vážný, treba teda pokladať za správny.

Už sme spomenuli, že A. Kavulják pri etymológii názvu Črchľa vychádza z rumunského základu *cerc* (= obvod, kruh), to znamená, že podľa Kavuljaka toto slovo má rumunský základ a že bolo prinesené valaskou kolonizáciou na Slovensko. Podľa Kavuljaka názov Črchľa označuje očrchľovanú horu, t. j. „zásekmi a obsekami ohraničenú, hoľu“.⁸ S jeho etymológiou nesúhlasil už D. Crânjală, ktorý popiera, že by mohlo ísť o slovo rumunského pôvodu a odmieta jeho súvis s rumunským *cerc*.⁹ Nový etymologický výklad slova Črchľa však nepodáva.

Doklad z historických listín prináša Kavulják už z roku 1630.¹⁰ Ďalšie doklady máme z neskorších rokov. Tak v zápise z roku 1663 pri ohraničovaní chotára obce Mutné (okres Námestovo) sa uvádza, že hranica chotára má ísť „prez Črchlisko od Mutneho ležice...“¹¹

Správny je Kavuljakov výklad, podľa ktorého Črchľa označuje „vyrúbanú a zásekmi ohraničenú horu“, ale treba súhlasiť s Crânjalom, popierajúcim odvodzovanie tohto slova z rumunského *cerc*.

⁵ Pozri Archív Oravského zámku, zv. 74, č. 1. Materiál vzťahujúci sa na Oravu máme z rukopisnej práce A. Kavuljaka o dejinách Oravy.

⁶ Pozri Archív Orav. zámku, zv. 2, č. 1.

⁷ Porov. V. V á ž n ý, I. c. 465.

⁸ Pozri A. K a v u l j á k, I. c. 339.

⁹ Porov. Dr. Dumitru C r â n j a l ă, *Rumunské vlivy v Karpatech*, Praha 1938, 182.

¹⁰ Porov. A. Kavulják, I. c. 339.

¹¹ Pozri Archív Orav. zámku, zv. 77, č. 50.

Črchľa je pomiestny názov utvorený od slovesa *črchliť*, čo znamená „rúbať, klčovať, najmä les“. V tomto význame sa *črchliť* vyskytuje napr. roku 1663. Pri ohraničovaní chotára spomenutej obce Mutné sa medziiným nariaďuje, aby „hory aneb hage pod pokutu daleg črchlity nesmely...“¹² V tomto zápise sa teda prikazuje, že v rúbaní lesov a hôr už neslobodno ďalej pokračovať.

Sloveso *črchliť* súvisí s indoeurópskym koreňom **(s)kerčǵ-*, čo znamená „rezať, rúbať, krájať“.¹³ Rovnaký etymologický základ má aj litovské *kirvis*, lot. *cirvis*. Týmito názvami označuje sa nástroj, ktorým sa reže, krája alebo seká, teda sekera.¹⁴ Sloveso *črchliť* má teda pôvodný význam „rezať, krájať, rúbať, klčovať, t. j. rúbať lesy“. Názvom *Črchľa* sa teda označuje také miesto, ktoré vzniklo vyrúbaním lesa. V tomto význame, ako sme už uviedli, sa vyskytuje aj v historických zápisoch. Sloveso *črchliť* ani jeho odvođeniny sa v dnešných slovenských nárečiach už nepoužívajú.

Názov *Čremoš* súvisí z indoeurópskym koreňom **kerm-/krem-*, ktorým sa označovala rastlina prikrej vône a zápachu.¹⁵ Od tohto základu je odvodené psl. *čermcha*, gr. *kérasos* (a je z *m*) „čerešňový strom“, lit. *szermukszle*, *szermukszne*, lot. *sérmaukschi*, *sérmukschi*, poľ. *trzemcha*, slovin. *čremha* i *sremša*,¹⁶ ruské *čerēmucha*, č. *sřemcha* a slovenská *čremcha*. Z uvedeneho vyplýva, že od základu **kerm-/krem-* sú odvodené názvy čerešne a názvy rastliny čremchy (porov. slov. *čerešňa* a *čremcha* oprotičeským názvom *třešně* a *sřemcha*). V obidvoch prípadoch ide o stromy, ktorých plané plody sú si pomerne podobné tvarom aj chuťou¹⁷ (lat. názvy *Prunus avium* = čerešňa, *Prunus padus* = čremcha). Od názvu *čremcha* je teda odvodený aj názov *Čremoš* (miesto, kde rástli čremchy) a názov dediny *Čremošné*. Od českého názvu *sřemcha* sú odvodené aj české pomiestne mená ako *Třemošná*, *Třemešná*, *Třemšín*, *Sřemchovi*.¹⁸

Pomiestne názvy *Čiertáž*, *Črchľa*, *Čremoš* patria medzi slová so začiatočnou skupinou *čr-*. Slová so začiatočnou skupinou *čr-* majú niekedy epentetické *e*, veľmi zriedkavo aj *ie* alebo sa vyskytujú aj bez vkladných hlások, napr. *čerstvý*, *čerpať*, *črpkat*, *črpák* i *čerpák*, *červený*, *červik*, *čierny*, *čierňava*, ale *črevo*, *črep*, *črepy* (v nárečiach aj *čerevo*, *čerepy*), *črieda*, *črienka*,

¹² Pozri Archív oravského zámku, zv. 77, č. 50.

¹³ Porov. J. Holub — F. Kopečný, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1952, 184.

¹⁴ Porov. J. Holub — F. Kopečný, l. c. 357.

¹⁵ Porov. J. Holub — F. Kopečný, l. c. 357.

¹⁶ Porov. E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1908 až 1913, 145.

¹⁷ Porov. V. Machek, *Česká a slovenská jména rostlin*, ČSAV, Praha 1954, 110.

¹⁸ Porov. V. Machek, l. c. 110.

črenový, črvač, črvoloč a pod. Slovo Čierťaž je vzácny doklad na vkladné *-ie-* v skupine čr-, pretože okrem slova čierny a jeho odvodenín sa podobné slová v slovenských nárečiach neobjavujú.

Aj pri názvoch Črchľa a Čremoš ide o slová so začiatočnou skupinou čr-, ale bez vkladného *-e-*, *-ie-*, podobne ako v slovách črpák, črep, črevo, črieda ap.

Názvy Čierťaž, Črchľa, Čremoš sú zaiste veľmi starého pôvodu a boli v dávnejších časoch známe aj ako apelatíva. Sú to staré slovanské slová, známe aj v iných slovanských jazykoch. Ich pôvodný význam sa postupne zotrel. Na Slovensku sa zachovali len v pomiestnych názvoch. Tieto pomiestne názvy mohli sa rozšíriť najmä koncom 16. a zač. 17. stor., keď nastalo osídľovanie vrchovateľných krajov predovšetkým silným kolonizačným prúdom valachov.

ŠTEFAN PECIAR

O MORFOLOGICKOM ČLENENÍ SLOVESNÝCH TVAROV

K diskusii o triedení slovenských slovies

I.

Otázka triedenia slovenských slovies nie je dosiaľ vyriešená ani z teoretickej ani z praktickej stránky. Posledný diskusný príspevok Jozefa Ružičku,¹ ktorý vyšiel temer súčasne s mojím referátom, predneseným na slavistickej konferencii v Olomouci v marci 1953,² znamená síce krok vpred vo výmene názorov o celom komplexe otázok súvisiacich s triedením slovenských slovies, ale zároveň diskusiu načas zabrzdil, pretože autor skĺzol na úroveň osočovania charakteru svojho protivníka.

Príspevok doc. Ružičku je predovšetkým odpoveďou na moju kritiku jeho názorov vyslovených v článku *Triedenie slovesných tvarov v spisovnej slovenčine* (Slovo a tvar IV, 1950, 43 n.). Ružička vyhlásil moju kritiku za „priamočiary útok proti osobám“, môj postup za neseriózný a moje argumenty, ktoré vraj „neobstoja ani ideologicky ani odborne“, za nevecné. Aby svojim obvineniam dodal zdania pravdivosti, spája napísanie mojej kritiky so „stavom vecí“ v Jazykovednom ústave SAVU v letných mesiacoch 1951.³

Je pravda, že som v polemicknej časti svojej štúdie použil na niektorých miestach veľmi ostrý tón, ale to má celkom iné príčiny, ako ich vidí Ružička. Prvá príčina je nedostatok odbornej kritiky v našej jazykovede. Pri nedostatku domácej tradície sa ľahko preberajú cudzie vzory. Na mňa v r. 1950—1951 mocne vplývala sovietska ostrá protimarrovská kritika,

¹ *Ešte raz o triedení slovenských slovies*, Jazykovedný časopis SAV VII, 1953, 135 n.

² *Problematika morfológického členenia slovesných tvarov v slovanských jazykoch*, Slavia XXII, 1953, 276 n.

³ Je smutné, že Ružička nezmenil svoje stanovisko ani po osobnom rozhovore, v ktorom som mu vysvetlil, že som na „stav vecí vo vtedajšom Jazykovednom ústave SAVU“, t. j. na odsunutie niektorých pracovníkov z ústavu, nemal nijaký vplyv. Bol som tu iba pasívnym pozorovateľom, kým som sa nepresvedčil, že ľavičiarске počiny vtedajšieho vedenia SAVU škodia slovenskej vede. Potom som aktívne zasahoval, kde som mohol, ale práve v opačnom zmysle, než by mi chcel pripísať Ružička. Jestvujú o tom isté doklady. Svoju kritickú štúdiu *K diskusii o triedení slovenských slovies* som síce dokončil v letných mesiacoch 1951, ale koncipoval som ju s niekoľkými prestávkami od jesene 1950.

ktorej, pravda, nikto nemôže vyčítať nevecnosť a neserióznosť. Druhrou príčinou môjho ostrého tónu je opak toho, čo mi pripisuje Ružička. V zápale za vec, za určitý názor a proti inému názoru som dostatočne nevážil skutočnosť, že za názormi, s ktorými polemizujem, stoja osoby. Uvedomujem si, že som sa tým dopustil chyby. Napokon môj ostrý tón vyprovokovala aj abstraktná, ťažko prístupná štylizácia Ružičkovho článku, v ktorom autor zavrhol základné tradičné termíny a pojmy a často vyslovoval tvrdenia bez podrobnejších dôkazov. Mnohé zo svojich tvrdení neskôr opustil. Je možné, že som (pre uvedenú príčinu) niektorým Ružičkovým tvrdeniam nesprávne rozumel, ale uisťujem doc. Ružičku, že som nikdy nemal úmysel ani v najmenšom prekrútiť zmysel jeho slov.

Ružička ma obviňuje z prekrúcania a falšovania jeho výrokov dokonca aj v takých prípadoch, kde je z r e j m é, že som ho interpretoval správne. Napr. na str. 138 tvrdí, že mu prisudzujem „pravý opak“ toho, čo napísal o tzv. *l*-ovom prídavku. Ružička (Slovo a tvar IV, 51) napísal: „V predikáte sa objavuje zhoda v rode, ak predikát obsahuje nejaký menný tvar... Z tohto hľadiska by sme mali hodnotiť časť gramatického tvaru *volal*, *-a*, *-o*, *-y*, *-i* ako menný tvar slovesný.“ A ďalej: „Inými slovami... spona (*je*, *sú*) odpadá, a to z toho dôvodu, že tvary *l*-ového participia sa nemôžu pre svoju formálnu výstavbu pomýliť so žiadnym i n ý m m e n n ý m tvarom [prídavným menom a pod.]“ Myslím, že nikto nemôže týmto vetám rozumieť ináč, ako som im rozumel ja: Ružička tu zastáva názor, že tzv. *l*-ové prídavky sú menné tvary. Jednak sám používa tento termín, jednak hovorí o spona miesto o pomocnom slovese. „Menným tvarom slovesným“ nazýva aj infinitív a pri budúcom čase typu *budem robiť* hovorí zasa o spona. Prítom tvrdí, že sa pokúsil doplniť Paulinyho výklad, podľa ktorého je tzv. *l*-ové prídavky „určitý tvar slovesný“. Nechápem, prečo Ružička nechce priznať, že vo svojom „doplnení“ vyslovil celkom iný názor ako Pauliny. Je isté, že ja som sa tu prekrúcania nedopustil.

Podobným spôsobom odbavil Ružička inú moju kritickú pripomienku. Ide o túto vec: Ružička po Paulinym rozdelil slovenské slovesá na dve skupiny čiže triedy. Píše o tom: „Jednu skupinu tvoria také slovesá, ktoré majú v tvare 3. osoby množ. čísla gramatickú časť *-ú/u* a s ú č a s n e samohláskovú spojovaciu časť *-ie/e*. Druhú skupinu tvoria zas také slovesá, ktoré majú v tvare 3. osoby množ. čísla gramatickú časť *-ia/a* a súčasne samohláskovú spojovaciu časť *-i/i*“ (tamže 47–43). A na tej istej strane zaraďuje Ružička do I. triedy aj vzor *volám*, *volajú*, *volaj*, v ktorom niet „spojovacej časti“ *-ie/e*. Ružička vyslovil počudovanie, že som na túto nedôslednosť prišiel, a podráždene sa pýta, či som „úmyselne zabudol všetky svoje vedomosti z historickej gramatiky“ (Jazykovedný časopis VII, 137). Ale veď tu nejde o vedomosti alebo nevedomosti z histo-

rickej gramatiky, lež o stav v dnešnom jazyku. Citovaná Ružičkova formulácia nie je z hľadiska dnešnej slovenčiny správna jednak preto, lebo nezahŕňa všetky pravidelné slovesá, jednak preto, lebo sa tu nenáležite postuluje „spojovacia časť“. Ružička teda neprávom tvrdí, že sa staviam „proti konštatovaniu všeobecne známej (!) skutočnosti, že totiž medzi osobnou príponou 3. os. pl. prézenta a medzi podobou spojovacej morfémy v ostatných tvaroch prézenta je príčinná súvislosť“ (tamže).

Na inom mieste (str. 136) Ružička tvrdí, že „aj Peciar vychádza pri triedení slovies z určitých tvarov slovesných, čo však svojim protivníkom vyčítuje ako vážnu metodickú chybu“. V skutočnosti t a k ú t o metodickú chybu nikomu nevyčítam. Metodickú chybu vidím v tom, keď sa za základné kritérium triedenia slovies pokladá jediný slovesný tvar (3. os. pl. prez.).

Rovnako neodôvodnené je Ružičkovo tvrdenie, že odsudzujem „každé triedenie slovies, ktoré vychádza z rozboru iba súčasného stavu v jazyku“, pričom sám vychádzam tiež zo stavu v dnešnej slovenčine (str. 139). V skutočnosti túto správnu zásadu nikde neodsudzujem, ale kritizujem také princípy, ktoré pokladám za chybné práve z hľadiska dnešného jazyka. Prítom sa pridžiam stanoviska marxistickej jazykovedy, že chyba v chápaní dnešného stavu jazyka môže vzniknúť najmä vtedy, keď sa neprizerá na to, ako sa dnešný stav vyvinul.

Ďalej Ružička tvrdí, že jeho a moje triedenie slovies „sú si veľmi podobné“ (str. 141). Ako argument pre toto tvrdenie používa fakt, že sa v jeho i v mojom triedení uvádzajú tie isté vzory. Neviem, čo si mám o tejto Ružičkovej argumentácii myslieť. Domnieva sa naozaj doc. Ružička, že podstata triedenia slovies sa zraďí v uvádzaní tých alebo iných vzorov? Myslím, že triedenie, pri ktorom sa hovorí o piatich triedach a 15 (resp. 13) vzoroch, sotva môže byť podobné triedeniu, pri ktorom sa hovorí o dvoch triedach a piatich či šiestich vzoroch. Okrem toho základný princíp Ružičkovho triedenia je celkom iný ako základný princíp môjho triedenia.

Na tej istej strane Ružička tvrdí, že „pri rozčleňovaní gramatického tvaru Peciar neprihliada k významu jednotlivých morfém“. V skutočnosti je celá moja koncepcia založená práve na tom, že vydeľujem korene a kmene jednotlivých slovies podľa toho, ako svojim významom súvisia s inými príbuznými slovami. A sám fakt, že neuznávam tzv. spojovacie morfémy, ktoré by boli „záležitosťou iba formy“, je azda presvedčujúcim dôkazom, ako je pre mňa samozrejماً požiadavka prizerať na význam morfém.

Na inom mieste ma zasa Ružička obviňuje z falšovania a prekrúcania jeho slov, pretože ostro kritizujem jeho výraz „akékoľvek dôvody“, ktorý použil v súvislosti s otázkou triedenia slovies. Vyčíta mi, že som necitoval celú vetu, z ktorej vraj vidno, čo rozumel týmto výrazom. Mal vraj na

mysli ďalšie triedenie slovíes „v rámci jednotlivých vzorov na menšie skupiny, a to na základe morfológického skladu pomenovacieho základu alebo na základe alternácií v koreni slovíes“ (str. 137). Ružíčka k tomu dodáva: „Toto sú kritériá, ktorých si „každý individualisticky založený lingvista“ n e m ô ž e povymýšľať nadostač, ale naopak, ktoré sú skutočnosťou, vedeckou pravdou“ (tamže). Hľa, čo Ružíčka predtým napísal o tejto „vedeckej pravde“ v závere svojho uvažovania: „Z uvedených dôvodov prikláňame sa k náhľadu, že zloženie pomenovacieho základu a alternácie hlások v pomenovacom základe netreba (!) hodnotiť ako kritériá pri triedení gramatických tvarov slovesa“ (Slovo a tvar IV, 49). Prečo Ružíčka teraz necituje aj tento svoj záver? Naozaj Peciar prekrúca a falšuje?

Nie je cieľom tohto príspevku odpovedať na všetky Ružíčkove argumenty a obvinenia, ktorými sa usiluje podvrátiť a bagatelizovať moju kritiku. Najlepším dôkazom, že moja kritika bola na mieste, je fakt, že Ružíčka opustil tak svoju základnú koncepciu, ako i niektoré tézy, ktoré som kritizoval. Urobil to však prekvapujúcim spôsobom. Moju kritiku podráždene odmietol, hodnotu mojej štúdie zredukoval temer na nulu,⁴ ale pritom uznal, že hovoriť o spojovacej morféme v neurčitku „je zrejmy omyl“ a že „konkrétne vymedzenie jednotlivých spojovacích morfém v jednotlivých slovesných tvaroch“ bolo „nesprávnou časťou“ jeho výkladu (str. 150). Potom podáva novú koncepciu, v ktorej vôbec nepracuje so „samohláskovou spojovacou morférou“ a vracia sa k tradičným pojmom a termínom koreň a kmeň, o ktorých predtým vyhlasoval, že „z hľadiska dnešného chápania jazyka tieto pojmy neobstoja ani vtedy, ak by sme chceli posudzovať iba „jazykovú formu“ (Slovo a tvar IV, 44). Pojem spojovacej morfémy, proti ktorému bolo predovšetkým namierené ostrie mojej kritiky, Ružíčka síce naďalej teoreticky obhajuje, ale pri vlastnom morfológickom rozbere používa tento pojem už iba v jedinom prípade: v tvare 3. os. pl. prítomného času slovíes typov *volajú* a *rozumejú* (ide o spoluhlásku -j-). Keby nešlo o zásadnú otázku, nestálo by už za to znovu sa týmto pojmom zaoberať.

⁴ Ružíčka píše: „... v tejto časti (ide o II. časť, ktorá je jadrom mojej štúdie) Peciarovho výkladu nie je veľa nového, čo by bolo dobré. Veci sa majú totiž tak, že tu ani nemôže byť veľa nového, pretože tieto otázky boli doteraz často osvetľované z rôznych hľadísk“ (str. 141). Čudná argumentácia! Tým čudnejšia, že Ružíčka tej istej otázke venoval potom temer tri razy toľko miesta ako ja. Ďalej Ružíčka síce pripúšťa: „Hodnota Peciarovej štúdie je v jednotlivostiach, ktoré uvádza pri rozbere pomenovacích základov jednotlivých slovíes“ (str. 142—143). Ale ani toto nemyslel celkom úprimne, lebo o niečo vyššie vyhlasuje, že Peciar „si neujasnil, čo je morféma ani čo sú jednotlivé druhy morfém. Jednoducho nekriticky prevzal výsledky tých štúdií, ktoré zavrhuje ako nevedecké“ (str. 141—2).

Ružička obhajuje pojem spojovacej morfémy zvláštnym spôsobom: citátom z akademickej gramatiky ruského jazyka. Lenže v citáte, na ktorý sa Ružička odvoláva, vôbec nie je reč o spojovacej morféme v takom zmysle, ako tento pojem chápe Ružička. Hovorí sa tam o „osobitnej morféme, tzv. spojovacej samohláske“ len pri zložených slovách istého typu (napr. *lverd-o-lob-yj*). Ja som však polemizoval s Ružičkom preto, lebo postuloval pojem spojovacej morfémy pre tvary jednoduchých slov, a vôbec som nehovoril o otázke tzv. spojovacej samohlásky v zložených slovách. V sovietskych jazykovedných prácach ani v školských učebniciach som sa nikde nestretol s pojmom spojovacej morfémy pri výkladoch morfológického rozboru jednoduchých tvarov. Ružička sa teda neprávom dovoláva sovietskych autorov. Je podstatný rozdiel medzi tzv. spojovacou samohláskou v zložených slovách a Ružičkovou spojovacou morféмой. Tzv. spojovacia samohláska je súčiastkou prvej časti zloženiny, teda významového i formálneho celku, v rámci ktorého má osobitnú lexikálno-syntaktickú funkciu: obmieňa (viac alebo menej) význam príslušného koreňa a spája dva slovné základy do vyššieho celku.⁵ Naproti tomu Ružičkova spojovacia morféma nemá podľa jeho definície ani lexikálny ani gramatický význam a nepatrí ani ku kmeňu ani k osobnej príponě (je medzi nimi), t. j. stojí mimo významových častí gramatického tvaru (porov. na str. 147, 152 a 158). Takéto vymedzenie spojovacej morfémy sa však vôbec vymyká z bežnej definície morfémy („časť slova, ktorá má v danom jazyku lexikálny alebo gramatický význam“). Ružičkova spojovacia morféma nie je teda morféмой v bežnom zmysle. Jej jediná funkcia je byť „medzi kmeňom a osobnou príponou“. V skutočnosti takéto morfémy nejestvujú, a preto som napísal, že „spojovacia morféma“ (tohto druhu) je „idealistická fikcia“. Tým som chcel povedať, že pojem „spojovacej morfémy“ nie je odrazom jazykovej skutočnosti.

Nie náhodou pôsobí „spojovacia morféma“ Ružičkovi ťažkosti i v tom jedinom prípade, v ktorom s ňou ešte teraz opakuje. Ružička zdôrazňuje, že „spojovacou morféмой“ je iba taká „časť formy slova alebo gramatického tvaru...“, „ktorá nie je nositeľom ani vecného, ani gramatického významu slova alebo tvaru“ (str. 147). Inými slovami podľa Ružičku „spojovacia morféma“ -j- „v tvare 3. os. pl. je m e d z i kmeňom a osobnou príponou“ (str. 158 a 160) a príslušné tvary sa rozkladajú takto: *pad + a-j-ú*, *rozum + e-j-ú* (str. 152). Na iných miestach (napr. na str. 151, 158, 159)

⁵ Porov. podobný názor A. V. Isačenkina v článku *O vzájomných vzťahoch medzi morfológiou a deriváciou*, Jazykovedný časopis SAV VII, 1953, str. 47, pozn. 18. — Uznáva to aj doc. Ružička, lenže tvrdí, že tu nejde ani o vecný (lexikálny) ani o gramatický význam (str. 147).

však Ružička hovorí o „dlhšej podobe prítomného kmeňa *volaj-*, *rozuměj-*“ (v zhode s mojou koncepciou) alebo o druhej podobe „prítomníkovej kmeňotvornej prípony *-ej-*“, t. j. zahrnuje spoluhlásku *-j-* do prítomného kmeňa. Toto zrejme protirečenie sa nedá odstrániť ani Ružičkovým historickým výkladom (str. 151—152 a 158), ktorého záver okrem toho nie je presvedčivý. Hlavný Ružičkov argument, ako sa zdá, je tento: „Pretože sa pôvodná téma *-i-* v ostatných tvaroch prezenta kontrakciou stratila, zvyšok témy v tvare 3. os. množného čísla nemožno na základe významového členenia tohto tvaru jednoznačne pripojiť ani ku kmeňu, ani k osobnej príponě“ (str. 158). Tu nie je jasné, p r e č o by po hláskoslovných procesoch v tomto tvare nebolo možno predpokladať ustálenie takého morfológického členenia, aké je vo všetkých ostatných tvaroch: kmeň + osobná prípona (= koncovka).

II.

Teraz prikróčime k rozboru novej Ružičkovej koncepcie. Jej autor vychádza z názoru. „že slovesá spisovného slovenského jazyka možno s úspechom triediť iba na základe kmeňotvornej prípony“ (str. 153). Ružička teda opustil svoju staršiu koncepciu a za základ novej koncepcie si zvolil tradičný pojem kmeňotvornej prípony, ktorý predtým vôbec neuznával za potrebný.

Pri Ružičkovej novej koncepcii zaráža najmä to, že autor nikde nevyvetlil a nedefinoval svoj základný pojem, hoci dosť podrobne vysvetľuje iné (i menej dôležité) pojmy, s ktorými pracuje (gramatický tvar, kmeň slova, pomenovací základ, odvodzovacia prípona, morféma, koreň slova, gramatická prípona, nulová morféma, spojovacia morféma). I keď je pravda, že „podoba kmeňotvornej prípony bola prvotným triediacim kritériom slovanských slovies“, to ešte neznamená, že tento pojem je presne vymedzený a definovaný. Je predsa dostatočne známe, že v posledných slovenských i českých gramatikách alebo morfológických štúdiách je pri vymedzovaní „kmeňotvorných prípon“ veľa nejednotnosti. Ďalej je známe, že sovietska jazykoveda s pojmom kmeňotvornej prípony nepracuje. Na to, že nejednotnosť vo vymedzovaní „kmeňotvorných prípon“ je dosť stará, som upozornil vo svojom referáte na slavistickej konferencii v Olomouci (porov. vyššie pozn. 2).

I u Ružičku možno zistiť niektoré protirečenia v chápaní pojmu kmeňotvornej prípony.

Ako hovorí sám termín, „kmeňotvorná prípona“ je súčiastkou kmeňa. O kmeni píše Ružička, že je to „tá časť o d v o d e n ý c h (riedenou tlačou Š. P.) slov, na ktorú sa viaže ich vecný význam“ (str. 144). „Nositeľom

vecného významu v odvodených (!) slovách je kmeň slova“ (tamže).⁶ O koreni Ružička hovorí medziiným toto: „Koreň slova splyva so základom neodvodených, základných slov. A koreň slova je časťou, jadrom základu odvodených slov“ (str. 146). Ale toto prísne rozlišovanie základu neodvodených (primárnych) slov a základu odvodených (sekundárnych) slov je v protirečení s Ružičkovým výkladom prítomných tvarov niektorých primárnych slovies. Tak napr. slovesá vzorov *nieť — nesie — nesú, žať — žne — žnú, trieť — trie — trú, piť — pije — pijú, hriať — hreje — hrejú, brať — berie — berú* sa odjakživa pokladali (bez predpony) za neodvodené, primárne. Ružička však rozkladá prítomné tvary všetkých týchto slovies na koreň a kmeňotvornú príponu: *nes-ie-m, žn-e-m, tr-ie-m, pi-je-m, hre-je-m, ber-ie-m*. Pri slovesách vzoru *brať — berie* Ružička doslova hovorí: „Prítomníkový kmeň sa tvorí od koreňa *ber-* pomocou prítomníkovej kmeňotvornej prípony *-ie/0*“ (str. 161). Podobne hovorí o neurčitkovom kmeni: „Neurčitkový kmeň sa tvorí z koreňa *br-* pomocou neurčitkovej kmeňotvornej prípony *-a- (br+a-ť, br+a-l)*“ (tamže). Ružička asi neuznáva učenie o dvojslabičných bázach (nerozložiteľných koreňoch), medzi ktoré Hirt zahrnoval i slovanské slovesá typu *bra-li*. Ináč by musel vysvetliť, kedy a prečo sa nerozložiteľný koreň *bra-* rozložil na koreň *br-* + kmeňotvornú príponu *-a-*. Taktiež by sa žiadalo vysvetliť, kedy a prečo sa nerozložiteľný koreň slovies typu *trieť* (ktorý vznikol metatézou) rozložil na koreň *tr-* + kmeňotvornú príponu *-ie-* (porov. str. 156).

Podľa Ružičkovho chápania by v uvedených prípadoch išlo o podobný proces ako pri odvodzovaní slov, keď sa od koreňa tvorí odvodzovacou príponou nový základ (kmeň). Lenže kmeňotvornými príponami v Ružičkovej koncepcii sa netvorí nové slová, ale t v a r y, resp. základy niektorých tvarov toho istého slova. To znamená, že „kmeňotvorná prípona“ patrí nie do „oblasti pomenovania“, ako ju zaraďuje Ružička (lexikálny význam sa ňou vôbec neobmieňa), ale do „oblasti súvzťažnenia“, čiže ide o gramatickú príponu. Ale gramatická prípona nemôže byť súčasťou kmeňa (porov. str. 147). To je druhé protirečenie vo výkladoch doc. Ružičku.

Toto protirečenie sa ešte zväčšuje pri Ružičkovom výklade slovesných tvarov typu *kupovať — kupuje*. Ružička píše: „Časť slovesa *kupov-/kupu-* budeme pokladať za jadro slovesného kmeňa, na ktoré sa viaže slovesný lexikálny význam, a časti *-a-, -je/j-* za kmeňotvorné prípony. Morfému *-ov/u-* treba teda pokladať za slovotvorný sufix a morfémy *-a-, -je/j-* za tvarotvorné sufixy“ (str. 162). Ružička tu teda rozlišuje koreň (*kup-*),

⁶ V pozn. 4 na tej istej strane adresuje mi Ružička výčitku, že „nemožno jednoducho dať znamienko rovnosti medzi pomenovací základ a kmeň slov“. Rozumiem tomu tak, že Ružička prísne rozlišuje základ neodvodených slov (= koreň) a základ odvodených slov (= kmeň).

„jadro slovesného kmeňa“, na ktoré sa viaže slovesný lexikálny význam, a kmeň, rozšírený o kmeňotvornú príponu, ktorú autor v tomto prípade nazýva tvarotvornou. Nositeľom významu vo všetkých ostatných prípadoch je však podľa Ružičku celý kmeň i s kmeňotvornou príponou.⁷ Celkom neobvyklý termín „jadro slovesného kmeňa“, ktorý sa u Ružičku vyskytuje na tomto jedinom mieste, ponechal autor bez vysvetlenia. Ďalej nevysvetlil, čo rozumie tvarotvornou príponou. Nevie pochopiť, prečo Ružička použil takýto komplikovaný výklad práve len pri slovesách typu *kupovať* — *kupuje*, keď sa mu rovnaký výklad priamo ponúkal aj pri slovesách typu *padnúť* — *padne*. I tu by bolo možné popri koreni *pad-* postulovať „jadro slovesného kmeňa“ *padn-/padň-* a „kmeňotvorné prípony“ *-ú-*, *-e-* (*pad-n-ú-t* — *pad-n-e-m*). Ružička nikde nevysvetlil, prečo sa pri vzore *padnúť* — *padne* rozhodol pre tradičný výklad s kmeňotvornými príponami *-nú-*, *-ne-* (porov. str. 157), hoci sú tu dané všetky podmienky pre rovnaký výklad ako pri vzore *kupovať* — *kupuje*.

Z toho, že Ružička postuluje „kmeňotvornú príponu“ aj v tvaroch mnohých neodvodených slovies a že ju v jednom prípade nazýva tvarotvornou, možno usudzovať, že tento pojem nestotožňuje s odvodzovacou príponou. Preto prekvapuje jeho výklad morfológického členenia slovies vzoru *volať* — *volá*. Ružička píše: „Morfológické členenie slovies tohto vzoru nie je rovnaké. V niektorých prípadoch sa vydieľa samohláska *-a* na konci neurčitkového kmeňa ako kmeňotvorná prípona (napr. *chyt-ať* — *chyt-iť*, *zakvit-ať* — *zakvit-núť*, *vypek-ať* — *vypiec-t*), v iných prípadoch je táto samohláska iba časťou kmeňotvornej prípony (napr. *vy+ka-t*, *bež+ka+t*, *umý+va-t*, *zohrie+va-t*), inokedy nemožno v dnešnom jazyku vydeliť túto samohlásku *-a* ako kmeňotvornú príponu (napr. *vola-t*, *čaka-t*).“ A ďalej: „Morfológické členenie prítomníkového kmeňa je totožné s členením neurčitkového kmeňa“ (str. 159). Z tohto výkladu je zrejmé, že tu Ružička stotožnil kmeňotvornú príponu s odvodzovacou príponou. Podobne aj postulovanie „prítomníkovej kmeňotvornej prípony“ *-ne/n-* pri vzore *padnúť* — *padne* na rozdiel od vzoru *žať* — *žne*, kde Ružička uznáva za „prítomníkovú kmeňotvornú príponu“ len *-e/Ø-*, je zrejme založené na rozlišovaní odvodených a neodvodených slovies. Pri vzore *padnúť* — *padne* Ružička skutočne hovorí, že „prítomníkový kmeň sa tvorí z koreňa pomocou prípony *-ne/n-*“ (str. 157). Pri vzore *žať* — *žne* Ružička konštatuje, že kmeň (infinitívny) „sa rovná koreňu slova“, ale o prítomníkovom kmeni tvrdí, že „má dve podoby: *žne-/žn-*“ a že „tu možno hovoriť o alternácii prítomníkovej kmeňotvornej prípony *-e/Ø-*“ (str. 155). I keď tu chýba výklad, je zrejmé, že aj pri vzore *padnúť* — *padne* Ružička stotožňuje kmeňo-

⁷ Porov. napr. Ružičkovu polemiku so mnou na str. 149.

tvornú príponu s odvodzovacou príponou. To je tretie protirečenie vo výkladoch doc. Ružičku.

Je opäť nepochopiteľné, prečo Ružička v prípadoch ako *vykať, umývať* nepoužil ten istý výklad ako pri slovesách vzoru *kupovať — kupuje*. Veď aj tu by bolo možné vydeliť popri koreňoch *vy-*, *-mý-* „jadro slovesných kmeňov“ *vyk-*, *mýv-* a kmeňotvornú príponu *-a-*. Takýto výklad by bol Ružičkovej koncepcii rozhodne primeranejší ako stotožnenie kmeňotvornej prípony s odvodzovacou príponou.

Ďalej je prekvapujúce, že Ružička konštatoval rozličnú „kmeňotvornú príponu“ (podľa toho, či ide o slovesá primárne alebo sekundárne) práve len pri vzore *volať — volám*. Veď podobný stav (istý počet neodvedených slovies) je aj pri iných vzoroch, napr. pri vzore *rozumieť — rozumie*,⁸ pri vzore *padnúť — padne*⁹ a pri vzore *kupovať — kupuje*.¹⁰ Ružička zrejme neprípisuje tejto okolnosti nijaký význam, lebo pri vzore *volať — volá* hovorí: „Kvôli prehľadnosti (!) triedenia slovies možno generalizovať (!) morfológické členenie kmeňa týchto slovies na koreň a kmeňotvornú príponu *-a/á-*“ (str. 160) a odporúča miesto slovesa *volať* uvádzať ako vzor radšej sloveso *padáť*, ktoré možno „zreteľne rozčleniť na koreň a kmeňotvornú príponu *-a-*“ (tamže, pozn. 14). Ale takéto vedomé zastieranie skutočnosti, i keby išlo len o „praktické ciele“ (napr. o vyučovanie v škole), by nijako neprosperovalo správne poznaniu morfológie slovenského slovesa. Gramatický vzor môže byť iba vtedy vzorom, ak vyhovuje v š e t k ý m slovám príslušnej kategórie.¹¹

Ružičkova koncepcia kmeňotvornej prípony obsahuje ešte iné protirečenie. Ružička je pri svojich výkladoch nútený pracovať s pojmom nulovej kmeňotvornej prípony. O nulovej kmeňotvornej prípone hovorí najmä pri tvaroch 3. os. pl. prezenta mnohých (ale nie všetkých) vzorov.¹²

⁸ Sám Ružička tu uvádza (str. 158) pôvodné slovesá *čnieť, bdieť, tkvieť*, ale predsa len postuluje pre všetky slove á tohto vzoru „neurčitkovú“ i „prítomnikovú“ „kmeňotvornú príponu“ *-ie/e-* (resp. *-ej-*).

⁹ Pri tomto vzore sa Ružička vôbec nezmielil o neodvedených slovesách ako *hnúť, schnúť, usnúť*, pri ktorých možno iba etymologickým rozborom, ale nie z hľadiska dnešného jazyka vydeliť „korene“ *h-*, *sch-*, *-s-*.

¹⁰ Ružička tvrdí, že všetky slovesá tohto vzoru sú odvodené (str. 162). Ale napr. slovesá *kovať, snovať* odvodené nie sú a predsa sa časujú rovnako ako odvodené slovesá na *-ovať*. Podobne ani slovesá *klúvať, plúvať, žuvať*, ktoré prechádzajú k tomuto vzoru (s nepravidelným *u*, ktoré je pozostatkom zo starších, ale i dnes ešte živých tvarov *klúť, plúť, žuť*), nie sú odvodené.

¹¹ Tzv. výnimky sú preto výnimkami, lebo sa v jednotlivostiach odchyľujú od pravidelného vzoru. Pri uvedených slovesných vzoroch by však nešlo o výnimku (časovanie všetkých slovies príslušného vzoru je rovnaké), ale o nevyhovujúce vymedzenie vzorov (ako vzorov) z hľadiska ich morfológického členenia.

¹² Okrem toho hovorí Ružička o nulovej kmeňotvornej prípone v minulom čase slovies typu *padnúť — padol*.

Ide o tieto vzory: *niešť — nesie — nesú, brať — berie — berú, trieť — trie — trú, minúť — minie — minú, písať — píše — píše, žať — žne — žnú, prosiť — prosí — prosia, vidieť — vidí — vidia, držať — drží — držia*. Pri ostatných vzoroch predpokladá v tvare 3. os. pl. raz kmeňotvornú príponu *-j-* (napr. *kupu-j-ú, pi-j-ú* ap.), raz spojovaciú morfému *-j-* (*rozume-j-ú, vola-j-ú*) a pri vzore *padnúť — padne — padnú* kmeňotvornú príponu *-n-*. Už predpoklad takéhoto nejednotného a komplikovaného stavu v morfológickom členení toho istého gramatického tvaru vzbudzuje pochybnosti o správnosti Ružičkových výkladov. Ďalšie pochybnosti a námietky vzbudzuje okolnosť, že sa tu postulujú nulová morféma nie na konci, ale v n ú t r i gramatických tvarov, pred koncovkou, ba v jednom prípade (v type *pad-ol*) dokonca pred tvarotvornou príponou. Predpoklad takýchto alternácií morfológickej nuly na konci kmeňa pred koncovkou v dnešnej slovenčine je prinajmenej sporný. Alternácie tohto druhu sú bežné iba vnútri kmeňa, a to vždy medzi dvoma spoluhláskami, napr.: *deň — dňa, piesok — piesku, kriček — krička, chlapec — chlapca, hra — hier, matka — matiek, úderníčka — úderničok, vajce — vajec, vlákno — vlákna* atď. Nikde v uvedených prípadoch nie je však nula osobitnou morfému. O nulovej morféme možno hovoriť iba pri tvaroch bez koncovky. Miesto o tvaroch bez koncovky hovoria niektorí jazykovedci o tvaroch s nulovou koncovkou (s nulovou morfému). Pri termíne „nulová morféma“ Ružička správne poznamenáva: „vždy gramatická“ (Slovo a tvar IV, 46). Rovnaký názor zastáva i vo svojej novej štúdií o triedení slovies (str. 147). Ružička teda teoreticky zastáva názor, že nulová morféma nemôže mať vecný význam. Pri výkladoch slovesných tvarov Ružička však, ako sme videli, často operuje s nulovou kmeňotvornou príponou. A kmeňotvorná prípona má podľa Ružičku vecný (lexikálny) význam. Toto je už štvrté protirečenie vo výkladoch doc. Ružičku.

Ďalšia námietka, ktorú možno vysloviť proti Ružičkovej koncepcii, je to, že predpokladá proces živého tvorenia kmeňov aj pri neproduktívnych typoch slovies (napr. pri vzoroch *niešť — nesie, brať — berie, trieť — trie, minúť — minie, žať — žne, piť — pije, hriať — hreje*). Niekde, napr. pri vzore *brať — berie*, výslovne hovorí o tvorení (porov. vyššie). V skutočnosti sa kmene týchto slovies už netvoria, pretože ide o neodvodené slovesá základného slovného fondu, ktorých kmene sú už dávno ustálené. A nové slovesá týchto typov v dnešnom jazyku nevznikajú. Rozbor, ktorý tu podáva Ružička, nie je vlastne morfológickým rozborom z hľadiska dnešného jazyka, ale rozborom etymologickým. No i pritom ostáva nerozriešená otázka, čo je kmeňotvorná prípona.

Ružička na niekoľkých miestach (polemicky proti mne) zdôrazňuje, že jeho rozbor (vraj na rozdiel od môjho) je založený na „členení významu

gramatického tvaru“ (porov. napr. na str. 143, 145, 149 a inde). Obvyklý metodický postup pri morfológickom rozbere ilustruje v pozn. 7 na str. 145—146 na slove *opracovaný*.¹³ Pre ciele našej diskusie by bolo bývalo účelnejšie, keby bol Ružička ukázal, ako treba postupovať pri rozbere určitých slovesných tvarov, najmä prítomných. Pri morfológickom rozbere jednotlivých slovesných vzorov Ružička totiž nezachováva dôsledne ten metodický postup, o ktorom hovorí v citovanej poznámke. Spravidla sa obmedzuje na konštatovanie istého koreňa, kmeňa a kmeňotvornej prípony na spôsob školskej učebnice. Porov. napr. rozbor morfológického zloženia slovies vzoru *niesť — nesie*: „Neurčitkový kmeň je *nies-* (*nies-ť, nies-ol. . .*). Je to nezložený slovesný základ, preto sa tento slovesný kmeň rovná koreňu slova.“ . . . „Prítomníkový kmeň má dve podoby: *nesie-/nes-* (*nesie-m. . ./nes-ú. . .*). Tieto dve podoby prítomníkového kmeňa majú spoločný koreň *nes-*. Dlhšia podoba prítomníkového kmeňa má kmeňotvornú príponu *-ie-*, kratšia podoba prítomníkového kmeňa je bez tejto prípony“ (str. 155). Zhruba rovnaký je postup aj pri ostatných vzoroch. I keď sa v zátvorke uvádzajú niektoré tvary, z ktorých možno vydeliť jednotlivé kmene, Ružička nevysvetľuje, p r e č o na základe porovnania v š e t k ý c h prítomných tvarov treba postulovať dve podoby prítomného kmeňa: jednu s kmeňotvornou príponou (ktorá, ako sme už spomenuli, sa nikde nedefinuje) a druhú bez kmeňotvornej prípony (resp. v Ružičkovom ponímaní s nulovou kmeňotvornou príponou). Ani zásadu, že sa kmeň slova má vydeliť na základe porovnávania s príbuznými slovami, neuplatňuje Ružička dôsledne (porov. napr. jeho výklady pri vzoroch *niesť, žať. píť. hriať*. Napr. pri vzore *hriať — hreje* „druhú podobu koreňa dostaneme (podľa Ružičku) z prítomníkového kmeňa po odpätí prítomníkovej kmeňotvornej prípony *-je/j-*“ (str. 161). Nikde sa však nevysvetľuje (ani morfológickým rozborom), kde sa vzala táto „kmeňotvorná prípona“.

Pri morfológickom rozbere prítomných tvarov Ružička vychádza (ako z dokázanej a neotrasiteľnej skutočnosti) z tradovaného, ale dnes už nie

¹³ Ružička tam píše: „Morfológické zloženie istého slova alebo istého gramatického tvaru sa zisťuje jednak porovnávaním všetkých gramatických tvarov patriacich k danému slovu, jednak porovnávaním všetkých slov významovo príbuzných s daným slovom v rámci slovnej čeľade. Pri tvaroch ohybných slov sa najprv porovnávajú všetky gramatické tvary patriace danému slovu; tým sa oddelia od seba morfémy s vecným (lexikálnym) významom a morfémy s gramatickým významom. Potom sa porovnávajú všetky slová významovo príbuzné s daným tvarom (slovom); tým sa rozčlenia morfémy s vecným (lexikálnym) významom.“ Napokon Ružička ešte pripomína: „Treba zdôrazniť, že pri morfológickom rozbere slov a gramatických tvarov prihliadame len k tým príbuzným slovám, ktorých významová príbuznosť, súvislosť s rozoberaným slovom sa pociťuje v dnešnom stave jazyka.“ To všetko je úplne správne. Škoda, že sa Ružička tohto správneho postupu sám dôsledne nepridŕžal.

všeobecne prijímaného názoru, že osobné koncovky prítomného času „majú vždy podobu: *-m, -š, -Ø, -me, -le, -ú (-u)* alebo *-ia (-a)*“. Ružička tvrdí, že „iba tieto osobné prípony zodpovedajú všeobecne prijímanej definícii gramatickej prípony“ (str. 148): premenlivá časť slova, ktorá vyjadruje vzťahy medzi slovami. Pri osvetľovaní pojmu gramatickej prípony Ružička píše: „Gramatické prípony sa vydielajú porovnaním tých gramatických tvarov daného slova, ktorými sa vyjadrujú rovnorodé gramatické významy“ (str. 146). Ďalej Ružička tvrdí, že gramatické prípony sa určujú aj negatívne, a to tým, že do gramatickej prípony „neslobodno zahrňovať také časti slova, ktoré sú nositeľom vecného (lexikálneho) významu“ (str. 147). Obidve citované tézy doc. Ružičku sú bezpochyby správne. Nemožno však súhlasiť s tým, ako ich autor v praxi používa. Napr. na str. 140 namieťa Ružička rozhorčene proti mojej koncepcii (po „konštatovaní“, že mi „nie je jasný pojem osobnej prípony, ba ani pojem kmeňa“): „Ako možno napr. v tvaroch *kopne* (od *kopnúť*) a *kopnie* (od *kopniel*) hovoriť o osobných príponách *-e* a *-ie*? K čomu sa potom viaže celkom rôzny vecný význam týchto dvoch tvarov, vari na rovnaký základ *kopň-*?“ Podobne argumentuje Ružička na str. 147: „Tak napr. pri morfológickom rozbere slovesného tvaru *hlásim* nebudeme pokladať za gramatickú príponu časť tvaru *-im*, pretože morféma *-i-* patrí do pomenovacieho základu, ako to ukazuje dvojica slov *hlásim—hlásam*. Preto v obidvoch prípadoch treba pokladať za gramatickú príponu iba spoluhlásku *-m*.“ A ten istý argument sa opakuje ešte na str. 148—149, kde sa na podopretie uvádza niekoľko ďalších dvojíc slovesných tvarov. Ružička tu vyslovuje tézu zovšeobecňujúceho charakteru: „Vecný význam uvedených dvoch slovesných tvarov tej istej osoby a čísla (*kopem, kopím*) sa viaže na dva rozličné pomenovacie základy: *kope-*, *kopi-*. A rovnaký gramatický význam sa viaže na rovnakú gramatickú (osobnú) príponu: *-m*“ (str. 149).

Ako vidno, Ružička tu používa postup, ktorý je známy z fonológie pri dokazovaní dištinkatívnej funkcie foném. Ale pri morfológickom rozbere, najmä ak ide o dokazovanie rozhrania medzi koncovkou a kmeňom, je takýto postup celkom nevhodný. Doc. Ružička by sotva vedel uviesť aspoň jedinú gramatiku ktoréhokoľvek jazyka, v ktorej sa pri morfológickom rozbere používa takýto postup. Pri takomto postupe by sme mohli dospieť k veľmi podivným záverom napríklad aj o koncovkách podstatných mien.¹⁴ Nevhodnosť tohto postupu v morfológii je daná existen-

¹⁴ Mohli by sme sa napr. pýtať, k čomu sa viaže celkom rôzny vecný význam tvarov ako *v miere* a *v mieri*, *pri večeri* a *pri večere*, *pod hradou* a *pod hradom*, *s pávom* a *s pávim* (perím) atď. Podobných dvojíc by sa našlo možno viac ako pri slovesách. Chcel by doc. Ružička i v týchto prípadoch postulovať rozličné kmeňotvorné prípony?

ciou rozličných stupňov h o m o n y m i t y kmeňov i koncoviek, ako i s y n o n y m i t y koncoviek vo flektívnych jazykoch (tú istú gramatickú funkciu vyjadrujú často rozličné koncovky). Citovaná téza doc. Ružičku, že sa rovnaký gramatický význam viaže na rovnakú koncovku, nemá teda vôbec všeobecnú platnosť.

Doc. Ružička sa dopustil hrubej metodickéj chyby tým, že o b r á t i l s p r á v n y m e t o d i c k ý p o s t u p. Vo svojej už citovanej poznámke správne uvádza, že sa n a j p r v porovnávajú všetky gramatické tvary daného slova (tým sa oddelia koncovky od kmeňa) a až p o t o m sa porovnávajú významove príbuzné slová (tým sa určí koreň a odvodzovacie prípony). A vôbec nič nehovorí o porovnávaní nepríbuzných slov. Svoj morfológický rozbor slovesných tvarov začína však nie porovnávaním tvarov príslušného slova, ale porovnávaním často i n e p r í b u z n ý c h slov (napr. *kúpe* — *kúpi*, *túla sa* — *túli sa* a i.) a takto vydeľuje len r o v n a k ú p o d o b u k o n c o v k y. Pravda, v morfológii možno pracovať i s porovnávaním nepríbuzných slov, lenže takýmto postupom sa zisťuje jednak rovnaká a jednak r o z l i č n á p o d o b a k o n c o v k y (napr. porovnávaním tvarov *chlapom*, *dubom*, *hrdinom*, *ženám*, *uliciam*, *kosliam*, *meslám* zisťujeme tri podoby koncovky 3. p. mn. č. podstatných mien: *-om*, *-ám*, *-iam*). Tento postup je však možný až po bezpečnom vydelení koncoviek a kmeňov jednotlivých slov na základe porovnania všetkých tvarov každého z nich osobitne (napr. porovnaním tvarov *chlapa*, *chlapovi*, *chlapí* atď. zistíme koncovky rozličných pádov a kmeň *chlap-*). Ináč by sme mohli dospieť k nesprávnemu záveru, že napr. koncovka dat. pl. je len *-m*, t. j. ten prvok, ktorý je všetkým trom uvedeným koncovkám (*-om*, *-ám*, *-iam*) spoločný. Obdobne treba postupovať pri slovesných tvaroch. Prvé je vždy oddelenie koncovky od kmeňa na základe porovnania všetkých tvarov príslušného slova. Každý iný postup je tu metodicky nesprávny.

Správny metodický postup pri morfológickom rozbere slovesných tvarov je teda takýto: Najprv sa porovnaním všetkých tvarov oddelia koncovky, resp. tvarotvorné prípony od kmeňa. Pritom si vôbec nevšímame okolnosť, či ide o sloveso primárne (pôvodné, neodvodené) alebo sekundárne (odvodené). Táto okolnosť nie je totiž vecou morfológie v užšom zmysle slova (ohýbania), ale vecou odvodzovania (tvorenia) slov.¹⁵ Potom si overujeme

¹⁵ V doterajších slovenských (i českých) gramatikách to bolo síce samozrejme pri podstatných menách a prídavných menách (pri skloňovaní sa vôbec nehovorí o tom, či ide o slová pôvodné alebo odvodené), ale výklad ohýbania sloviac (časovania) sa dosiaľ komplikoval prizeraním na to, ako sa jednotlivé slovesá, resp. kmene tvoria (odvodzujú). Pritom sa spravidla nerozlišovali živé slovtvorné postupy od historických, často len predpokladaných procesov. Tento stav sa traduje s väčšími alebo menšími obmenami dosiaľ.

výsledky prvého porovnávania tým, že porovnáваме získané slovesné kmene s príbuznými slovami. Týmto druhým porovnávaním zároveň zistíme, či ide o slovesá primárne (neodvodené) alebo sekundárne (odvodené). Pri odvodených slovesách nájdeme totiž koreň a odvodzovaciu príponu, kým pri neodvodených slovesách zistíme, že koreň je totožný s kmeňom.

Ilustrujme si tento postup na slovesách *kupovať, niesť, robiť, padnúť a volať*.

Porovnaním tvarov *kupuj-em, kupuj-eš, kupuj-e, kupuj-eme, kupuj-ete, kupuj-ú, kupuj, kupuj-me, kupuj-te* oddelíme osobné koncovky od základu (kmeňa), ktorý je spoločný všetkým uvedeným tvarom. Porovnaním tvarov *kupova-ť, kupova-l, kupova-ný* oddelíme tvarotvorné prípony od spoločného základu (kmeňa). Zároveň sme zistili, že toto sloveso má dva kmene. Jeden z nich voláme prítomný kmeň (kmeň prítomného času), druhý neurčitkový kmeň (kmeň minulého času): *kupuj-/kupova-*. Porovnaním oboch podôb kmeňa navzájom i s príbuznými slovami *kúp-a, kúp-iť, kup-ec, kup-čiť, vý-kup, ná-kup-ný, vy-kup-ova-ť* atď. zisťujeme koreň *kup-* (ktorý môže mať aj podobu *kúp-*) a odvodzovacie prípony *-uj-/ova-*. Reálnu existenciu základu *kupova-* potvrdzuje napr. slovo *vykupova-ť*. Reálnu existenciu základu *kupuj-* dosvedčujú všetky prítomné tvary, imperatív a prídavné *kupuj-úci*. Sloveso *kupovať* je teda odvodené od kmeňa *kup-/kúp-* odvodzovacou príponou *-ova-/uj-*. Striedanie *-ova-/uj-* sa však v dnešnom jazyku neviaže na odvodzovaciu príponu, lebo sa vyskytuje aj pri neodvodených slovesách tohto typu (napr. *kovať, sňovať*).

Podobne postupujeme pri ostatných slovesách.

<i>nes-iem nes-ieme nes</i>	}	kmeň <i>nes-</i>	<i>niesť-</i>	}	kmeň <i>nies-</i>
<i>nes-ieš nes-iete nes-me</i>					
<i>nes-ie nes-ú nes-te</i>					
<i>nes-enýj</i>					
			<i>nies-ol</i>		

Kmeň *nes-/nies-* je tu zároveň koreňom, lebo sa už nedá rozložiť.¹⁶ Je to spoločný koreň odvodených slovies *pri-nies-ť, za-nies-ť, z-nies-ť* atď. Ety-mologicky príbuzné sú korene *nos-* a *náš-* v slovách *nos-iť, pri-nos, pri-náš-ať, z-náš-ať* ap. Vznikli historickými zmenami kmeňa *nes-/nies-*.

<i>rob-ím rob-íme rob</i>	}	kmeň <i>rob-</i>	<i>robi-ť</i>	}	kmeň <i>robi-</i>
<i>rob-iš rob-íte rob-me</i>					
<i>rob-i rob-ia rob-te</i>					
<i>rob-enýj</i>					
			<i>robi-l</i>		

¹⁶ Tu vidno, že slovesný kmeň môže mať dve podoby nielen vtedy, keď sa rozkladá na koreň a odvodzovaciu príponu, ale aj vtedy, keď je nerozložiteľný, t. j. je totožný s koreňom. Ešte markantnejšie je to napr. pri slovese *brať — berie*, kde kmeň = koreň má podoby *bra-/ber-*.

Porovnaním oboch podôb kmeňa *rob-/robi-* s príbuznými slovami *rob-ola*, *vý-rob-a*, *zá-rob-ok* zistíme, že prítomný kmeň tohto slovesa je totožný s koreňom a infinitívny kmeň je odvodený príponou *-i*.¹⁷

<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding-right: 10px;"><i>padn-em</i></td> <td style="padding-right: 10px;"><i>padn-eme</i></td> <td style="padding-right: 10px;"><i>padn-i</i></td> <td rowspan="3" style="font-size: 3em; padding: 0 10px;">}</td> <td rowspan="3" style="vertical-align: middle;">kmeň <i>padň-/padn-</i></td> </tr> <tr> <td><i>padn-eš</i></td> <td><i>padn-ete</i></td> <td><i>padn-ime</i></td> </tr> <tr> <td><i>padn-e</i></td> <td><i>padn-ú</i></td> <td><i>padn-ite</i></td> </tr> </table>	<i>padn-em</i>	<i>padn-eme</i>	<i>padn-i</i>	}	kmeň <i>padň-/padn-</i>	<i>padn-eš</i>	<i>padn-ete</i>	<i>padn-ime</i>	<i>padn-e</i>	<i>padn-ú</i>	<i>padn-ite</i>	
<i>padn-em</i>	<i>padn-eme</i>	<i>padn-i</i>	}			kmeň <i>padň-/padn-</i>						
<i>padn-eš</i>	<i>padn-ete</i>	<i>padn-ime</i>										
<i>padn-e</i>	<i>padn-ú</i>	<i>padn-ite</i>										
<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding-right: 10px;"><i>padnú-t</i></td> <td rowspan="3" style="font-size: 3em; padding: 0 10px;">}</td> <td rowspan="3" style="vertical-align: middle;">kmeň <i>padnú-/padnu-</i></td> <td rowspan="3" style="padding: 0 10px;">—</td> <td rowspan="3" style="vertical-align: middle;">kmeň <i>pad-</i></td> </tr> <tr> <td><i>padnu-lj</i></td> </tr> <tr> <td><i>padnu-vši</i></td> </tr> </table>	<i>padnú-t</i>	}	kmeň <i>padnú-/padnu-</i>	—	kmeň <i>pad-</i>	<i>padnu-lj</i>	<i>padnu-vši</i>					
<i>padnú-t</i>	}					kmeň <i>padnú-/padnu-</i>	—	kmeň <i>pad-</i>				
<i>padnu-lj</i>												
<i>padnu-vši</i>												

Toto sloveso má tri základné podoby kmeňa. Prítomný kmeň je *padň-/padn-* (so zmenou v koncovej spoluhláske), infinitívny kmeň je *padnú-/padnu-* (so zmenou kvantity v koncovej samohláske) a kmeň minulého času je totožný s koreňom, ktorý sa vydeľuje porovnaním kmeňov slovesa *padnúť* so slovami *pad-ať*, *ú-pad-ok*, *s-pád* atď. Infinitívny kmeň tohto slovesa je teda odvodený príponou *-nú-/nu-*, prítomný kmeň príponou *-ň-/n-*.¹⁸ Tieto alternácie na konci kmeňa sa však neviažu na odvodzovaciu príponu, lebo sa vyskytujú aj v neodvodených slovesách *hnúť*, *schnúť*, *usnúť*.

<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding-right: 10px;"><i>volá-m</i></td> <td style="padding-right: 10px;"><i>volá-me</i></td> <td rowspan="3" style="font-size: 3em; padding: 0 10px;">}</td> <td rowspan="3" style="vertical-align: middle;">kmeň <i>volá-</i></td> <td style="padding-right: 20px;"><i>volaj</i></td> <td style="padding-right: 10px;"><i>volaj-te</i></td> <td rowspan="3" style="font-size: 3em; padding: 0 10px;">}</td> <td rowspan="3" style="vertical-align: middle;">kmeň <i>volaj-</i></td> </tr> <tr> <td><i>volá-š</i></td> <td><i>volá-te</i></td> <td><i>volaj-me</i></td> <td><i>volaj-ú</i></td> </tr> <tr> <td><i>volá</i></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </table>	<i>volá-m</i>	<i>volá-me</i>	}	kmeň <i>volá-</i>	<i>volaj</i>	<i>volaj-te</i>	}	kmeň <i>volaj-</i>	<i>volá-š</i>	<i>volá-te</i>	<i>volaj-me</i>	<i>volaj-ú</i>	<i>volá</i>				
<i>volá-m</i>	<i>volá-me</i>	}			kmeň <i>volá-</i>	<i>volaj</i>			<i>volaj-te</i>	}	kmeň <i>volaj-</i>						
<i>volá-š</i>	<i>volá-te</i>					<i>volaj-me</i>			<i>volaj-ú</i>								
<i>volá</i>																	
<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding-right: 10px;"><i>vola-t</i></td> <td rowspan="3" style="font-size: 3em; padding: 0 10px;">}</td> <td rowspan="3" style="vertical-align: middle;">kmeň <i>vola-</i></td> </tr> <tr> <td><i>vola-l</i></td> </tr> <tr> <td><i>vola-nj</i></td> </tr> </table>	<i>vola-t</i>	}	kmeň <i>vola-</i>	<i>vola-l</i>	<i>vola-nj</i>												
<i>vola-t</i>	}			kmeň <i>vola-</i>													
<i>vola-l</i>																	
<i>vola-nj</i>																	

V tomto slovese sa vydeľujú tri podoby kmeňa: kmeň prítomného času,

¹⁷ Tu by mohla vzniknúť pochybnosť, či samohláska *-i-* je skutočne súčiastkou infinitívneho kmeňa a nie súčiastkou infinitívnej prípony. Táto pochybnosť môže vzniknúť preto, lebo kmeň *robi-* nie je spoločný v š e t k ý m tvarom, ktoré sa obvykle tvoria z infinitívneho kmeňa, ale iba niektorým. Porovnaním infinitívu *robiť* s infinitívmi iných sloviess však zistíme, že infinitívna prípona je len *-ť*. Okrem toho od mnohých sloviess tohto vzoru sa tvoria podstatné mená na *-teľ* a *-č*, a to práve z infinitívneho kmeňa na *-i-*, napr.: *kroti-teľ*, *objavi-teľ*, *uči-teľ*, *veli-teľ*, *živi-teľ*; *dedi-č*, *hasi-č*, *kresli-č*, *triedi-č* atď. To potvrdzuje realnosť infinitívneho kmeňa na *-i-*.

Ako vidno, pri morfológickom rozboře jestvujú rozličné možnosti porovnávanía. Na prvom mieste musí však byť vždy porovnávanie všetkých tvarov príslušného slova. Výsledky iných postupov, ktoré sa nezhodujú s výsledkami tohto prvého porovnávanía, treba pokladať za nesprávne.

¹⁸ Nejde tu, pravda, o odvodzovanie (tvorenie) jednej podoby kmeňa od druhej, ale o odvodzovanie kmeňa od koreňa. Podobne je to aj pri slovese *robiť*. Skutočnosť, že slovanské sloveso má obyčajne dve, niekedy i tri podoby kmeňa, umožňuje pri niektorých slovesách stotožnenie niektorého kmeňa s koreňom, ba aj existenciu dvoch podôb koreňa (porov. koreň *bra-/ber-*).

kmeň rozkazovacieho spôsobu (spoločný aj 3. os. pl. prézenta) a kmeň minulého času.¹⁹ Kmeň tohto slovesa je vo všetkých svojich podobách nerozložiteľný (rovná sa koreňu). Ale kmeň mnohých iných slovies tohto vzoru možno rozložiť na koreň a odvodzovaciu príponu *-a-/-á-/-aj-* (napr. *pad-a-ť, trh-a-ť, sek-a-ť*), príp. inú odvodzovaciu príponu (napr. *vstá-va-ť, vydá-va-ť; bež-ka-ť* ap.).

Z nášho rozboru niekoľkých slovies vidno, že ani osobné koncevky ani kmene slovies nie sú rovnakej podoby, ale že je tu omnoho väčšia pestrosť ako pri podstatných menách. Pri väčšine slovies sa vydeľujú — v súhlase s tradičným chápaním — dve podoby kmeňa: prízmený a infinitívny kmeň. Len slovesá typu *padnúť* majú v minulom čase tretiu podobu kmeňa, totožnú s koreňom, a slovesá typu *volať* a *rozumieť* majú v rozkazovacom spôsobe a v 3. os. pl. prézenta inú podobu kmeňa ako v ostatných osobách prézenta. Tento stav je odôvodnený historickým vývinom.

Nie je ničím odôvodnené vydeľovať pri všetkých slovesách *d v e p o d b y p r é z e n t n é h o k m e ň a*, ako to po Czamblovi a Damborskom robí doc. Ružička. Tzv. otvorená podoba prízmeného kmeňa typu *berie-, nesie-, padne-, kupuje-* ap. je nereálna jednak preto, že tento predpokladaný prízmený kmeň nie je spoločný v š e t k ý m prízmeným tvarom, jednak preto, že sa nikdy nestáva základom pre tvorenie nových slov. Naproti tomu veľká väčšina kmeňov vydeľených náležitým morfológickým rozborom býva základom pre tvorenie nových slov, alebo ide o korene starých slov. Vyskytujú sa síce tri typy, kde kmeň nie je spoločný všetkým tvarom príslušného systému (*pad-ol, volaj-ú, rozumej-ú*), ale aj v týchto troch prípadoch je reálnosť vydeľovaných kmeňov mimo všetkej pochybnosti.²⁰

Hlavný Ružičkov argument proti metóde a výsledkom môjho morfológického rozboru slovesných tvarov je, ako sme videli, existencia takých dvojíc slovesných tvarov, ktorých kmene, resp. korene sú podľa mojej koncepcie homonymné. Lenže existencia homonymity nie je argumentom proti n i j a k e j morfológickej teórii. Okrem toho, ako sme ukázali, Ružička tu nepostupoval metodicky správne, lebo správny metodický postup obrátil.

¹⁹ Rovnaký stav je pri slovesách typu *rozumieť* — *rozumie* — *rozumejú*.

²⁰ Porov. podrobnejší výklad v štúdiu citovanej tu v pozn. 3, Jazykovedný zborník SAVU V, str. 45 a 53—4. — Pripomenka doc. Ružičku (l. c. 152), že pri vzore *volať* iba základ *daj-* možno vydeliť na základe porovnania s príbuznými slovami (í to s istými pochybnosťami), kým v ostatných slovesách tohto vzoru kmeň typu *volaj-* (s koncovým *j*) nemožno vydeliť porovnaním s príbuznými slovami, je síce oprávnená, ale nezasahuje podstatu vecí, pretože kmeň typu *volaj-, rozumej-* sa vydeľuje z rozkazovacieho spôsobu, teda na základe morfológického rozboru prvého stupňa (porovnaním t v a r o v toho istého slova), ako o tom bola reč vyššie.

Iný Ružičkov argument je, ako sa zdá, domnienka, že za koncovku možno považovať len tú časť slova, ktorá sa mení celá v každom tvare. Ináč totiž neviem pochopiť Ružičkovo apodiktické tvrdenie, že „iba tieto osobné prípony (-m, -š, -θ, -me, -te, -ú/-u alebo -ia/-a) zodpovedajú všeobecne prijímanej definícii gramatickej prípony“ (l. c. str. 148). Je prekvapujúce, že Ružička sa pritom odvoláva na Ščerbovu definíciu koncovky (= gramatickej prípony), v ktorej sa síce hovorí, že koncovka je „premenlivá časť slova“, ale vôbec sa nehovorí o tom, že sa mení celá a v každom tvare. Nevie, prečo by „iba“ osobné koncovky -m, -š, -θ, -me, -te, -ú/-u, -ia/-a zodpovedali Ščerbovej definícii koncovky, keď je známe, že sám Ščerba v ruštine pokladá za osobné koncovky nielen hlásky, ale i komplexy hlások: -u, -eš, -et, -eme, -ele, -ul alebo -u, -iš, -it, -ime, -ite, -at. Podobne českí jazykovedci pokladajú za osobné koncovky v češtine -u (-i), -eš, -e, -eme, -ele, -ou alebo -ím, -íš, -i, -ime, -ite, -i. Ružička síce správne poznamenáva, že sa v slovenčine aj v ruštine (vo všetkých slovanských jazykoch!) „koncovky musia vydeliť na základe toho istého princípu“, ale dodáva, že „tieto osobné prípony nemusia byť v oboch jazykoch rovnaké“ (l. c. str. 148, pozn. 9). Ja zasa tvrdím, že ak osobné koncovky vo všetkých slovanských jazykoch vydelíme na základe toho istého princípu, musia byť všade temer totožné. Ináč to ani nemôže byť, keďže ide o príbuzné jazyky. Či Ružička zabudol na základnú tézu historicko-porovnávacej metódy, že príbuznosť jazykov sa zrači predovšetkým práve vo formálnej zhode koncoviek? Sú tu teda len dve možnosti: alebo sa mýlia sovietski a mnohí českí jazykovedci (a Peciar s nimi) alebo sa mýli doc. Ružička.

Pri takomto stave vecí sotva bude správny tento Ružičkov záver: „Peciarov postup pri určovaní pomenovacieho základu a osobnej prípony nie je správny. Peciar pri morfológickom členení slovesných tvarov nebral dostačujúci ohľad na v ý z n a m o v é členenie gramatických tvarov“ (str. 149). Ja tvrdím opak: Práve preto, že som bral v ž d y ohľad na to, ako sa na morfológickom členení slovesných tvarov zračia jednotlivé gramatické a lexikálne významy, dospel som k iným výsledkom ako Ružička.

III.

Ako vidno z nášho rozboru, tradičný pojem kmeňotvornej prípony, ktorý je základom druhej Ružičkovej koncepcie triedenia slovenských slovies, nie je ani zďaleka taký pevný, aby sme mohli súhlasiť s Ružičkovým stanoviskom, že „iba kmeňotvorná prípona môže byť v systéme slovies spisovnej slovenčiny hlavným triediacim kritériom“ (str. 168), „jedine plodným kritériom“ (str. 154). Pojem kmeňotvornej prípony nebol dosiaľ náležite

definovaný. Ani Ružička ho nedefinoval. V samej koncepcii doc. Ružičku je niekoľko protirečení, ktoré priamo súvisia s neujasneným pojmom kmeňotvornej prípony.²¹

Za kmeňotvornú príponu sa pokladá raz celá odvodzovacia prípona, inokedy časť odvodzovacej prípony a inokedy koncová samohláska v kmeni, a to nielen v kmeňoch odvodených, ale i neodvodených. Túto námietku proti tradičnému pojmu kmeňotvornej prípony som vyslovil a bližšie odôvodnil už vo svojom spomenutom referáte, prednesenom v marci 1953 (porov. vyššie pozn. 2). Tam som vyslovil názor, že „kmeňotvorná prípona je pri výklade slovesných tvarov dnešných slovanských jazykov zbytočná príťaž“ (Slavia XXII, 284). Proti môjmu názoru sa síce ozvalo niekoľko námietok, ale ani jedna nebola zásadného rázu. Ani v jednej nebola podaná definícia kmeňotvornej prípony. Preto trvám na svojom stanovisku. Dospel som k nemu najmä štúdiom sovietskych gramatík ruského jazyka a štúdiom prác sovietskych jazykovedcov z oblasti morfológie.

Ako vidno, vo veci kmeňotvornej prípony zastávam opačné stanovisko ako doc. Ružička, ktorý vyhlásil: „Z rozboru triediacich kritérií vyplýva, že slovesá spisovného slovenského jazyka možno s úspechom triediť iba na základe kmeňotvornej prípony. Preto ďalšia práca musí sa uberať týmto smerom; musí sa vyrovnáť s otázkou kmeňotvornej prípony vo všetkých vzoroch slovies“ (l. c. str. 153). Podľa môjho názoru musí sa ďalšia práca uberať i n ý m s m e r o m. Pravda, s otázkou kmeňotvornej prípony sa treba vyrovnáť.

Keď som písal svoju prvú kritickú štúdiu o triedení slovenských slovies (porov. vyššie pozn. 3), nemal som otázku kmeňotvornej prípony ešte celkom ujasnenú. Už tam sa síce vyhýbam termínu kmeňotvorná prípona,²² ale na jednom mieste ho predsa používam. Pritom však pojem kmeňotvornej prípony stotožňujem s pojmom odvodzovacej prípony (porov. l. c. str. 54). Teda v podstate som už bol blízko k svojmu dnešnému stanovisku. Dnes pokladám za správne rozlišovať pri výklade časovania osobné koncovky a tvarotvorné prípony (infinitívnu a prípony participií a minulého času), t. j. gramatické morfémy na jednej strane a kmeň, t. j. súhrn lexikálnych morfém na druhej strane. Ďalší rozbor kmeňa na koreň a kmeňotvornú príponu patrí už do odvodzovania slov. Je pochopiteľné (vyplýva

²¹ Pri tom všetkom pokladám druhú koncepciu doc. Ružičku v porovnaní s jeho prvou koncepciou za pokrok. Pokrok vidím najmä v tom, že sa Ružička prakticky vzdal pojmu spojovacej morfémy a vrátil sa k tradičným pojmom a terminom. Pokrok je aj v tom, že pracuje s úplným materiálom a menej teoretizuje.

²² A to dôsledne, nielen pri výklade prítomného kmeňa, ako tvrdí Ružička (l. c. str. 149). Z tejto stránky niet teda v mojej koncepcii tej nedôslednosti, ktorú vidí Ružička.

to zo vzťahov medzi gramatikou a slovnou zásobou), že sa výklady z oboch týchto oblastí jazyka navzájom dopĺňujú a prakticky často preplietajú. Ale teoreticky treba obidve oblasti prísne rozlišovať.²³

Predmetom diskusie sa teda stáva otázka morfológického členenia slovesných tvarov. Po vyriešení tejto teoretickej otázky bude už výklad triedenia slovies patriť do oblasti praktickej jazykovedy. Ťažisko diskusie sa správne presunulo na základnú teoretickú otázku. Preto som sa praktickou otázkou triedenia slovies v tomto príspevku nezaoberal.

Hlavným problémom je teraz pojem kmeňotvornej prípony. Na tento problém by sa mala predovšetkým zamerať ďalšia diskusia. V diskusii by mal povedať svoje stanovisko najmä prof. Pauliny, ktorý diskusiu začal. Keďže ide o vážny teoretický problém, mali by sa k nemu vyjadriť i poprední českí jazykovedci, najmä akademik Trávníček a akademik Havránek. I prof. Horálek, ktorý so záujmom sleduje našu diskusiu (porov. jeho komentár v časopise *Slovo a slovesnost* XIV, 1953, 48), by mal teraz vecne zasiahnuť. Som presvedčený, že nám v diskusii pomôžu i práce sovietskych jazykovedcov.

²³ Porov. k tomu poučnú úvahu prof. A. V. Isačenk a *O vzájomných vzťahoch medzi morfológiou a deriváciou*, Jazykovedný časopis SAV VII, 1953, str. 35 n. — Prof. Isačenko na jednom mieste hovorí: „Prísne rozlišovanie lexikálneho a gramatického hľadiska pri analýze slova je viac než metodologickou požiadavkou“ (str. 45).

Slovenská jazykoveda nemá starších vedúcich osobností. Aktivne pracuje stredná generácia a mladá pracovníci. Prof. Stanislav, ktorý sa 12. decembra 1954 dožíva 50 rokov, je najstarší zo strednej generácie. Ostatných príslušníkov strednej generácie predbehol nielen vekom, ale i rozsiahlou publikačnou činnosťou.

Ján Stanislav pochádza z roľníckej rodiny v Liptovskom Jáne. V Bratislave absolvoval filozofickú fakultu. Štyriadvadsaťročný bol už doktorom filozofie. Hneď po doktoráte sa stal pričinením prof. Weingarta asistentom na Karlovej univerzite v Prahe (od januára 1929), kde mal veľké možnosti odborne sa vzdelávať. Často bol vysielaný na štúdium do zahraničia. V Prahe dokončil svoju prvú rozsiahlu knižnú prácu *Liptovské nárečia*, ktorou sa r. 1933 habilitoval na staroslovienčinu a slov. porovnávací jazykospyt. Roku 1934 prešiel na univerzitu do Bratislavy, kde bol r. 1936 menovaný mimoriadnym a r. 1939 riadnym profesorom. V tom istom roku sa stal dekanom. V tejto funkcii navštívil r. 1940 SSSR z príležitosti osláv moskovskej univerzity. Po oslobodení bol predsedom Jazykovedného odboru Matice slovenskej a hlavným redaktorom Jazykovedného zborníka. Dnes je členom vedeckej rady Ústavu slovenského jazyka SAV.

Pri svojej práci vysokoškolského učiteľa a príp. iných povinnostiach prof. Stanislav mal vždy dosť času pre bádateľskú činnosť, ktorá sa mu stala životným cieľom. Pracuje obvyčajne individuálne, nemá rád verejné diskusie. Mal vždy a má i teraz mimoriadne priaznivé pracovné podmienky. Jeho práce narastajú do veľkých rozmerov nielen preto, že pracuje s rozsiahlym materiálom, ale aj preto, že rád parafrazuje alebo aspoň zhrnuje výsledky svojich starších prác, ako i výsledky práce iných bádateľov.

Väčšina Stanislavových prác sa týka slovenského jazyka, a to jednak jeho súčasného stavu, jednak jeho dejín. Už na fakulte sa Stanislav začal zaoberať dialektológiou. Výsledkom niekoľkoročného zbierania nárečového materiálu bola spomenutá veľká monografia *Liptovské nárečia*, ktorá je nielen sústavným popisom liptovských nárečí (i skladby), ale obsahuje aj veľké množstvo paralel z rozličných slov. jazykov. Slovenski dialektológovia používajú túto Stanislavovu prácu dosiaľ v mnohom ako vzor, i keď práve jeho uvádzanie h najných moslovanských paralel netreba nasledovať. Materiál *Liptovských nárečí* je cenný aj pre dejiny slovenčiny.

V monografii *Spisovný jazyk slovenský* (v zborníku *Slovanské spisovné jazyky v dobe prítomné*, Praha 1937) Stanislav podal prehľadné dejiny novodobej spisovnej slovenčiny z hľadiska jazykovej kultúry. Na základe vlastného štúdia spracoval podrobne najmä obdobie r. 1918—1936. — Pre vysokoškolských poslucháčov bola určená Stanislavova *Československá mluvnica* (1938), ktorá obsahuje stručné dejiny českého a slovenského jazyka. — Význam jazykovedných prác. A. Bernoláka pre slovenský jazyk Stanislav zhodnotil v štúdiách *K jazykovednému dielu Antona Bernoláka* (s kritickým vydaním statí *Dissertatio a Orthographia*, 1941) a *Bernolák a Slovanstvo* (Jazykovedný zborník I—II, 1946). — Otázke vzťahov slovenčiny k iným slov. jazykom Stanislav venoval pozornosť v dvoch štúdiách: *Problém juhoslavanských prvkov v strednej slovenčine* (*Slavia occidentalis*, 1934) a *Pôvod východoslovenských nárečí* (Bratislava IX, 1935).

Druhá časť Stanislavových prác je venovaná výskumu staroslovienčiny a začiatkom slovanského písomníctva na Veľkej Morave. Sú to najmä tieto práce: *Dativ abso-*

lútny v starej cirkevnej slovančine (Byzantinoslavica, 1933), *Pribinovi veľmoži* (Linguistica Slovaca I—II, 1939); *Slovienska liturgia na Slovensku a sídlo Metodovo a Gorazdovo* (Historica Slovaca I—II, 1940), *K otázke účinkovania Cyrila a Metoda na Slovensku* (Kultúra 1943), *Znova o účinkovaní Cyrila a Metoda na Slovensku* (Jazykovedný zborník I—II), *Slovanskí apoštolí Cyril a Metod a ich činnosť vo Veľkomoravskej ríši* (1945), *Osudy Cyrila a Metoda v Živote Klimentovom* (1950). V uvedených prácach Stanislav skúmal najmä vzťahy činnosti Cyrila a Metoda k územia dnešného Slovenska. Okrem toho zredigoval zborník *Riša Veľkomoravská* (Praha 1933, 2. vyd. 1934) a preložil do slovenčiny *Životy slovanských apoštolov Cyrila a Metoda* (1933, 2. vyd. 1934, 3. doplnené vyd. 1950).

V posledných rokoch venuje sa Stanislav najviac výskumu a rozboru starých slovenských osobných a miestnych mien. Výsledkom sústavného štúdia z tejto oblasti je medziiným monumentálne trojzväzkové dielo *Slovenský juh v stredoveku* (1948), kde sa autor usiluje na základe rozboru historického miestopisu Dunajskej kotliny načrtnúť rozsah slovenských sídel v stredoveku. Toto veľké Stanislavovo dielo nebolo dosiaľ u nás náležite kriticky zhodnotené. I keď sa tu autor dopúšťa niektorých omylov, *Slovenský juh* bude bohatým prameňom pre poznanie najstarších dejín slovenského etnika. Pokračovaním Stanislavovej práce v tejto oblasti je štúdia *Zo slovenského sociálneho miestopisu* (Jazykovedný zborník V), v ktorej sa pokúša vystopovať odraz rozkladu rodového zriadenia v starých slovenských miestnych menách.

Ako ukazujú dve kapitoly zo slovenského historického hláskoslovía, uverejnené v tomto ročníku Jazykovedného časopisu, Stanislav pripravuje veľké dielo o dejinách slovenského jazyka.

Výsledky svojej vlastnej bádateľskej práce, ako i výsledky slavistického štúdia vôbec prof. Stanislav usilovne popularizuje. Popularizačné ciele majú tieto jeho knižky: *Kultúra starých Slovákov* (1944), *Odkryté mená* (1947), *Zo života slov a našich predkov* (1950), čítanka *Po stopách predkov* (1948). Popularizačné ciele sleduje aj jeho posledná vydaná práca *Slovenská výslovnosť* (1953) s obširným úvodom, podávajúcim prehľad názorov o kultúre reči, najmä u divadelných pracovníkov.

Bádateľská a publikačná činnosť prof. Stanislava je bohatá a úctyhodná. K jeho päťdesiatke, ktorej sa dožíva v plnej tvorivej činnosti, želáme mu nové, veľké bádateľské úspechy.

Š. Peciar

ZPRÁVA O ČINNOSTI ÚSTAVU SLOVENSKÉHO JAZYKA SAV ZA ROK 1953

Táto zpráva nadväzuje na podrobnejšiu zprávu za r. 1952, uverejnenú v Jazykovednom časopise SAV VII, 1953, str. 233 n., preto je v niektorých bodoch len heslovitá.

R. 1953 pokračovali pracovníci ústavu najmä v práci na dlhodobých a kolektívnych úlohách. Hlavné úlohy ústavu v r. 1953 boli: vypracovať definitívne znenie Pravidiel slovenského pravopisu a dokončiť celonárodné diskusie o pravopisnej úprave, pokračovať v koncipovaní slovníkov, zbierať materiál a pracovať na prípravných štúdiách pre veľkú normatívnu gramatiku, pokračovať v práci na tvorení a spracúvaní odborných terminológií a zabezpečovať pravidelné vychádzanie troch ústavnych časopisov (Jazykovedný časopis, Slovenská reč a Slovenské odborné názvoslovie). Tieto úlohy plnili jednotlivé oddelenia takto:

SLOVNÍKOVÉ ODDELENIE

Pracovná skupina pre vypracovanie normatívneho slovníka spisovnej slovenčiny (Albrechtová, Budovičová, Jakubičková, Kotulič, Schnek, Smiešková, Šalingová) pokračovala v koncipovaní. Pracovníci iných oddelení Oravec, Dvonč, Habovštiak, Habovštiaková, ktorí mali v slovníkovom oddelení menšie úväzky, boli postupne úplne uvoľnení pre prácu vo svojich oddeleniach. V októbri bol uvoľnený aj s. Kotulič, ktorý sa stal prvým aspirantom ústavu. V novembri sa vrátila do ústavu M. Marsinová a začala koncipovať písmeno M.

Podľa smerníc pre vypracovanie frazeologického stredného (trojzväzkového) slovníka, ktoré si postupne vypracúva a ušľachťuje celý kolektív pod vedením Š. Peciar, dokončili sa r. 1953 nové koncept písmen A, C, Č, E, F, G, Ch, J, vyše polovice B, časť D, vyše polovice I a veľká časť T.

O dopĺňaní kartotéky excerpčných lístkov pozri zprávu E. Smieškovej v časopise Slovenská reč XIX, 1954, str. 116—118.

Druhá pracovná skupina (Komorovský, Kučerová, Lapárová, Maliková, Sásiková, Sekaninová) pod vedením prof. Isačenka pokračovala v koncipovaní veľkého rusko-slovenského slovníka (písmená N, O, P) a II. dielu slovensko-ruského slovníka koniec písmen T, U a začiatok V). Práca na slovensko-ruskom slovníku pokračuje stále veľmi pomaly pre zaneprázdnenosť prof. Isačenka. Kartotecný materiál sa stále dopĺňa najmä excerpovaním sovietskych časopisov.

ODDELENIE PRE SPISOVNÝ JAZYK

Hlavnou úlohou tohto oddelenia v r. 1953 bolo dokončenie prác s Pravidlami slovenského pravopisu. Pri tejto práci (najmä pri namáhavých a zodpovedných korekturách) vypomáhali aj pracovníci iných oddelení. Spoločným úsilím ústavu a tlačiarne sa táto práca zvládla a 10. decembra boli nové Pravidlá slávnostne odovzdané verejnosti. Najväčší podiel na práci s novými Pravidlami mali členovia Komisie pre vypracovanie nového vydania Pravidiel slovenského pravopisu (Peciar, Pauliny,

Horecký, Ružička, Jóna, Horák). O zhodnotení celonárodných diskusií o úprave právopisu pozri zprávu v Jazykovednom časopise VII, str. 218 n.

Pracovníci oddelenia (Ružička, Oravec, Dvonč) zhromažďovali a monograficky spracúvali materiál potrebný pre vypracovanie gramatiky. Hlavnú pozornosť venovali nepreskúmaným otázkam slovenskej skladby. Excerpciami sa získali početné doklady na dôležité syntaktické javy. Materiál je uložený v kartotéke oddelenia. Zhotovením osobitnej kartotéky asi 43.000 slov, založených podľa koncových hlások, získala sa cenná technická pomôcka najmä pre štúdium odvodzovania slov. L. Dvonč sústavne spracúval bibliografiu slovenskej jazykovedy (pozri ďalej zprávu z oddelenia pre dejiny slovenčiny).

Oddelenie viedol doc. Ružička.

TERMINOLOGICKÉ ODDELENIE

Terminologické oddelenie pokračovalo vo svojej práci, t. j. pomocou terminologických komisii revidovalo, ustaľovalo a doplňovalo slovenskú terminológiu všetkých vedných odborov. Pracovné výsledky jednotlivých komisii r. 1953 sa uverejňovali nie už v cyklostylovanom bulletine, ale v časopise Slovenské odborné názvoslovie. Roku 1953 vyšiel kompletný I. ročník, t. j. 12 čísel. Každé číslo obsahuje okrem ukážok terminologických slovníkov z rôznych odborov štúdie o aktuálnych terminologických problémoch, ktoré vypracúvajú interní pracovníci oddelenia. Do rubriky diskusií prispievajú rôzni odborníci, najmä členovia terminologických komisii. Recenzie učebníc, odbornej literatúry a informačné zprávy o nových terminologických slovníkoch uverejňujú sa v rubrike zpráv.

R. 1953 pracovalo pri oddelení 28 komisii zo všetkých piatich sekcií Akadémie (spoločenské vedy, biologicko-lekárske vedy, poľnohospodárske vedy, matematicko-prírodné vedy, technické vedy).

Činnosť jednotlivých komisii:

Komisia pre strojnícku terminológiu pod predsedníctvom člena korešpondenta SAV prof. Jána Gondu zaoberala sa zväčša terminológiou a terminológiou technickej mechaniky. Dosiaľ pripravila tri slovníky: Terminológiu obrábania kovov, Terminológiu častí strojov a Letecký terminologický slovník. — Komisia pre terminológiu vodného staviteľstva pod vedením člena korešpondenta SAV prof. Ota Duba pracovala na názvosloví vodárenstva, stokovania, kúpeľníctva, hydrológie, hydrauliky, pedológie, na názvosloví hatí, úpravy tokov a vodných ciest. R. 1953 dokončila Terminológiu vodného hospodárstva I. (hydrológia, hydraulika, pedológia). — Komisia pre elektrotechnickú terminológiu za predsedníctva prof. inž. Frant. Poliaka pracovala na terminológii slaboprúdovej elektrotechniky. — Komisia pre zememeračskú terminológiu s predsedom prof. inž. Pavlom Gálom spracúva postupne terminológiu všetkých odborov geodézie. — Komisia pre terminológiu architektúry a pozemného staviteľstva pokračovala v práci na terminológii vnútorného zariadenia a špeciálnych stavebných hmôt. Predsedom komisie je prof. inž. Emil Belluš. — Komisia pre terminológiu cestného staviteľstva spracúvala pod vedením prof. inž. M. Mareka terminológiu zakladania cestných a železničných stavieb. — Komisia pre banícku terminológiu vypracovala za predsedníctva prof. inž. Jozefa Šimčíška hlavné termíny z baníctva, niektoré termíny z hutníctva, úpravníctva a z banského meračstva. R. 1954 sa dá do tlače banícky terminologický slovník. — Komisia pre potravinársku terminológiu s predsedom prof. inž. Lad. Cievárkom sa zaoberala ustaľovaním termínov z odboru všeobecnej výživy, ďalej kuchárskou terminológiou, terminológiou

súvisiacou s výrobou škrobu a cukru, terminológiou vody a nápojov, ovocia a zeleniny. — Komisia pre matematickú terminológiu pod vedením prof. Antona Dubca spracovala termíny z planimetrie, stereometrie a aritmetiky v rozsahu látky preberanej na jedenáštočnej škole. — Komisia pre fyzikálnu terminológiu s predsedom prof. Jánom Vanovičom ustalovala termíny z astronómie a hydrodynamiky. — Komisia pre terminológiu anorganických prírodných vied za predsedníctva doc. Jána Šaláta zaoberá sa geologickou a mineralogickou terminológiou. — Komisia pre chemicko-technologickú terminológiu, po smrti prof. Teodora Krempaského vedená prof. Júliusom Gašperikom, pracovala v troch subkomisiách. Subkomisia pre organickú terminológiu vypracovala názvy radikálov a organických zlúčenín. Subkomisia pre anorganickú terminológiu sa zaoberala terminológiou anorganickej chémie, fyzikálnej chémie a terminológiou zariadenia laboratórií. Subkomisia pre silikátovú terminológiu spracovala termíny zo sektoru sklárstva a keramiky, tehliarstva a cementárstva. — Komisia pre botanickú terminológiu s predsedom prof. Martinom Novackým zrevidovala slovenské názvy v Dostálovej Květene ČSR a vypracovala terminológiu húb a terminológiu morfológie rastlín. R. 1954 vyjde slovenská botanická nomenklatúra. — Komisia pre zoologickú terminológiu pod vedením prof. Oskara Ferianca pracovala na podrobnej nomenklatúre jednotlivých tried, ako aj na nomenklatúre v učebniciach zoológie a v niektorých odborných publikáciách. — Komisia pre lekársku terminológiu sprvu s predsedom členom korešpondentom SAV doc. Ivanom Stanekom, teraz vedená členom korešpondentom SAV prof. Jurajom Antalom spracúvala terminológiu histológie a pokračovala v ustáľovaní anatomickeho názvoslovía podľa jensekej nomenklatúry. — Komisiu pre lekárnickú terminológiu vedie doc. Ladislav Záhurecký. Spracovala Terminológiu galenickej farmácie. — Komisia pre veterinársku terminológiu spracúvala terminológiu chirurgie, fyziológie a výživy zvierat. Jej predsedom je člen korešpondent SAV prof. Ján Hovorka. — Komisia pre poľnohospodársku terminológiu za predsedníctva inž. Jozefa Jakubíka ustalovala termíny z rastlinnej výroby a zo zootekniky. — Komisia pre lesnícku terminológiu, vedená prof. inž. Františkom Papánkom, vypracovala názvoslovie lesníckej ekonómie, zariadenia lesov, pestovania lesov, lesnej ťažby, dendrometrie, lesných stavieb a zostavila Lesnícky terminologický slovník. — Komisia pre marxistickú terminológiu pod vedením akademika Igora Hrušovského sa pre veľkú zaneprázdnenosť svojich členov schádzala zriedka; vypracovala niektoré základné termíny. — Komisia pre právnu terminológiu zostavila Právnický terminologický slovník. Pod vedením dr. Adolfa Zátareckého spracúva teraz terminológiu občianskeho procesu. — Komisia pre jazykovednú terminológiu zostavila Základnú jazykovednú terminológiu. Jej predsedom je doc. Ružička. — Komisia pre ekonomickú terminológiu sa pod vedením inž. Jozefa Hvoreckého a neskôr prof. Štefana Herefika zaoberala terminológiou politickej ekonómie, terminológiou ekonomiky priemyslu, terminológiou obchodu, plánovania a štatistiky, účtovnej evidencie a ekonomiky poľnohospodárstva. — Komisia pre výtvarnú terminológiu za predsedníctva prof. Alojza Struhára pracovala na terminológii maliarskej technológie a na všeobecnej maliarskej a sochárskej terminológii. — Komisia pre hudobnú terminológiu, ktorú vedie prof. Ladislav Hrdina, pracovala na termínoch z organovej techniky a na terminológii pianového mechanizmu. — Komisia pre telovýchovnú terminológiu pod vedením prof. Karola Stráňaiho ustálila terminológiu lyžiarstva a gymnastiky.

Okrem vykonávania funkcie jazykových expertov a organizovania práce v terminologických komisiách pracovníci terminologického oddelenia prispievajú do časovo-

pisu Slovenské odborné názvoslovie, ktorý sami redigujú, ďalej recenzujú učebnice pre Slovenské pedagogické nakladateľstvo, prispievajú do Jazykového kútika rozhlasu, vedú rubriku Za novú slovenskú technickú terminológiu v časopise Technická práca, sú v stálom spojení s rôznymi nakladateľstvami, poskytujú porady v jazykových otázkach a tak prenášajú výsledky práce terminologických komisií do praxe. Okrem toho spolupracujú s inými oddeleniami ústavu.

Vedúcim terminologického oddelenia je dr. Horecký. Má dvoch stálych pracovníkov (Buffa, Dujčiková).

DIALEKTOLOGICKÉ ODDELENIE

V oddelení sa pokračuje v dlhodobých prácach.

Výskum v teréne. — Pracovníci oddelenia v spolupráci s niektorými pracovníkmi iných oddelení postupne dokončujú terénny nárečový výskum podľa dotazníka v okrajových oblastiach a v tých krajoch Slovenska, kde si nárečový výskum žiada väčšiu odbornú pripravenosť skúmateľa. G. Horák vykonal nárečový výskum v Liptovskej Tepličke (poľsko-slovenské nárečie); K. Habovštiaková s A. Habovštiakom preskúmali nárečie ôsmich obcí v Gemeri a zisťovali v tejto zemepisnej oblasti jazykovú hranicu slovensko-maďarskú; I. Kotulič vykonal nárečový výskum pre Atlas slov. jazyka v desiatich obciach okrajovej oblasti slovensko-ukrajinskej.

V r. 1953 sa už začala práca s vypracúvaním prvých konceptov máp pre Atlas slovenského jazyka. Prof. Pauliny, doc. Štola a dr. Habovštiak vypracovali spolu 11 konceptov máp.

Zbieranie nárečových textov. — R. 1953 získali interní pracovníci ústavu s externými spolupracovníkmi súvislé nárečové texty v celkovom rozsahu 230 strán. Texty sú riadne evidované a uložené v archíve Ústavu slovenského jazyka. Súvislé nárečové texty sú cenným materiálom pre výskum skladby ľudového jazyka (a hovoreného štýlu vôbec), pre zostavenie slovníka slov. nárečí a nárečovej čítanky.

Zvukové snímky. — V spolupráci s Čs. rozhlasom oddelenie získalo štyri ďalšie pätnásťminútové zvukové ukážky súvislých nárečových prehovorov. Oddelenie má dosiaľ 23 takýchto ukážok.

Individuálne práce. — G. Horák monograficky spracúval nárečie Liptovskej Tepličky. A. Habovštiak pracoval na monografii o oravských nárečiach.

V dialektologickom oddelení pracovali do septembra 1953 dvaja pracovníci: dr. Horák ako vedúci a dr. Habovštiak. V septembri sa vrátil do ústavu doc. Štola a prevzal vedenie oddelenia.

ODDELENIE PRE DEJINY SLOVENČINY

Tak ako v predošlých rokoch aj v roku 1953 sústredilo sa oddelenie pre dejiny slovenčiny predovšetkým na zbieranie materiálu pre historický slovník a pre výskum dejín spisovnej slovenčiny.

Pre historický slovník slovenského jazyka a slovník osobných a miestnych mien sa vyexcerpoval urbár beckovský, hlohovský, strečniansky, Banské účty z Boce, Informácia o baniach z Boce, Siemkowiczove Materiały źródłowe do dziejów osadnictwa górnej Orawy. Vyexcerpovalo sa 3998 lístkov.

Pre dejiny spisovnej slovenčiny sa vyexcerpovali tieto pramene: Domová pokladnica 1847, Slovenskje pohľadi 1846, Slovenskje národňje novini 1845, 1846, 1847, 1848, Letopis Matice Slovenskej — II, III—IV, V, VI—XI, Sokol 1860, Nitra 1844,

Lipa 1860, Lipa 1863, Hodžov Větín o slovenčine, Radlinského Poklady kazateľského rečníctva, Štúrova Nauka reči slovenskej, Nárečja slovenskuo, Spevy a piesne, Hodžova Prvá čítanka, Hurbanov spis O spolkách mjernosti, Kordošova Prostonárodná Fysika, Čulenova Počtoveda, Hodžov spis Ňepi pálenku. Vy excerpovalo sa 77.172 listkov. Túto prácu vykonali externí spolupracovníci.

Bibliografické práce. — L. Dvonč spracoval bibliografiu slovenskej jazykovedy za rok 1952 (vyšla v Jazykovednom časopise VII, 1953, 240—252). Pripravoval i bibliografiu slovenskej jazykovedy za rok 1953.

Oddelenie viedol do 15. nov. 1953 dr. Jóna, ktorý pracoval individuálne na monografií o M. Hattalovi (vyšla zhustene v Jazykovednom časopise SAV VII, str. 15 n.) a spolupracoval na nových Pravidlách slovenského pravopisu. Po 15. nov. vedie oddelenie administratívne dr. Dvonč. Od 1. júla 1953 pracovala v oddelení K. Habovštiaková. Mala za úlohu podať ukážky jazykového rozboru Žilinskej knihy (vyšli v Jazykovednom časopise SAV VIII). Od marca do októbra pracoval v oddelení aj prof. E. Pauliny. Pracoval ako člen komisie na nových Pravidlách a okrem toho vypracoval dve štúdie zo slovenskej historickej dialektológie (vyšli postupne v Jazykovednom časopise SAV VII a VIII).

INÁ ČINNOSŤ ÚSTAVU

Okrem plnenia úloh v jednotlivých oddeleniach zrači sa vedecká činnosť pracovníkov ústavu najmä v ústavných časopisoch: Jazykovedný časopis SAV (bývalý Jazykovedný sborník), Slovenská reč a Slovenské odborné názvoslovie. V Jazykovednom časopise sa uverejňujú príspevky teoretického a zásadného rázu alebo materiálové príspevky zo všetkých oblastí slovenskej jazykovedy. Od nasledujúceho ročníka majú sa v časopise publikovať i príspevky zo všeobecnej a porovnávacej jazykovedy. Od VII. ročníka bola v časopise zavedená rubrika diskusií. Okrem toho prináša časopis posudky a referáty o nových publikáciách a zprávy o činnosti ústavu, prípadne bibliografiu. Slovenská reč je venovaná otázkam normy spisovnej slovenčiny a otázkam vyučovania materinského jazyka. Okrem článkov a štúdií uverejňuje drobné príspevky o otázkach jazykovej správnosti, ďalej má rubriky „Podnety a diskusie“ a „Posudky, referáty, zprávy“. O náplni Slovenského odborného názvoslovía pozri vyššie v zpráve z terminologického oddelenia. Všetky časopisy ústavu zaplňajú prevažne interní pracovníci ústavu. Za r. 1953 vyšiel jeden zväzok Jazykovedného časopisu (VII. ročník) na 254 stranách, dokončil sa XVIII. ročník Slovenskej reči (č. 5—14, každé na 32 stranách) a 12 čísel (každé v rozsahu 32 strán) I. ročníka Slovenského odborného názvoslovía.

Vedecký život v ústave oživa aj na pravidelných ústavných seminároch a pracovných poradách (pravidelné pracovné porady má najmä kolektív lexikografov). Niekoľko schôdzok mala i ortoepická komisia. Po založení Slovenskej akadémie vied premiesla sa časť diskusií o závažných odborných a organizačných otázkach na zasadnutia vedeckej rady ústavu. R. 1953 ústav usporiadal verejnú konferenciu o úprave slovenského pravopisu (10. júna) a delegoval väčší počet pracovníkov na tri celoštátne konferencie: slavistickú konferenciu v Olomouci 5.—7. marca, fonologickú konferenciu v Prahe 17. júna a konferenciu o Jozefovi Dobrovskom v Prahe 30. nov. až 2. dec. Na všetkých týchto konferenciách sa zúčastnili pracovníci ústavu aktívne referátmi, koreferátmi alebo diskusnými príspevkami.

Významná bola i prednášková a popularizačná činnosť pracovníkov ústavu. Niekoľko starších pracovníkov prednášalo na fakultách (napr. s. Jóna mal popri práci

v ústave plný úväzok na pedagogickej fakulte). Ruštinári viedli lektoráty ruštiny na rozličných vysokých školách. V priebehu celonárodných diskusií o pravopísnej úprave viedli pracovníci ústavu veľký počet diskusií na rozličných pracoviskách v Bratislave i mimo Bratislavy. Ústav odpovedá na veľké množstvo telefonických i písomných dotazov vo veciach jazykovej správnosti. Ústav vedie pravidelnú rozhlasovú reláciu Jazyková poradňa (2 razy 5 minút týždenne). Vedením relácie je poverený G. Horák.

Mnohí pracovníci ústavu sú autormi alebo spoluautormi nových učebníc. Možno konštatovať, že pracovníci Ústavu slovenského jazyka majú hlavnú zásluhu na tom, že boli včas vypracované nové učebnice slovenského jazyka pre všetky ročníky jedenáštočnej školy.

Plodný je pravidelný styk Ústavu slovenského jazyka s Ústavom pre jazyk český ČSAV. Stále sa prehlbuje výmena pracovných a organizačných skúseností.

R. 1953 navštívili Ústav slovenského jazyka tito zahraniční hostia: Doc. A. G. Širokovová z Moskvy, prof. Curt Bielfeldt z Berlína, akademik György Lakó, prof. Béla Kálman, Samu Imre a Jozef Stelczer z Maďarskej akadémie vied.

OBSAH

Dvonč Ladislav, Písmená <i>v</i> , <i>u</i> v štúrovej norme a v dnešnej spisovnej slovenčine	117—122
Skracovanie dĺžok pred dlhými sufixami a rytmický zákon v slovenčine	234—243
Habovštiak Anton, Slovenská dialektológia v rokoch 1938—1953	69—107
K etymológii názvov Čierťaž, Črchľa, Čremoš	244—247
Habovštiaková Katarína, Dva príspevky z morfológie Žilinskej knihy Oravec Ján, Používanie slova »čo« v spisovnej slovenčine	168—190
Pauliny Eugen, Zmeny <i>č</i> > <i>š</i> a <i>t</i> , <i>d</i> > <i>č</i> , <i>ž</i> v gemerských nárečiach	216—233
Ružička Jozef, Činnosť a stavové slovesá	108—117
Neurčitok v prívlastku	5—17
Stanislav Ján, Z dejín slovenského jazyka	205—215
Z dejín slovenského hláskoslovía	17—50
Z dejín slovenského hláskoslovía	141—167

DISKUSIA

Peciar Štefan, O morfológickom členení slovesných tvarov	248—266
--	---------

POSUDKY, REFERÁTY, ZPRÁVY

V. A. Bogorodickij, Vvedenje v izučenje sovremennyh romanskih i germanskih jazykov, J. Ružička	66
L. A. Bulachovskij, Vvedenje v jazykoznanije II, H. Křížková	125—127
Wacław Cimochowski, Le dialecte de Dushmani, A. Habovštiak	202—204
Reino Hakamies, Étude sur l'origine et l'évolution du diminutif latin et sa survie dans les langues romanes, V. Budovičová	127—129
Profesor Hála šesťdesiatročný, J. Liška	67—68
Univ. prof. dr. Ján Stanislav päťdesiatročný, Š. Peciar	267—268
L. P. Jakubinskij, Istorija drevnerusskogo jazyka, K. Habovštiaková	57—61
Király Péter, A keletszlovák nyelvjárás nyomtatott emlékei, K. Habovštiaková	191—196
Prof. P. S. Kuznecov, Russkaja dialektologija, A. Habovštiak	196—198
Nová pravopisná norma	3—4
Pravidlá slovenského pravopisu, Š. Peciar	51—57
Programma dla zbirannija materialiv do dialektologičnogo atlasa ukrajskoi movi, A. Habovštiak	198—202
Slavistická konferencia na počesť Jozefa Dobrovského, I. Kotulič—K. Habovštiaková	136—140
Slovo a slovesnosť, roč. XIII, 1951—1952, J. Horecký	129—131
Voprosy jazykoznanija I, 1952, J. Horecký	61—65
Z rumunskej lingvistiky, J. Hušková	132—135
Zpráva o činnosti Ústavu slovenského jazyka SAV za r. 1953	269—274

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Slovenskej akadémie vied

Ročník VIII — 1954

Vychádza 4 razy do roka

Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Vytlačili Brnenské knižtiskárny, n. p., Brno

Výmer PIVO čís. 7293/50-III/2-F-70.528

Cena za jednotlivé číslo Kčs 14,—, predplatné Kčs 56,—